

**MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ İŞİĞINDA MİLLİ MÜCADELE
DÖNEMİ'NDE TÜRK HALKI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Merve USLU

Kütahya - 2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ İŞİĞINDA MİLLİ MÜCADELE
DÖNEMİ'NDE TÜRK HALKI**

Danışman:
Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

Hazırlayan:
Merve USLU

Kütahya - 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

(İmza)

Üye.....

Dr. Öğr Üyesi Hacı Murat ARABACI

(İmza)

Üye.....

Dr. Öğr. Üyesi Kevser DEĞİRMENCİ

(İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Işığında Milli Mücadele Dönemi’nde Türk Halkı” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2019

Merve USLU

Özgeçmiş

Merve USLU, 02.051994 tarihinde Eskişehir’de doğmuştur. İlkokulu, ortaokulu ve liseyi ise Eskişehir’de tamamlamıştır. 2012 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümünden mezun olmuştur. Yüksek lisans eğitimine ise, 2016 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalında başlamıştır.

ÖZET

MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ İŞİĞİNDA MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE TÜRK HALKI

USLU, Merve

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

Haziran, 2019, 83 sayfa

Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminin son aşamalarında siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamiklerinin I. Dünya Savaşı'nın etkisi ile ağırlığının yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladığı ve üst üste gelen yıpratıcı muharebelerin verdiği kalıcı hasarların etkisinden kurtulmak için son döneminden itibaren Anadolu'da oluşmaya başlayan ve gün geçtikçe filizlenen Milli Mücadele hareketinin, hayata geçirilmek istenen yenilikçi düşüncelerin, Mustafa Kemal önderliğin de gerçekleştirilen oluşumun Anadolu'daki etkileri ve halkın birlikte göstermiş olduğu dayanışmayı ve bu süreç içerisinde toplumda yaşanan Milli Mücadele hareketinin etkilerini görüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Milli Mücadele Dönemi, Mustafa Kemal Paşa, Türk Halkı, Türk Kadını, Kamuoyu, Miting, Hatıra, Dinamik

ABSTRACT**THE LIGHT OF THE ASSOCIATION FOR DEFENCE OF RIGHT ON
NATIONAL STRUGGLE IN TURKISH COMMUNITY****USLU, Merve****Master of Science Thesis, Department of History****Supervisor: Prof. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ****June, 2019, 83 pages**

In the final stages of the disintegration period of the Ottoman Empire, the political, economic and social dynamics of the World War I began to disappear gradually with the effect of the weight and the impact of the permanent damage caused by the overlapping battles from the last period of the beginning of the as a result, we see the effects of the National Struggle movement, the innovative ideas that are intended to be implemented, the influence of Mustafa Kemal's leadership on Anatolia and the solidarity of the people and the effects of the National Struggle movement in society.

Keywords: Ottoman Empire, National Struggle Period, Mustafa Kemal Pasha, Turkish Folk, Turkish Woman, Dynamic

ÖNSÖZ

Bu Yüksek Lisans Tez Çalışma Raporumda, Milli Mücadele Dönemi'nde Türk halkının durumunu incelediğim tezimin sonuçlarını sizlere sunmaktayım. Türk halkının, geçirdiği uzun savaşlar sonrasında gelen Kurtuluş Savaşı ile beraber Milli Mücadele Dönemi'ne girerek, yabancı devletlerin bu payda da gösterdikleri işgal süreci dönem belgeleri ve gerekli çalışmalar tarafından incelemiş bulunmaktayım. Süreci incelemeye alırken değişiklik gösteren unsurları, insanların bu dönemde geçirdikleri sıkıntı ve zorlukları inceledim. Bunun sonucunda, Türk halkının topraklarına duyduğu aidiyet duygusunun yüksek olduğunu, zorlukları aşmak adına farklılık gözetmeden tüm varlıklarıyla savaştıklarını görmekteyim. Yine bu bağlamda toplum içerisinde kadın, erkek, yaşlı, genç veya çocuk gibi bir ayırım yapılmadan, her bireyin tek bir paydada birleştiği sonucuna, dönemin hatıraları aracılığıyla gözlemlemiş bulunmaktayım.

Bu çalışmayı hazırlarken geçirdiğim planlama, araştırma ve yazma süreçlerinde benden desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU'ya, lisans ve yüksek lisansta asla emeğini üzerimden eksik etmeyen ve beni yüreklendiren Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU'ya, tezimin ilerleme ve geliştirme aşamamda bana yol gösteren Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM'a, bu süreçte beni maddi manevi sonuna kadar destekleyen saygıdeğer aile bireylerime, her zaman yanımda olan Elif ACAR, Seçil SÜLA, Merve BAĞRIYANIK, Hatice ÖZYURT, Tuğba AĞAN'a ve birçok arkadaşşıma teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM OSMANLI DEVLETİ DAĞILMA DÖNEMİ'NDEN İ. DÜNYA

1.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ DURUMU	5
1.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN DEMOGRAFİK VE COĞRAFİK DURUMU ...	6
1.3. OSMANLI DEVLETİ'NİN EKONOMİK DURUMU	7
1.4. OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYO-KÜLTÜREL DURUMU	8
1.5. OSMANLI DEVLETİ'NDE TIBBİ DURUM.....	8
1.6. OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİM DURUMU	9
1.7. OSMANLI DEVLETİ DAĞILMA DÖNEMİ DİNAMİKLERİNİN İ. DÜNYA SAVAŞI'NA ETKİSİ	10
1.8. OSMANLI DEVLETİ DAĞILMA DÖNEMİ DİNAMİKLERİNİN MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NE ETKİSİ	10

İKİNCİ BÖLÜM İ. DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ

2.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN İ.DÜNYA SAVAŞI'NA KATILMASI	13
2.2. OSMANLI DEVLETİ'NE KARŞI AVRUPALI DEVLETLER'İN TUTUMU	15
2.3. OSMANLI DEVLETİ'NİN İ. DÜNYA SAVAŞI'NA GİRİŞİ.....	19
2.4. İ. DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI TOPLUMUNUN GENEL DURUMU	20
2.5. İ. DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI TOPLUMUNDA KADINLARIN ROLÜ	21

2.6. I. DÜNYA SAVAŞI'NDA EKONOMİK DURUM.....	22
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
I. DÜNYA SAVAŞI'NDAN KURTULUŞ SAVAŞI'NA	
3.1. KURTULUŞ SAVAŞI ÖNCESİ GENEL DURUM.....	27
3.2. MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI VE UYGULANIŞI.....	27
3.3. PARİS BARIŞ KONFERANSI	33
3.4. İZMİR'İN İŞGAL EDİLMESİ	34
3.5. İSTANBUL HÜKÜMETİ VE PADİŞAHIN TUTUMU	36
3.6. MUSTAFA KEMAL'İN SAMSUN'A ÇIKIŞI	36
3.7. MİLLİ MÜCADELE'NİN YOL HARİTASI	39
3.7.1. Havza Genelgesi	39
3.7.2. Amasya Genelgesi	41
3.7.3. Erzurum Kongresi.....	43
3.7.4. Sivas Kongresi	44
3.7.5. Amasya Protokolü.....	47
3.8. MİSAK-I MİLLÎ BEYANNAMESİ	47
3.9. KURTULUŞ SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE TÜRK HALKI'NIN ÖRGÜTLENİŞİ.....	49
3.10. İŞGALLERE KARŞI TÜRK MİLLETİ'NİN TUTUMU	52
3.11. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE TÜRK MİLLETİ'NİN DURUMU .	53
3.12. MİLLİ MÜCADELE'DE TÜRK KAMUOYU.....	55
3.13. MİLLİ MÜCADELE'DE TÜRK KADINI	62
3.14. MİLLİ MÜCADELEDE TÜRK EDEBİYATI.....	68
SONUÇ.....	72
KAYNAKÇA	74
DİZİN	80

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1: I. Dünya Savaşı Yıllarında Ekonomik Durumu Kontrol Altına Alabilmek İçin Yayınlanan Narh Kararnamesi.....	24
---	----

KISALTMALAR

A.g.e	Adı Geçen Eser
A.g.m	Adı Geçen Makale
B.s	Basım
C.	Cilt
Çev.	Çeviri
Der.	Derleyen
S.	Sayı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Yay.	Yayın

TEZ METNİ

GİRİŞ

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin Dağılma Dönemi'nden itibaren Türk halkının değişen dinamikleri göz önünde bulundurularak, bu dönemlerin devamında yaşanan savaşlar sonucunda geçirdiği değişimler bağlamında inceleme yapılmaya başlanmıştır. Bu incelemelerin asıl amacı, tezin konusu olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Işığında Milli Mücadele Dönemi'nde Türk Halkı'nı siyasi süreci baz alarak araştırmaktır. Türk Milleti'ni Kurtuluş Savaşı'na götüren siyasi ve beşeri sebeplerin kısa bir zaman dilimine ait olmadığı fikrinden çıkış yapılarak, soruna bütünsel açıdan bakmak, bu tez açısından esas alınan noktalardan birisidir. Halkın, bu değişkenlere karşı verdiği psikolojik savaş ve bu psikolojik savaşın, dönemin sosyolojik durumuna uygunluğu esas alınarak bireyin tepki ve davranışları, dönemin hatıra ve anıları ile desteklenerek incelenmiştir. Türk Tarihi, değişen devletler ve coğrafyalar fark etmeksizin, her zaman güçlü mücadelelere şahit olmuştur. Bu savaşlarda, tıpkı diğer dönemlerde de olduğu gibi inançları uğruna seferber olmuşlardır. Çalışmada; tetkik eserler, elektronik kaynaklar, anı ve hatıralardan yararlanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Osmanlı Devleti Dağılma Dönemi siyasi ve sosyal öğeleri göz önünde bulundurularak, devamında Türk halkının yaşayacağı iki yıpratıcı savaşa olan etkisi incelenmiştir. Dönemin siyasi ve sosyal değişimleri, daha önceki dönemlere nazaran, kapsamlıdır. Bu nedenle, konumuzun ana temasından uzaklaşmadan, siyasi konuların tasnifine önem gösterilmiş ve mümkün olduğu sürece dönemin önemli kaynakları gözden geçirilmiştir. Bölümün sonunda, kronolojik sıraya uygun olarak düzenlenen konuların ana konu ile olan bağlantısı üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşı'na götüren sebepler ve bu sebeplerin geliştiği evrede halkın içinde bulunduğu ekonomik durum, sağlık durumu, eğitim durumu gibi sosyal durumların, bir önceki döneme göre olan farklılıkları incelenmiştir. Bu durumların nedenleri ile sonuçları arasında bağlantı kurulmaya çalışılmış ve bir önceki bölümün sonunda olduğu gibi, asıl konuya etkisi üzerinde incelemelere devam edilmiştir. Konu bazında incelendiğinde, ana temanın olgunlaşmasına ve sınırlarının belirlenmesine fayda sağlayacak her türlü siyasi olay temel alınarak çalışma sürdürülmüştür. Tez başlığına bağlı kalarak, savaşın arka planında kalıyormuş gibi görünen halkın içerisinde bulunan ve her türlü sosyal sorumluluğu

üstlenen kadınların yeri önemle belirtilmiştir. Kadınların, değişen dengeler içerisinde kendisini tekrar nasıl yarattığı ve Türk kadını gibi bir söylemin, günümüzdeki fedakar, güçlü ve korkusuz anlamlarına geldiği son halinin ilk tohumları burada atılmıştır. Özellikle erkeklerin geçmişten bugüne aile reisi olduğu ve savaş gibi olağanüstü durumlarda ön planda olmaları alışıldık bir durum olmuştur. Fakat topyekün savaş kavramı ile kadınlarda kendilerini sosyal ve siyasal hayata, gerçek bir savaştan çıkararak getirmişlerdir. Yine bir önceki bölümde incelendiği gibi dönemin ekonomik, siyasal ve sağlık durumu incelenmiştir. Fakat bu incelemenin bir önceki döneme göre farklılığı ise dönem şartlarının değişiminin sonucunda alınan verilerin karşılaştırılmasıdır.

Çalışmanın üçüncü bölümüne, tezin asıl konusuna yine siyasi çerçeve baz alınarak girilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın başlama evreleri, anılar ve gerekli tarihlerle beraber alınmıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi'nden başlayan bu bölüm ve devamında gelen diğer kongre, antlaşma ve toplantıların maddeleri, birebir şekliyle verilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın asıl konusunun, insan psikolojisi ve bulunduğu toplum sosyolojisi ile ilişkili olmasından ötürü, gerekli ve ilgili bilgi ve maddeler değiştirilmeden verilmeye çalışılmıştır. Savaşın başladığı evreden sonra oluşan Milli Mücadele bilincinin olgunlaşması için geçilen süreç ayrıntılarıyla aktarılmaya çalışılmış ve halkın seferberliğinin önemini vurgulanması için miting kavramından mümkün olduğunca yararlanılmıştır. Halkın kesimlerinin, buldukları sosyal konumların mücadeleye katkı sağlama bazında hangi alanda etkili olduğu konusu araştırılmış ve bu araştırma sonucunda, mücadele ve kurtuluş yanlısı her bireyin sosyal konumuyla paralel katkılar sağladığı sonucuna varılmıştır. Türk halkının siyasal süreç içerisinde ne gibi fikir farklılıklarından beslendikleri, dönem içerisinde dünyanın geri kalanında gelişen düşünceler sonucunda kendilerini nasıl geliştirmeye çalıştıkları üçüncü ve son bölümün ana konuları, tez aşamasını şekillendirmiştir.

Bireyin, birey olma fikrinden önce, kişisel çıkarlar bir kenara bırakılarak aynı amaç uğruna hangi şartlarda birleştikleri incelenmiştir. Bu şartların doğrultusunda ihtiyaç duydukları her durumu kendi elleriyle yoktan var ettikleri gerçeği üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümün genel çerçevesinin incelendiği sırada, ana planda devam eden siyasal süreç doğrultusunda, mücadelenin önderlerinin oluşması sürecine önem

verilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün mücadelenin önderi olmasının nedenleri arasında dönemin şartları çerçevesinde genel olarak bilinen bilgilerin dışında, tıpkı sade bir vatandaş gibi taşıdığı kaygıların, aslında halkın taşıdığı kaygı ve verdiği değerlerle paralel olduğu fikrine vurgu yapılmıştır. Milli Mücadele önderlerinin, yabancı istihbarattan gizli yürütmeye çalıştıkları plandan ilk zamanlar habersiz olan halkın, zamanla yalnız olmadığını anladığı evreye kadar, ne türlü çöküş yaşanırsa yaşansın fikrinin sabit olduğu gerçeğine varılmıştır.

Halkın salt gücüyle oluşturulmuş olan cemiyetler üzerinde durulmuş ve yine bölümün ilerleyen kısımlarında, kadınların fedakar savunmalarından bahsedilmiştir. Umut, Türk halkı için sadece soyut bir kavram olarak kalmamış, adeta bir milletin somutlaştırdığı, gerçekliğe çevirdiği bir kelime olmuştur.

Milli Mücadele Dönemi'nde aktif rol oynayan kavramların, edebiyat dünyasını nasıl etkilediği üzerine bir tez bölümü oluşturabilmek için çalışmalar yapılmıştır. Öne çıkan mücadeleciler kavramların, gerçek anı ve hatıralar üzerinden gerçekliği belirtilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ DAĞILMA DÖNEMİ'NDEN İ. DÜNYA

1.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ DURUMU

I. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı ve Osmanlı Devleti'nin Dağılma Dönemi'nin (1792-1922) ortalarına geldiği sıralarda siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan bir dönüşüm yaşamaya başlamıştı. Bu dönem, Osmanlı Devleti'nin, değişen dünya dengelerine devlet politikasını uydurmaya çalıştığı bir dönemdi. Fakat bu dönemde yaşanan ekonomik, toplumsal ve siyasi buhranlar, gelecekte karşılaşılabilecek eksikliklerinin fark edilmesini sağlamıştı.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yaşadığı savaşlar sebebiyle ülke geneline yoksulluk, sağlık ve iâşe sıkıntısı hakimdi. Merkezi İstanbul'du fakat merkez harici taşrada da durum farklı değildi. Devletin kendi içerisinde siyasi açıdan yaşadığı sorunlar, devrin devamında dünya tarihini etkileyecek olan bir savaşa hazırlanmasını da zorlaştırmıştı. Bu savaş ve savaşa giden süreç, sadece Osmanlı Devleti ve Türk halkını değil, tüm dünyayı etkilemişti. Asırlık dönemlerde alışlagelmiş birçok özelliğin değişiyor olması, Türk Milleti'ni olumsuz bir döneme sokmuştu fakat bu olumsuz dönem, devamında büyük bir mücadeleyi doğuracaktı. Bu dönemde, içeride İttihat ve Terakki Partisi¹, gerçekleştirdiği hükümet darbesinden sonra fiilen devlet yönetimini ele geçirmişti. Bunun ile ilgili olarak İttihat ve Terakki Partisi ve bu dönemin gidişatını anlatan bir hatıratta şu sözler dile getirilmişti:

“Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin belirli tek hedefi olan 1876 Mithat Paşa Kanunu Esasi'si iade edilmiştir. Hürriyet ilan olunmuştur. Manastır'da hürriyet topları atılır. Camilerde ezanlar okunur. Kiliselerde çanlar çalınır. Yer yerinden oynamıştır. Dağlarda kovalanan çeteler, dağlara çıkan subayların hürriyet müfrezeleriyle kol kola şehirlere inerler. Hocalar, papazlar, hahamlar kucaklaşır. Sokaklarda hem de gece gündüz iğne atılsa yere düşmez. Dünya, bu kadar renkli bir coşkunluğu kaç defa görmüştür bilmiyorum. Ama gerçek olan şudur ki, bu coşkunluk otuz yıldır uyuyan, uyuşturulan, zincire vurulmuş bir zinde kuvvetin birden şahlanmasıdır. Türkiye, hele bütün Rumeli allı yeşilli bayraklara bürünmüştür. Bayraklardan yeryüzü görünmez.”²

İttihat ve Terakki Partisi, totaliter bir yönetim kurmaya başlamış ve devletin idaresi artık Bakanlar Kurulu'na geçmişti. İttihat ve Terakki önderlerinden Talat, Cemal, Enver Paşalar ile Maliye Nazırı Cavit Bey, hükümetin ve devletin egemen aktörleri olarak

¹ Osmanlı İmparatorluğu'nda İkinci Meşrutiyet'in ilânına önyak olup 1908-1918 yılları arasında kısa kesintilerle devlet yönetimine egemen olan, 1889 yılında kurulmuş bir siyasi harekettir.

² Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, 18 bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), s. 110.

görülmüyorlar fakat vatansever çabalarına rağmen Balkan Savaşı'ndan yenik çıkıp çok ağır darbe yiyen orduyu ve ekonomiyi de bir türlü düzeltmiyorlardı. Böyle ilerleyen kötü gidişatın arasında, yaklaşan büyük savaşta, siyasal açıdan değişen dengeleri de göz önünde bulundurarak vermeleri gereken önemli bir karar olduğunun farkındalardı. O da I. Dünya Savaşı'na karşı nasıl bir tavır takınacakları ve savaşta kurulacak saflarda kimin yanında yer alacaklarıydı. Yeni dünya düzenine hakim olan Milliyetçilik akımı, bu dönemin devlet yapılarının devamı için uygun değildi. Çok uluslu olan bu devletler için halklarını ve dünya düzenini değiştirecek olan bir savaşa girmeleri kaçınılmaz olacaktır. Osmanlı Devleti'nin bu bağlamda kuruluş dinamiklerini şu şekilde bir alıntıyla açıklanabilir:

“Osmanlı Devleti, milli bir devlet değildi. Çok sayıda halkları, milletleri aynı bayrak altında temsil edebilmek için, zaten milli olamazdı da. Onun kurulduğu ve hükümlan olduğu çağ, zaten milliyetçilik devirleri de değildi. O çağda devlet yapıları gayri milli idi. Hanedanlar milleti değil, zirve otoriteyi temsil ediyorlardı. Devlet yapısı despotikti. Tabii hukuktan değil, ilahi ilkelerden kuvvet alırlardı. Osmanlı Devleti de bu ilkeler ile kuruldu. Bu devlet, kendi mekanizmasını, kendinden önce yaşayan, miraslarına el koyduğu diğer devletlerden, bilhassa Selçuklular ile Bizanslılardan aldı. Selçuklular ise Abbasiler'in bir mirasçısı idi. Fakat Osmanlılar kendilerine geçen bütün ilkeleri ve organları olağanüstü başarılarla öyle yoğurdular ve onlara kendilerinden öyle değerler kattılar ki, neticede kendilerine özgü çağlardaki Avrupa'dan birçok cepheleriyle üstün bazı ilkelere ve müesseselere vücut verdiler.”³

Bu noktada Osmanlı Devleti'nin, eski gücünü kaybettiğini, Avrupa'da değişen dengelere ayak uydurmaya çalışırken, toplumsal sorunlar yaşamaya başlayacağını söyleyebiliriz. Değişim ve gelişmeleri yakından takip etmek isterken, değişen tüm dengeleri elinde bulundurmaya isteyen Osmanlı Devleti, zorlu bir süreçten geçmeye başlayacaktır.

1.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN DEMOGRAFİK VE COĞRAFİK DURUMU

Büyük Savaş yaklaşırken ve Osmanlı Devleti Dağılma Dönemi'nde, 1 milyon 700 bin kilometre toprağa sahip bir ülkeydi. Trakya'dan Meriç'in kadar olan büyük bir alan bütünüyle Anadolu, Irak, Suriye, Filistin ve Hicaz, devlet sınırları içerisindeydi.

³ A.g.e., s. 114- 115.

Mısır ve Kıbrıs Adası'nı alan İngiltere Güney'de, Rusya Anadolu'da Türkiye'nin sınır komşuları durumuna gelmişlerdi. 1914 yılında yapılan nüfus sayımına göre toplam nüfus 23,5 milyon idi ve bunun yarısından azını, sadece 12 milyonunu Türkler oluşturuyordu.

6 milyon Arap, 2 milyon Kürt, 3 milyon kadar da Müslüman olmak üzere halklar yaşıyor, bunun yanı sıra Rum, Ermeni ve Yahudiler de bu topraklarda yaşamayı sürdürüyorlardı. Ticaret ve Sanayi'nin büyük bir kısmı Türk olmayan azınlıkların elindeydi. Azınlıklar, gelişen Avrupalı ülkelerin de etkisiyle, Osmanlı Devleti içerisinde Türklerden daha fazla imkana sahip oluyorlardı. Türk nüfusunun tamamına yakın kısmı ise tarım ile uğraşıyordu.⁴

1.3. OSMANLI DEVLETİ'NİN EKONOMİK DURUMU

Osmanlı Devleti'ndeki ekonominin önemli bir kısmını tarım oluşturmaktaydı. Tarım konusu Osmanlı Devleti için çok önemliydi. İmparatorluk büyük ve verimli topraklara sahipti. Bunun ile bağlantılı olarak nüfusu da fazlaydı. Fakat bu dönemde İmparatorluk kendi nüfusunu beslemekte zorluk çekiyordu. Ülkenin her yerinde ilkel tarım teknikleri uygulanıyor ve yurtiçi ulaştırılmasında sıkıntı yaşanıyor. Osmanlı Devleti, yıllardır süregelen tarımsal teknikleri terketmemiş, diğer devletlere oranla ise daha ilkel olan tarım tekniklerini kullanarak daha gelenekselci bir ekonomi sistemini devam ettirmiştir. Bu geleneksel nitelik, Avrupa'da yayılan kapitalizm etkisini üzerinde hissetmeye başlayınca, sorunlar oluşmaya başlamıştır. Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi ile birlikte, Osmanlı Devleti, gelişmelerin gerisinde kaldığının farkına varmaya devam ediyordu. Bu dönemde ilk olarak, özellikle siyasi alanda eski gücünü geri kazanabilmek için girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Fakat bu girişim temelde ekonomik ve sosyolojik olarak desteklenmediği için olumlu bir sonuca ulaşamamıştır. Şanlı tarih içerisinde uzun bir dönem, fetih ile geçmiştir fakat bu dönemin de bitmesiyle siyasal açıdan reform niteliğinde girişimlere başvurulmuştur. Bunun yanında toplumsal değişimler de kendini göstermeye başlamıştır. Türk toplumunu kalkındıracak ve emperyalist devletinin sömürgesi durumuna düşmekten korkuyacak yegane durum kültüründe gelişime açık olması, eğitim seviyelerinin yükselmesidir. Kısacası, gözardı

⁴ Metin Toprak, "Osmanlı'dan Devreden Kriz Potansiyeli ve Tek Parti Dönemi Ekonomik Krizleri", *Yeni Türkiye: Türkler*, C. 1, S. 17 (2002): 599.

edilmemesi gereken asıl dinamiklerden biri, halk ve halkın istekleridir. Bu bağlamda Türk Devrimi ve bu devrim yolunda tüm halkın gösterdiği gayret, tüm dünyaya örnek olacaktır.⁵

1.4. OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYO-KÜLTÜREL DURUMU

Avrupa'da yaşanan siyasal, ekonomik ve sosyal değişimler, tarihi ve insanlığı yadsınamayacak kadar büyük sonuçlar doğuracak olaylara sebep olmaya başlamıştır. Girdikleri bu hızlıca değişim onlar içinde sancılı olmuştur fakat bu değişim ve gelişmelere ayak uyduramayan Osmanlı Devleti'ni ve toplumunu derinden etkileyecektir. Sanayileşmiş büyük devletler, aralarında emperyalist bir savaşa gireceklerinin sinyallerini icraatlerinde vermeye başlamışlardır.⁶

Bu değişimleri, Osmanlı toplumunun sosyo-kültürel dinamikleri, iç teşkilatlanması, ruhu ve alışkanlıkları açısından değerlendirmemiz gerekir. Değişen sosyal ve siyasal yapıda Türk unsuru son dönemlere gelinceye kadar üzerinde durulan bir konu değildi. Fakat bunun yanı sıra Türk kültürünün kökenleri tarihin çok eski dönemlerine kadar uzandığından 19. yüzyıla gelinceye dek Türkler, kendilerine ait devletleri, dinleri, töreleri, kültürleri sanat ve edebiyatları ile belli bir uygarlık düzeyindedir.

1.5. OSMANLI DEVLETİ'NDE TIBBİ DURUM

Dönemin uzun süren savaşlarının ağırlıklı olarak sebep olduğu popüler salgın hastalıkları arasında, tifüs, kolera ve sıtma gösterilebilir. Bunlar tehlikeli ve ölümcül hastalıklardır.⁷ Toplum açısından değerlendirildiğinde ise sağlık teşkilatlanması son derece önemlidir. Fakat Osmanlı Devleti'nde bu ekip, son derece yetersizdir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, merkezden taşraya doğru bir sağlık ağı kurmayı amaç edinmiştir. Fakat bu yüzyıldan önce Osmanlı Devleti'nde böyle bir teşkilatlanmadan söz etmek mümkün değildir. Yaşanan salgın hastalıkların boyutu ile ilgili şöyle bir anıdan kaydedilmiştir:

⁵ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, çev. Ayşe Berktaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s. 172-173.

⁶ Alev Gözcü, "I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, C. 16, S. 32 (2016): 133.

⁷ Ali Yasin Kalabak, "Osmanlı'nın Son Döneminin Sosyo-Ekonomik Buhranları ve Mali Emperyalizm", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.14, S. 27 (2014): 307.

“Ben de tifüse yakalandım, yatağa düştüm. Birkaç gün sonra kendimi kaybettikçe On gün baygın yatmışım. Aman yaralı! Bu tifüs ne kötü hastalıkmuş. Sanki cehennemde yanyor, keskin bir bıçakla gırtlığım kesiliyor, devamlı korkunç rüya ve hayaletler içineler kıvranıp duruyordum. Ara sıra yataktan fırlayıp kendimi dışarı atmak istiyormuşum, askerim beni zorla yatırıyormuş. Sonra ayıldım. Aklım başıma geldi. Nekahete girdim. Rasih kurtulduğumu görünce iki ay hava değişimi alarak İstanbul'a gitti. Onun yerine Belediye Tabibi Dr. Gadap gelip ara sıra beni yokluyordu. Çok şükür iyileştim. Evin içinde dolaşıyordum. Bir iki gün sonra Dr. Gadap gelip ara sıra beni yokluyordu. Çok şükür iyileştim. Evin içinde dolaşıyordum. Bir iki gün sonra Dr. Gadab'ın da öldüğünü söylediler. Çok üzüldüm. Bu zayıf halimle cenazesine gitmek için dışarı çıktım. İki adım attıktan sonra gözüm karardı, eve girmeye mecbur oldum. Artık Şarköy gözümde bir mezaristana dönmüştü. İnsanların birçoğu ölmüş, kalanları iskelet gibi olmuştu. Salgının yaptığı kayıpların miktarını takdir ve tayinden acizim. Burada daha fazla kalamam.”⁸

1.6. OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİM DURUMU

Eğitim konusu ise Osmanlı Devleti'nde çok önemli bir yere sahipti. Özellikle devletin tarih sahnesinde önemli bir yer edinmesi, Kuruluş ve Yükselme Dönemleri'ndeki eğitim sistemiyle ilişkilendirilebilir. Tanzimat Devri'nde (1839-1876) bulunan önemli öğretim kurumları arasında Sıbyan Mektebi, Enderun Mektebi ve medreseler gösterilebilir. Yükselme Dönemi'nde daha çok skolastik bir eğitim veren bu kurumlarda, dini eğitimin yanında Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde, felsefe ve pozitif bilim eğitimleri de verilmeye başlanmıştı. Fakat zamanla bu uygulama geçerliliğini yitirmiş ve sadece dini eğitim üzerinde durulmuştur.⁹ Tanzimat Dönemi'nde ise Batı eğitim sistemi örnek alınmıştır. 1869 yılından yaklaşık II. Meşrutiyet'in sonuna kadar eğitim ve öğretim politikasını düzenleyen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi düzenlenmiştir.¹⁰

⁸ Mehmet Derviş Kuntman ve Metin Özata (Der.), *Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları* (Ankara: Genelkurmakay Basımevi, (2009) s.67.

⁹ Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim* (İstanbul: 3F. Yayınevi, 2017), s.13.

¹⁰ A.g.e., s.55.

1.7. OSMANLI DEVLETİ DAĞILMA DÖNEMİ DİNAMİKLERİNİN I. DÜNYA SAVAŞI'NA ETKİSİ

Tarih sahnesinde bulunan tüm büyük devletlerin, şanlı zaferler dönemini geçirdikten sonra girdikleri nihai çöküş, Osmanlı Devleti'ni küreselleşmeye başlayan dünya bazında büyük bir devrin sonu ve aynı zamanda başlangıcı sayılacak olan I. Dünya Savaşı ile aynı zaman dilimine denk gelmiştir. Bu dönem, tüm devletlerin yaşadığı fikir ve yaşayış tarzlarının değişiminin bir sancısı olarak doğmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu döneme girişinde hiçbir sebep tek başına etkili olmamıştır. Yaşadığı siyasi bunalımlar ve bunun haklı bir sebebi olarak etkilenen halkın içinde bulunduğu durum, savaşa karşı takınılacak tavırda etkili olmuştur. Devletler ve yönetimlerin değişebilirliği özellikle Dünya Savaşı'ndan sonra egemen olacak bir görüş olacaktır. Bağlı bulunulan devletler bitebilir, bunu bir insan ömrü kısıtlı olarak yakalayabilir fakat bir milletin devamlılığı ebedi olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin daha önce yaşadığı savaşlar eğer bölgesel bir nitelik içerisindeydi. Ve halk, bundan madden kısıtlı olarak etkileniyordu. Fakat bu olumsuzluklar, halkın ruhunda kendi kendini kurtarabilme bilincinin yerleşmesine katkıda bulunacaktır.

1.8. OSMANLI DEVLETİ DAĞILMA DÖNEMİ DİNAMİKLERİNİN MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NE ETKİSİ

Kronolojik sırayla daha sonra işleyecek olduğumuz I. Dünya Savaşı'nın ardından gelecek olan Milli Mücadele Dönemi, tarih sahnesine sadece tek bir savaşın etkisiyle girmiş olan bir mücadele dönemi olmayacaktır. Bu dönem, Türk halkının Osmanlı Devleti bünyesinde yaşadığı olumsuzlukların bir sonucu olarak doğmuştur. Fakat bu kanaatin önderlerinin yetiştiği, eğitim aldığı ve devletin her türlü imkanından yararlandıkları bir dönem açısından düşünürsek, Osmanlı Devleti, bir devri kapatırken, Türk Milleti'nin varolmasını sağlayacak tüm imkanları da bünyesinde barındırmış ve onları beslemiştir.

Avrupa'daki gelişmelerin takip edilmesi için yurtdışına gönderilen öğrencilerin, daha sonra ülkelerinin içinde buldukları durumu, diğer ülkelere göre hangi konularda eksik olduklarını saptama açısından, gözlem yeteneği yüksek kimseler olarak döndükleri

bir gerçektir. Burada edindikleri yeni görüşler, I. Dünya Savaşı ve devamında gelecek olan Kurtuluş Savaşı'na katkı sağlayacaktır. Özellikle II. Abdülhamit zamanındaki tüm baskıcı idareye karşı aydınlar arasında özgürlük ve anayasal hareketler devam etmişlerdir. Bu dönemde bir Abdülhamid'in siyaseti, Jöntürk hareketi olarak bilinen yenilik taraftarlarının örgütlenmesini önleyememişti. Tıpkı, bu dönemde olduğu gibi Kurtuluş Savaşı yıllarında da padişahın tutumu yeni bir hareket olarak ortaya çıkan direnişten yana olmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ

2.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN I.DÜNYA SAVAŞI'NA KATILMASI

I. Dünya Savaşı, altı asırlık bir tarihi bulunan Osmanlı Devleti için çok önemli bir zaman dilimiydi. Aslında I. Dünya Savaşı, 1789 yılında Fransa'da patlak veren Milliyetçilik ideolojisinin yayılma alanını tamamladığında kendini göstermişti. Çok uluslu yapılara sahip devletler bu düşünce akımından kaçamamışlardır. Her dönem, diğer dönemlerin popüler devlet yönetim akımının devamı şeklinde gelmemiştir. Bazen devlet yönetimleri, krallıktan demokrasi ve cumhuriyet yönetimlerine verilmiş, bazen ise bu yönetim dönem şartlarına göre uygulanmış fakat demokrasiden imparatorluk yönetimli toplumlara dönüşmüştür. Bugün modern anlamda içeriğini bildiğimiz tüm ideolojiler, o gün bulunduğu toplumlar içerisinde sancılı varolmuştur. I. Dünya Savaşı, yeni düşünce akımlarının belli bir dönemi bitirip, başka alana yayılan değerlerin kendini bulduğu bir ortamda doğmuştur. Avrupa'da doğan yeni düşünceler, ve bu düşüncelerden kaçmak isteyen çok uluslu devletlerin yarattığı kinetik durum, I. Dünya Savaşı'nın zeminini oluşturmuştur. Almanya Başbakan'ı Bismark, yaklaşan büyük savaşın kârlı çıkan tarafında olabilmek için dış politikada Almanya'nın yanında yer alacağı devletleri belirleme gibi bir yola girmiştir. Artık devletler, eski savaş geleneklerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Değişen ve gelişen devletler, kendilerine müttefikler seçip, savaşı cephelere bölmüşlerdir. Bu bağlamda Almanya, siyasi sebeplerden ötürü Fransa'yı yalnız bırakma yoluna gitmiştir. Almanya, ittifak amacıyla Avusturya- Macaristan ve Rusya devletini kendine yakın bulmuştur. 8-9 Eylül tarihlerinde görüşmeler yapılmış ve bu üç devlet kendi arasında anlaşma imzalamışlardır. Birlik, 1878 Berlin Kongresi ile son bulmuş 1879 yılında Rusya'ya karşı, Almanya ile Avusturya- Macaristan arasında ittifak yapılmış ve daha sonra İtalya'nın da katılımıyla üçlü ittifak oluşturulmuştur. Bu ittifakla ilk olarak bahsedilen, Bismark'ın Fransa'yı yalnız bırakma çabalarının ilk adımları atılmıştır. 18 Haziran 1887 yılında Ruslar ve Almanlar arasında bir güvence altına almak amacıyla bir anlaşma da yapılmıştır. Osmanlı Devleti ve diğer Avrupalı devletler açısından bu anlaşmanın önemi büyüktü. Çünkü diğer Avrupalı devletlerin, stratejik bir noktada bulunan Osmanlı toprakları üzerinde çok önemli çıkarları vardı.

Bu anlaşma, Rusya'nın Osmanlı üzerinden Akdeniz'e inmesini önlemeye yönelikti. Doğu bloğu birbirini desteklerken, Batı bloğu olarak adlandırılan ilk adımdaki grup, çalışmalara başlamışlardı. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü korunacak ve Boğazlar'da bir başka devletin hakimiyeti mümkün kılınmayacaktı.

Osmanlı Devleti'nin egemenlik hakları tehlikeye düşerse, bu blok içerisinde bulunan devletler, Osmanlı Devleti'ni koruyacaklardı. Fakat Osmanlı Devleti, bu devletlerle işbirliği yaparsa, bu devletler ayrı bir şekilde Osmanlı'nın stratejik bölgelerini işgal edebileceklerdi.¹¹

Bu gelişmelerin ardından Kırım Savaşı ve Balkan Savaşları patlak verdi ve 1912 yılından itibaren etkiler devam etti. Balkanlar'da yaşanan yenilgi askeri moralsizliğe ve savaşa hazırlıklı olmamalarına sebep oldu. Cumhuriyet'in doğuşuna tanıklık eden Ali Cevat Borçbakan¹² hatıratında savaşa ilgili şöyle bir yazı kaleme almıştır:

“Ben kendimi bildim bileli devletimiz, sorunlardan kurtulamadı. Yunan Savaşı, Yemen İsyanı, Dürzi Olayı, Rumeli Olayları, Ermeni İsyanı, Arabistan, Arnavutluk, Girit, Makedonya, Teselya, zavallı Türk milletinin mezarı olmuştur. Memleketimiz Doğu Rumeli, Bosna-Hersek, Kosova, Manastır, Selanik, Trablusgarp, vilayetleri ile Fizan ve Bingazi sancakları, Cezayir-i Bahri Sefir (Akdeniz), Yemen, Hicaz, Musul, Suriye, Beyrut, Basra, Bağdat, Halep kaybedilmiş; bugün elimizde Anadolu dediğimiz parça kalmıştır.”

İşte Osmanlı Devleti, yaşadığı bu savaşların ardından 21 Temmuz 1914 yılında seferberlik ilan etmişti. 1913 yılında Türkiye'de bulunan ve bu dönemleri gözlemleme imkanı bulunan bir kişinin hatıralarına, dönem şu şekilde yansımıştır:

“Burada insanlar yokluğun ve sefaletin akıllara sığmayacak boyutlarını yaşıyorlar. Lüks, rahat ve konforlu yaşam hakkında ne bilebilirler? Her şeye rağmen kaderlerinde olanı çekmeyen razılar; burayı, yani yurtlarını terkedip, kendilerine başka bir hayat aramıyorlar. Bu kurak toprakları, cehennem ateşiyle yakıp kavuran güneşin yakınlığını bırakıp gitmiyorlar. Doğup büyüdülerine topraklarına ihanet etmiyorlar.... Ah, sen her zaman elindekiyle yetinebilen, Türk insanı! Bu ülkenin senden daha sadık vatandaşı olabilir mi?”¹³

Osmanlı Devleti, 1877-1878- Osmanlı- Rus savaşında yaşadığı ağır yenilgiden sonra, Rusya ile çok ağır şartlar içeren Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamıştı. Fakat bu antlaşma içerik olarak İngiltere ve Avusturya'nın menfaatlerine ters düşünce, bu antlaşmaya cephe aldılar. Bu sırada Alman Başbakanı Bismark, Almanya'nın da

¹¹ Mehmet Biçici, “Hatıratlarla Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi” , *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S.3 (2014): 694.

¹² Ali Cevat Borçbakan, 1876'da Bursa'da olmuştur. Ailesi Batum'dan Bursa'ya göç etmiştir. Ali Cevat Bey, İstanbul'da Tıp öğrenimi görmeye başlamış ancak öğrenimini tamamlayamamıştır. Duyun-u Umumiye'nin son genel müdürüdür.

¹³ Alev Gözcü, “I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 32 (2016): 137.

geleceğini göz önünde bulundurarak Berlin’de bir kongre toplanmasını teklif etti. Uzun süren anlaşma çalışmaları sonucunda Berlin Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmasının sonucunda; Bulgaristan şeklen yarı sayılan fakat aslen tamamen bağımsız bir statüye kavuştu ve Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan idaresine bırakıldı. Bunun yanında Sırbistan ve Karadağ, tam bağımsız oldu. Bu gelişmeler, ciddi kayıplar içinde olan Osmanlı Devleti’nin Slav halkını da kaybettiğinin göstergesi olmuştu. Yine bu antlaşma ile Romanya bağımsız devlet statüsüne erişti. Rusya’nın Kars, Ardahan ve Batum’u elinde buldurmasına karşılık Doğu Beyazıt ise Osmanlı Devleti’ne bırakıldı. İngiltere ise Ayastefanos Antlaşması’nın feshedilmesi karşılığında Kıbrıs adasının yönetimini ele geçiriyordu.¹⁴ Yani artık Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünden vazgeçmişlerdi. Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesine neden olan olaylar böylece meydana gelmeye başlamıştır.

2.2. OSMANLI DEVLETİ’NE KARŞI AVRUPALI DEVLETLER’İN TUTUMU

Değişen dengeler, Osmanlı Devleti’nin yanında olan diğer Avrupa devletlerinin strateji değişikliğine gitmesine neden olmuştur. Bu noktada Almanya ile yakınlaşan Osmanlı Devleti’nin, dönemin özelliklerine göre devleti kurtaran kararlar vermeye çalıştığı gözlenmektedir. 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması’ndan sonra İngiltere, Fransa ve Rusya’nın Osmanlı Devleti üzerindeki hakimiyet mücadelesi tekrar başlamış ve bu durum dönemin padişahı II. Mahmut’u endişelendirmişti. Ayrıca bu dönemde meydana gelen Yunan İsyanı sırasında İngiliz, Fransız ve Rus donanmalarının Navarin’de bulunan Osmanlı donanmasını yakmaları olayı ise II. Mahmut’un bu devletlere karşı cephe almasının diğer nedenleri arasında sayılmaktadır. Osmanlı Devleti tarafından güven zedeleyici olayların ardı ardına gelmesi ve 1877-1878 yıllarında yıkıcı sonuçlara sebep olan Osmanlı- Rus Savaşı, tarihe geçen diğer bir ismiyle 93 Harbi sonrasında Osmanlı Devleti, Almanya ile yakınlaşmaya başlamıştır. İhtilalin çıkarmış olduğu yeni siyasal ve sosyal fikirler, devletler bir yana halka da yeni bakış açısı sağlamıştır. Bu bağlamda diyebiliriz ki; hem devlet içerisinde hem de devletler arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Osmanlı’nın Almanya ile yakınlaşmasının ardında çok önemli ve kendine göre haklı nedenleri vardı. Abdülhamit, İngiltere, Fransa, Avusturya ve İtalya gibi diğer büyük devletlere karşı güvenini yitirmeye başlamıştı. Çünkü bu devletlerin

¹⁴ Mahmut Celaledin, *Mirat-ı Hakikat*, C: III (İstanbul: Matbaacı Osmaniye, (1326), 175-176

genişleme alanı, müslüman halkların coğrafi bütünlüğünü tehlikeye atıyordu. II. Abdülhamit'in ise politikası da imparatorluğun müslüman bölgelerini elinde tutabilmektir. Fakat bu dönemde Almanya'nın sahip olduğu sömürge toprakları arasında müslüman toprağı yoktu.

Almanya'nın kendi siyasi çizelgesine göre gelişen bu davranışı, uluslararası dayanışmada Osmanlı'yı yanına çekiyordu. Osmanlı'nın elinde bulunan topraklarda kışkırtıcı unsurlar barındıracak eylemlerde bulunmuyordu. II. Abdülhamit, Almanya'yı, diğer güç dengelerine karşı kendisine siyasi bir unsur olarak seçmiş ve 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl devamında bu unsuru devlet politikası haline getirmişti. Yine bu dönemlerde, II. Abdülhamit' karşı kendi halkı içerisinde de kendisine muhalif düşünceler doğuyordu. Bunların içerisinde, Jöntürkler, İttihad ve Terakki Cemiyeti, Masonlar, Jurnalciler vardı. Jöntürkler, 1880'li yıllardan itibaren II. Abdülhamit iktidarına muhalif olarak ortaya çıkan, toplumun genç ve eğitilmiş kesiminden geliyordu.¹⁵ Amaçları, yürürlükten kaldırılan Kanuni Esasi'yi tekrar yürürlüğe koyarak meşruti yönetime geçilmesini sağlamaktı. Jöntürk Hareketi, siyasi partileri olarak kurulan İttihad ve Terakki ile Masonlar ve Jurnalciler olarak aynı amaçta birleştiler. Osmanlı Devleti, Avrupa'da patlak verecek bu savaşta jeopolitik konumu ile de önemli bir konuma sahipti. Devletlerin, daha önce de bahsedildiği gibi konumlarını daha egemen hale getirebilmek için, bu durumdan en yüksek oranda faydalanmaya çalışmışlardır.¹⁶ Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle, bu harp alanı daha geniş bir coğrafyaya da yayılacaktı. Bunun sebebi, savaşta bulunan milletlere mensup askerler daha geniş bir cephede savaşmak zorunda kalacak ve kurulan ittifaklar bağlamında, savaş alanında daha rahat bir nefes alınacaktı. Osmanlı Devleti gibi eskiye oranla daha küçük fakat yine de azımsanamayacak kadar büyük bir toprağı sahipti. Örneğin, İngiliz tümenlerinin Mısır'da birikmesi, Gelibolu Filistin ve Irak'ta açılan cephelerin takviyesi ve Ruslar için ikinci cephe açılması, Osmanlı sayesinde olmuştur. Almanlar açısından olumlu bir sonuçtur ve savaşın cephelere yayılmasının, güçlü savunma ve saldırıları yavaşlatacağının farkındadır. Ve sonunda, Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük François Ferdinand'ın 28 Haziran 1914 yılında, Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi I. Dünya Savaşı'nın daha önce bahsedilen siyasi, ekonomik

¹⁵ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), s.69.

¹⁶ Burak Çınar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü", *Akademik Bakış*, C.8, S.15 (2014): 42.

nedenlerinin dışında kalan görünür sebebidir. Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi, Rusya'nın Sırbistan'ı, Almanya'nın da Avusturya'yı desteklemesi ile ilk birleşmelerin belli olduğu ve yıllarca sürecek olan büyük bir savaş başlamıştır. Britanya ve Fransa'nın sömürgeleri göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa'da Almanya'nın askeri gücünün ağırlığı söz konusuydu. Varolan ve hayal edilen sömürgelere ulaşma isteği, kutuplara ayrılan devletlerin stratejik olarak birbirlerine karşı zaman zaman daha yakın bir şekilde savaşmaları ve Almanya baz alındığında diğer devletlerin askeri gücünün ağırlığı, Almanya'nın savaşı daha fazla cepheye ayırmak istemesinin sebeplerinden olmuştur.¹⁷

Sırbistan'nın Arşidük'ün ölümünden sorumlu tutulmasının ardından, olay duyulmaya başlanmış ve diğer bir yandan savaş hazırlıkları hızlandırılmıştır. Viyana Sefiri Hilmi Paşa'nın 26 Temmuz 1914 yılında gönderdiği telgrafı şu şekildedir;

“Bosna cinayetine müteallik tahkikât hitam bulmuştur. Sırbistan'nın mes'uliyeti tahakkuk ediyor. Avusturya-Macaristan efkâr-ı umumiyesi haricide zan ve tahmin olduğundan ziyade müteheyyicidir. Temmuz'un yirmi beşinci veya yirmi sekizinci günü Sırbistan'a kırk sekiz saat mühletle ultiatomitâsı takarrür etmiştir. Meselenin sulhan veya harbe tavsiyesi ihtimalleri müsâvîdir. Tedarikât-ı askeriyeye dağdağasızca devam olunuyor. Son Meclis-i Vükelâ'da verilen karar üzerine Kont Berchtold bugün Ischl'de İmparator'un nezdine azîmet erdi. Bugün Viyana Borsası'nda mühim bir buhrân hâsıl olarak umum eshâmda yüzde yirmiden ziyade tenezzül vukû'a gelmiştir. Hariciye Nezâreti erkânı ile Sırbistan'a icrâ edilecek tebligâtdan ve mahiyetinden bittab' bahsolunmakda ise de vâkıf-ı ahâl ve hafâyâ bir zâtdan alınan ve bâlâda muhtasaran arz edilen malumât- mahremânenin hakikaten mukârin olduğundan şüphem yoktur. Yunanistan'ın şu esnada Sırbistan'dan istifade etmesine imkân olamayacağından bize karşı ta'dîl-i mesleğe mecbur olacaktır.”¹⁸

Osmanlı Devleti kaynakları arasında ise bu gelişmelerle ilgili, herhangi bir basın veya yayın organında yayılmaması için aldığı önemle ilgili 3 Ağustos 1914 yılında yayınlanan bu kararname şu şekildedir ;

“Gerek Dersâadet'de ve gerek vilâyât daintişâr etmende olan her limandaki yêvmi veya haftalık gazetelerle her nev' risâle-i mevkûletelerin bugünden itibaren gerek ordu ve gerek Donanma-yı Hümâyun'da yapılacak her günâ tertibat ve harekât hakkında ve bir de ordu ve donanmada memuriyetlere tayin olunacak zâbitânın sûret-i memuriyetleri hakkında

¹⁷ A.g.m., s. 40.

¹⁸ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi* (İstanbul: 2013), s. 23.

kat'iyen harf-i vâhid yapmamaları selâmet-i memleket ve millet nâmına be-gayet müptezel olduğundan hilâfına hareket edenlerin gazeteleri bir daha hiçbir nâm ile intişâr etmemek üzere sahiplerinin memleket ve milletine ihanet etmiş addedilerek haklarında ona göre ceza tertibat edileceği ma'lûm olmak üzere iktizâ edenlere şimdiden tebligât-ı kat'iyeye ifa bîyütülmüştü bâbında emr u fermân hazret-i men lehü'l-metindir.”¹⁹

Avrupa'daki vaziyet bu şekilde ilerlerken Osmanlı Devleti de bloklaşmış olan Avrupa'nın yanında yalnız kalmamak adına bazı diplomatik girişimlere başvurmuştu. İlk diplomatik girişim Osmanlı Devleti'nin daim dostu olarak gördüğü İngiltere ile olmuştu. Osmanlı Devleti ve İtalya arasında bulunan münasebet ile ilgili İngiltere'den yardım isteyen Osmanlı Devleti İngiltere'ye resmi bir bildiri ile iletmiş fakat red cevabı almıştır. Diğer bir diplomatik girişim Bulgaristan ile mümkün olabilmiştir. Fakat Bulgarlar'dan da red cevabı almışlar ve bu girişimde olumsuz sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin bir diğer diplomatik girişimi ise 1914 yılında Yunanistan ile olmuştur. Fakat savaşın başlamasıyla bu görüşmelerde sonuçlandırılmaz. Fransa ile ittifak denemeleri ise Cemal Paşa'nın girişimleri ile gerçekleştirilmiştir. Fakat bu girişimden de olumlu bir sonuç alınmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin bu yapmış olduğu girişimlerin gerçekleşmemesi, Almanya ile temasların gerçekleşmesine sebep olmuştur. 27 Temmuz'da İstanbul'da görüşmeler başlamış, 2 Ağustos 1914'de de Türk-Alman ittifakı sağlanmıştır. Tarafsızlığını ilan eden Osmanlı Devleti, Almanya'nın etkisi ve gelişen olaylar neticesinde 1914 Kasım ayında kendini başından itibaren kaybettikleri bir savaşın ortasında buldu. Birinci Dünya Savaşı'na neden ve ne düşünce ile girildiği hakkında Kazım Karabekir, olayları siyasi ve askeri olarak iki başlık altında ayırarak açıklamayı uygun görmüştür. Ona göre, bir zamanlar, Osmanlı Devleti'ni, diğer tehditlere karşı koruduklarını düşündükleri devletlerin, artık Osmanlı topraklarına karşı bakışı değişmişti ve savaşa girmek en önemli sonuçlardan birisini doğuracaktı.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmek için değil de savaşa girmemek için birçok geçerli sebebi vardı. Baktığımızda Osmanlı Devleti böylesi uzun bir savaş sürdürülecek ve karşılayabilecek ekonomik güçte değildi. Orduları da Balkan Savaşları'ndan henüz yeni ve yorgun çıkmışlardı. Üstelik bu savaşlar sırasında meydana gelen anlaşmazlıklar ve bölünmeler giderilmemişti. Gerek subay ve askerler gerekse savaş araç-gereçleri

¹⁹ A.g.e., s. 26.

bakımından çok eksikti. Diğer taraftan Osmanlı Devleti için stratejik olarak düşünülüp hazırlanmış bir plan yoktu. Savaşa girildiği dönemde de bu plan ve program eksikliğinden kaynaklanan, giderilemeyecek ve çok büyük kayıplara sebep olacak hatalar yapılmasına sebebiyet vermiştir. Kaçınılmaz yenilgiyi hazırlayan diğer bir sebep ise Doğu’da Ermenilerin, Güney’de Arapların başka devletlerle işbirliği içerisine girmeleridir. Özellikle Araplar, İngilizlerin onlara vermiş olduğu bağımsızlık sözüne inanarak Türkleri karşılıklarına almışlardır. 1915 yılına gelindiğinde Anadolu’nun paylaşılması için yapılan hazırlıkları, çıkan iki yeni faktör hızlandırmıştı. Birinci faktör; Çanakkale’deki başarısızlıktan dolayı Rusya, Doğu Anadolu’dan elde etmek istediği toprakları almak suretiyle halkının bu konudaki memnuniyetsizliğini gidermek istedi. ²⁰

2.3. OSMANLI DEVLETİ’NİN I. DÜNYA SAVAŞI’NA GİRİŞİ

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı’na, savaşın başlangıç tarihinden üç ay sonra katılmıştır. Doğu (Kafkas), Çanakkale, Batı (Galiçya, Makedonya, Romanya), Güney (Hicaz, Yemen, Irak, Kanal, Filistin, Suriye) olmak üzere dört cephe ve on bölgede mücadele etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale Cephesi’nde 7. Ordu ve Yıldırım orduları Grubu Komutanlıkları yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 5 Temmuz 1917’de teslim aldığı ve Halep’e getirdiği ve daha sonra bağlı olduğu Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Alman Mareşal’i Falkenhayn ile anlaşamayarak istifa ettiği 7. Ordu Komutanlığı’na, cephedeki durumun kritikleşmesi üzerine, bizzat Padişah VI. Mehmet Vahdettin tarafından 7 Ağustos 1918’de tekrar atanmıştır.²¹ Fransız ve İngilizler, Bulgaristan’ın savaştan çıkmasını fırsat bilerek Trakya’da bir kuvvet oluşturup, İstanbul ve Boğazlara bir harekât planlıyorlardı. Bundan dolayı İzzet Paşa, acilen bir mütareke arayışına girdi ve 30 Ekim 1918’de Mondros’ta mütareke imzalanmıştır.²²

²⁰ Mehmet Biçici, *Hatıratlarla Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na Girişi*, s. 704.

²¹ Ray Brock, *Mustafa Kemal Atatürk & Hayalet Süvari*, 2 bs., çev. Haluk Gururkan (İstanbul: Birharf Yayınları, 2006), s. 222.

²² Sevgi Çetinkaya, “Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na Girişi”, Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (1995): 75-77.

2.4. I. DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI TOPLUMUNUN GENEL DURUMU

Tarih kitaplarında da yazıldığı gibi dünya tarihini tamamen değiştiren bir savaş olmuştur. Bu kitlesel savaş, alandaki askerlerin, komutanların, devletlerin ve imparatorlukların gelecekte nasıl bir yönetim ve siyaset belirleyeceklerini meydana çıkacak bir savaştı. Savaşa katılan ülkeler içerisinde, sadece adı geçen bu kahramanların değil, arka planda milli bir bilincin desteğinden de şimdi bir güç alınmıştı. Bu ciddi gücün adı ise halktı. Özellikle bu savaşta Türk halkının, Osmanlı Devleti'nin önceki dönemleri göz önüne alındığında, pek de iyi durumda buldukları söylenemez. Fakat, toprak ve millet sevgisi, halkın içinde bulunduğu sefalette bile galip gelmiş ve bu savaşın devamında kurulacak yeni düzende hiçbir devletin sömürmesine girmemek adına oluşacak milli bilincin temelleri atılmıştır. Bu büyüksavaşta yaklaşık olarak 10 milyon savaşta fiilen görev alan asker ve 7 milyon insan hayatını kaybetti.²³

Savaş yaşandığı zaman hemen hemen her yerde, en çok da sivil insanların üzerinde çok büyük etkiler bıraktı. Halkın, daha önceki dönemlerde alışkın oldukları bir savaştan aksine, burada, bilinçlerine hiç bitmeyecekmiş gibi görünen ve süre uzadıkça kazanan taraf olma ayrıcalığının kaybedildiği bir dönemin içine girilmiştir. Savaşa fiilen katılmayan devletler dahi, ekonomik bağların gerekliliğinden dolayı, sıkıntılarla diğer devletlere yakın oranla baş etmek zorunda kalmışlardır.

Savaş, özellikle Osmanlı Devleti'nde İstanbul dışında da toplumsal sorunlara sebep oluyordu. Ekonomik durumun, ülkenin her yerinde hissedildiği bir ortam yaşanıyor fakat toplumsal problemlerinde ülke geneline sosyolojik fark gözetmeksizin yayıldığı bir gerçektir.²⁴ Halk, kendi yaşadığı şehirlerde yaşadığı sıkıntılardan ötürü, başka şehirlere göç etmeye başlamıştı. Bu aynı zamanda demografik yapının da bozulması anlamına geliyordu. Tabi ki ülke genelinde yaşanan iç göçler, normal sebeplerde anlaşılır olabilirdi fakat halkın yaşadığı evlerden, köylerden, kasabalardan kaçıyor ve bunu mal korkusu gözetmeden, canları için yapıyor olmaları, durumun toplum üzerinde yarattığı buhranı belli ediyordu. Savaşlar, eski toplumlardan günümüze, sadece şekil ve amaç değiştirerek gelmiştir. Coğrafya farkı gözetmeksizin bugün geriye dönük ve ileriye açık her yorumlama, teknolojilerin değişmesi de göz önünde bulundurulduğunda farklı şekiller

²³ Bela Horvarth, *Anadolu 1913*, çev. Tarık Demirkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), s.71.

²⁴ Pierre Rouvin, *1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*, (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2004), s.457-458

alabilir. Fakat, insanlık ve insanlığın korku, kaygıları değişmediği için neredeyse aynı sorunlara sebep oluyordu. En ilkel silahla girilen savaş ile en son teknolojiler ile girilen savaş arasında malzeme açısından fark olabilir fakat insanların duyduğu acılar ile attığı feryatlar dünyanın her yanında birbiri ile benzerlik göstermektedir.²⁵

Savaştan kaçan askerler, ve onların peşine düşen jandarmaların arasında yaşanan arbedelerde, en büyük zararı yine ilgili şehirlere yerli halkı çekiyordu. Savaşın uzun sürmesi, askerlerin düştüğü psikolojik durum birbirini etkileyen ve tetikleyen olaylar olmuşlardır. Milyonlarca genç insanın cephelerde ölümü ile doğum oranları düştü ve nüfus açısından büyük bir gerileme yaşandı. Devlet içerisinde, idari durumda sıkıntıya düşmüştü. O günlere ilişkin kapsamlı bir çalışma kaleme alan Yusuf Hikmet Bayur, 1914 Aralık başlarında İstanbul Şehreminiliği'ne atanan İsmet Bey'in beceriksiz çıktığını ve Kara Kemal'in elinde oyuncak olduğunu yazmaktadır. Bu nedenle de savaş yıllarında genel iâşenin sağlanmasında hükümetin hatalı uygulamaları ve yapılan partizanlık yüzünden *“çok kötülük işlenmiş, yersiz olarak bir kısım halkı yoksulluk ve açlık içinde kıvranıp kırarak bir takım kimseler zenginleştirilmiştir.”* denmiştir. Örneğin, halkın temel besin ihtiyaçlarından biri olan ekmek hakkında karne ile verilmesi hususu kararlaştırılmıştır. Fakat bu ekmeklerin, hangi ekonomik duruma göre nasıl karneleneceğine dair herhangi bir husus yoktu. Bu durumda, uygulamada ve teorikte belirsizlikler içeriyordu.²⁶

2.5. I. DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI TOPLUMUNDA KADINLARIN ROLÜ

Osmanlı toplumunda kadınların rolü sosyal hayatta kısıtlıydı. Bunun sebebi Osmanlı Devleti'nin feodal ve dinsel bir sistemde yönetiliyor olmasıydı. Toplum içerisinde kadının geleneksel rolü sürmekteydi fakat gerçek anlamda Türk kadınının kendisini gösterebildiği ilk durum bir savaşın sonunda gerçekleşmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan diğer savaşlarda olduğu gibi en çok etkilenenler kadınlar ve çocuklar olmuştur. Savaş ile beraber dul kalan kadınlar, ailelerinin geçimlerinden birinci dereceden sorumlu hale geldiler. Savaşa giren pek çok ülkede, kadınların çalışma hakkını elde etmesi de bu yolla olmuştu. Kadınlar, kaybettikleri kocalarının yarattığı erkek üretim

²⁵ Bülent Şener, “Avrupa Kıtası Açısından Birinci Dünya Savaşı'nın Sonuçları”, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı*, (Ankara: Kripto Yay, 2014), s.360-361.

²⁶ Yüceer (Der.), *Ali Cevat Borçbakan'ın Hatıraları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2005), s.525-526. ³⁰ A.g.e., s.60.

gücünü kapatmaya çalışırken bir yandan da aile reisliğini beraber yürütmeye çalıştılar. Anadolu kadınının fedakar yapısı olarak anılan olgu aslında tüm dünya kadınlarının bu yıpratıcı savaşta yaşadığı evrensel bir duyguydu. Bu noktada Milli Mücadele Dönemi'nde sonra alınan kararlarda, kadının sosyal ve siyasal hayat çerçevesinde ne kadar gerekli olduğu, aslında eşit derecede rol alması gerektiği fikri ön plana çıkarılmıştır. Savaş zamanında en varlıklı ailelerin bile bu dönemde yaşanan kıtlık ve karaborsa gibi olumsuzluklar yüzünden güç zamanlar geçirdiğini belgelerden öğrenebiliyoruz.²⁷

Savaşın ilerleyen yıllarında, Osmanlı Devleti'nde yaşanan sorunlar arasında ahlaki açıdan kopmalar yaşanıyordu. Hırsızlık ve fuhuşun yaygınlaşması, rüşvete sıkça başvurulması beraberinde halkın güvenliğinin tehlikeye düşmesi gibi etmenler, huzursuzluğu artırıyordu. Savaşın yaratmış olduğu bu buhran, ülkenin geneline yayılmıştı.

2.6. I. DÜNYA SAVAŞI'NDA EKONOMİK DURUM

Savaşa giden yolda yaşanan ekonomik sıkıntı, savaş süresince de kendisini hissettirmeye devam ediyordu. Osmanlı Devleti bir tarım devletiydi fakat daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi gelişen teknolojik kolaylıklardan faydalanmıyor ve ilkel yöntemleri benimsiyordu. Bu, savaşta olmayan bir millet için aşılabilir bir durum olabilirdi fakat artık Osmanlı Devleti, büyük bir savaştaydı. Ayrıca, temel besin kaynakları arasında geçen ve ekmek yapımında kullanılan un veya şeker gibi maddeleri ise, yurt dışından ithal ediyordu. Bu nedenle, çok nüfuslu olan bir devlet için, özellikle olağanüstü bir durumda, bu durumun aşılması mümkün değildi. İthal edilen malların ülkeye gelişi en önemli ticaret yollarından biri olan Boğazlar yoluyla gerçekleşiyordu. Fakat savaş sebebiyle boğazlar kapatılınca ticaret bu durumdan olumsuz etkilenmişti. Önlemler alınmaya başlanmıştı ve bu önlemler 8 Ağustos 1914 yılında bir mektup ile açıklanmış ve beyan edilmiştir. Bu hususa göre:

“Dün Dahiliye nâzırı beyefendi hazretlerinin taht-ı riyâsetinde Şhremini ve Levâzım-ı Umumiye Reis-i paşalar hazeâtıyla polis müdür-i umumisi beyler dahi hazır oldukları halde İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar Tekâlif-i Harbiye komisyonları daire-i vilâyetdebi'l-ictima' şehrin ihtiyacâtının ve dahil ve hariciden erzak celbi esbâbının te'mini ile iştigâl eylemişlerdir.”

²⁷ Gözcü, *I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler*, s.140.

“Fıkra 1- Eevvelce ilân kılıldığı vechile bu sabandan itibaren gerek memâlik-i ecnebiceden ve gerek dahilden İstanbul’a getirilecek dakiklerin Tekâlif-i Harbiye usulüyle vaz’ı yed muâmelesinden istisnâ olunacağı gibi bugünden itibaren kezâlik memâlik-i ecnebiceden getirilecek yağ, pirinç, şeker ve sabunlar dahi müstesna tutulacaktır.”

”Fıkra 2- İstanbul ahâlisinin her türlü ihtiyacâtının tazyik edilmemesi esbâbihükümeteçkat’iyente’min edildiğinden ahâlinin beyhûde telaş ve ekmek ve sair levâzım almak için fırın ve dükkanlara tehâcüm etmemesi muhtezîdir. Tekâlif-i Harbiye komisyonlarınca vaz’ı-yed edilen dakikden fırıncılara iki gündür dakik edilen verdirilmekte ve şerin ihtiyacı her dakika göz önünde tutulmakta olduğundan ve bugün emanetçe on dört bin çuval un daha mübâyaa ve ihzâr ve âtiyen mevcudiyeti te’min olduğundan ekmek meselesi bugün hâli tabîsiniiktisâbeylemiştir. Şu kadar ki fırınlara münasebetsiz tehâcümde ısrar edenler ve hânelerine ihtiyaçlarından fazla ekmek iddihârı sevdasına düşenler Polis Müdüriyet-i Umumiyesiyle Merkez Kumandanlığı’nın dünkü gazetelerdeki tebligâtından müstebân olacağı vechile hükümet-i askeriyede ses ve sür’atle cezalandırılacaktır.”²⁸

Toplamda 4 firkada ilan edilen bu emirlerde dikkat çekilmesi gereken nokta, olası bir taşkınlık durumunun bile önlenmeye çalışılmasıdır. Çünkü, uzun sürecek bir savaşın içinde olan halk, kaygılı ve endişeliydi.

Aşağıdaki tabloda halkın zengin veya fakir gözetmeksizin satın alınması gereken mallar ile ilgili bir narh kararnamesi yayınlanmıştır.

²⁸ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, 26.

Tablo 2.1: I. Dünya Savaşı Yıllarında Ekonomik Durumu Kontrol Altına Alabilmek İçin Yayınlanan Narh Kararnamesi²⁹

Eşyanın Cinsi		Kuruş	Para
Yerli kırmacı dakik beher çuvalı 74 kiloluk	Lira yüzden	110	
Has mal dakik	Lira yüzden	115 ila 120	
Anadolu arpası	Lira yüzden		33
Anadolu buğdayı beher kıyye-i atiki	Lira yüzden	1	15
Civardan getirilmek de olan şamanın beher kantarı 44 kıyyesi	Mecidiye yirmide	15	
Mercimek beher kıymet-i atiki	Lira yüzden	1 1	30 35
Soğan beher yüz atik kıyyesi	Mecidiye yirmiden	60 ila 63	
Sarımsak beher yüz atik kıyyesi	Mecidiye yirmiden	1	30
Kelle şeker beher 44 kıyyesi	Lira yüzden	120	
Kesme şeker beher 44 kıyyesi	Lira yüzden	125	
Zangon pirinci beher çuvalı 3 numara ve galası ve Risotto pirinçleri	Lira yüzden	Zangon Numara 3 Glace ve Risotto buraya bk 135 275	135 275
Mısır pirinci, Reşid	Lira yüzden	240	
Mısır Feyyum	Lira yüzden	250	
Aşağı Feyyum pirinci	Lira yüzden	225 ila 230	
Nohud beher atik kıyyesi	Lira yüzden	1	30
Razaki üzüm	Mecidiye yirmiden	3 ila 3,25	10
Haleb ve Anadolu malı sade yağ	Lira yüzden	15 ila 16	
Amerikan yağı beher kilosu	Lira yüzden	8	
Edremit zeytin yapı beher atik kıyyesi	Lira yüz dokuzdan	7 ila 8	
Arslan markası gaz	Fiyatı evvelce Şehremaneti'nden ilan edildiği vehicledir.		
Neville markası gaz sandık			
Amerikan gazı sandık			
Romanya gazı			

²⁹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, 34.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, temel geçim maddelerinde yayınlanan bu kararname, halkın zengin fakir gözetmeksizin zorlu bir durumda olduğunun göstergesiydi. Kaynakların tükenmesinin, içinde bulunulan savaştan önce başlayan bir sorun olduğu ise kronolojik süreçte belirgin bir şekilde görülebilir.

Savaş, Osmanlı Devleti'nde çok büyük bir buhrana sebep olmuştur. Daha önce bahsettiğimiz ekonomik ve toplumsal sıkıntıların devamında, artık halka hiç bitmeyecekmiş gibi gelen bu savaş, cephelerden halka kadar sonsuza kadar sürecekmiş hissi uyandırmaya başlamıştı. Savaş boyunca azımsanamayacak derecede can ve mal kayıpları yaşanmıştı. Çoğu ülkede savaşa coşkuyla katılan askerler, savaşın süresi uzadıkça hayatta kalmaya ve bunun sonucunda daha da acımasız olmaya başladılar. Çünkü çok uzun zamandır büyük bir savaşın içindeydiler ve yaptıkları tek şey savaşmak, düşman askerini yenmek ve hayatta kalmaktı. Bu psikoloji içerisinde ailelerinden yıllardır ayrı yaşıyorlar ve onlardan haber alamıyorlardı. Bir dünya savaşında buldukları için, bağlantı kurabilecekleri ve haber alabilecekleri veya ilgilerini yönlendirebilecekleri pek bir şey yoktu. Savaştan kurtulmayı başaran askerler bile, savaşa gitmeden önceki ruh halleri içerisinde değildiler. Bu savaş, konumu ne olursa olsun her bireyin ruhunda ve hatıratında inanılmaz izler bırakıyordu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı toplumu, ümitsiz bir şekilde toparlanmaya ve yaralarını sarmaya çalışıyordu. Aldığı siyasal, toplumsal ve ekonomik darbeler ile yorgun bir dönemin içine girdiyse de, bu durumu topyekün bir savaşa dönüştürecek ve kurtuluşunu, artık kaybedecek hiçbir şey bulamadığı bir anda aramaya başlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI'NDAN KURTULUŞ SAVAŞI'NA

3.1. KURTULUŞ SAVAŞI ÖNCESİ GENEL DURUM

Diğer tüm devletlerin halklarının kendi mücadelesini verdiği savaşları gibi Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan Türk milleti, kendi bağımsızlık mücadelesini vermeye kararlıydı. Bu mücadeleyi, dönemin şartlarına göre savaş alanlarında vermekle yükümlüydü. Savaş ise diplomatik yolların tümünün tükenmesiyle başvurulacak bir yoldu. İşte Osmanlı Devleti'nin yaşadığı I. Dünya Savaşı ve bu savaşın öncesinde geçirdiği ve ayakta tutmaya çalıştığı eski politik görüşü, böyle bir bakış açısının ürünüdür. Endüstri Devrimi'nin ve gelişen teknolojinin savaş alanına uygulanmasındaki en önemli örneklerinden biri de kuşkusuz I. Dünya Savaşı olmuştur. Topyekün Savaş tanımı, I. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkmıştır. Bu da toplumun her kesiminin savaşa fiilen katılması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, kaybeden tarafta bulunan ve iki büyük devlet olan Osmanlı Devleti ve Almanya'nın Savaşı kaybetmesindeki en önemli nedenlerden biri, dönem şartlarının her iki devlete de uygun olmayışıdır. Topyekün Savaş mantığı, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk halkının tüm imkanlarıyla kendisine ilke edindiği bir durum olarak belirlemiştir.³⁰

I. Dünya Savaşı, her açıdan değerlendirildiğinde yıkıcı bir savaştı. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarda yaşadığı yıkıcı savaşlardan sonra, eksiklerini farketse de toparlanmasına izin vermeyecek kadar kötü bir gidişatın içinde bulunmasının anlaşılmasından sonra, böylesine büyük bir savaşta her açıdan eksik kalmıştı. Tükenmeye yakın kaynaklarla girdiği bir savaşta, varolan ve siyasi geçerliliğini de kaybetmeye ve bu savaşın sonunda Osmanlı Devleti, artık tarih sahnesinden çekilmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti bu son savaşını verirken, devlet Türkiye'de 1918'den itibaren kendi ulusal kurtuluşu açısından çok önemli olan yeni bir savaş başlayacaktı. Bir millet, kendi kaderini tüm halkıyla topyekün kendisi çizecekti.

3.2. MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI VE UYGULANIŞI

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nı yenik bir şekilde sonlandırmıştır. Daha sonra 30 Ekim 1918 yılında Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşma Osmanlı Devleti'ni çok zorlu bir sürecin içine sürüklemiştir. Çünkü bu antlaşma, Türk

³⁰ Metin Gürcan, "Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar", *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Der. Atilla Sandıklı (İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012), s. 71-72.

Milleti'nin egemenlik haklarını yok saymaktadır. Bu noktada Milli Mücadele ruhunun tam anlamıyla doğduğunu söyleyebiliriz. Bu yenik düşüş, Türk Milleti'ne kendi vatanını koruma fikrinin yerleşmesine sebep olmuştur. Daha önce de bahsettiğimiz üzere bu fikir, halkın değişen çehresinin bir sonucuydu. Fakat daha önce gelişen durumlardan ayrı olarak Türk halkı, bir Anadolu Türk'ü olan Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanarak mücadeleye başlayacaktı.³¹

“ Mondros Mütarekesi imza edildi. Birinci Dünya Harbi Sona erdi. Müttefikimiz Almanlarla mağlup ve perişan olduk.” 30 Ekim 1918 tarihli hatıratta yazarlar bu şekildeydi. Devamındaki hatıratlarda yazarlardan bir kısımda daha ise:

“ İtilaf devletlerinin harp gemileri İstanbul Limanı'na girdiler.” şeklindeydi. I. Dünya Savaşı sonunda halk arasında yaşanan vaziyetin ne şekilde olduğunu anlatan 16 Aralık 1918 tarihli diğer bir hatırat ise şu şekildedir:

“ ... Hemen Merkez Hastahanesine gidip vaziyetimi öğrenmek istedim. Şimdilik, hastahane misafir olarak kalacağımı, henüz kadroya alınmadığımı söylediler. Bu durumda açlık kalmak olduğunu, bunun ileride hakkımda iyi olamayacağını ilk bakışta kavrayamadım. Misafirliğin verdiği serbestlik içinde şehirde gezip duruyor, park ve gazinolarda mütareke dedikodularıyla vakit geçiriyordum.

Havalar bozdu. Sık sık yağmur yağıyor. Aynı zamanda memlekette İspanyol Nezlesi, tifüs, hummay-i râcia gibi salgın hastalıklar hüküm sürüyor. Ara sıra, hastalara da çağırılıyorum. Bir gün de Trabzon'un ileri gelenlerinden birinin evine davet edildim. Çocukları hastalanmış. Yerli Rum doktorlarından biri tarafından tedavi olunurken hastalığın ağır seyretmesi üzerine merak ederek beni de çağırılmışlardı. Gittim çocuğu dikkatle muayene ettim. Zavallı, ateşler içinde yanıyor, sırtında ve vücudunun örsünde berisinde kendini gösteren kırmızı lekelerle tipik bir tifüs olduğu görülüyordu. Teşhisimi doktora bildirdim. Bu silindir şapkalı, uzun kır sakallı, siyah ceketli, yarım yamalak Türkçe konuşan bu ihtiyar meslektaşın teşhisimi anlamadığını, hasta ve hastalık hakkında verdiği bilgilerin vaka ile hiçbir ilişkisi olmadığını görerek hayrette kaldım. Durumu hasta sahibine söyledim. Derhal konsültasyon yaptırıldı. Neticede çocuğun tifüs olduğu ortaya çıktı. Bu Rum doktor, konsültasyon esnasında hiçbir fikir beyan etmiyor, sadece başını sallayarak her şeyi tasdik eder görünüyor. Meslektaşlar devamlı tabip olarak beni tavsiye ettiler. Bu suretle birkaç gün hastaya baktıysam da evdeki kadınların, Rum doktoru tercih ettiklerini hissettim ve hemen hastayı bıraktım. Bir daha onların evine uğramadım. Bu doktor papazlıkla hekimliğin müşterek olduğu zamanlardan kalma bilgi ile hekimlik yapıyor, tavır ve hareketli be çetrefil

³¹ Nuran Kılavuz, Mondros'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar Millî Mücadele'nin Siyasal Gelişimi, *Ekev Akademi Dergisi*, C.16, S.51, (2012): 62.

diliyle hastalarını tedavi edip duruyordu. Yoksa onun hekimlikle hiçbir alakası yoktu. Fakat ne çare ki memlekette hekimlik yapan ve halkı memnun edenler bunlardı.”

“ Hamsi köy. Her gün sokağa çıkıp vasıta arıyorum. Gözüm, köyden aşağı doğru kıvrıla kıvrıla inen buzlu yollarda. Trabzon’a doğru develer, arabalar, kağnılar kayıp iniyor. Fakat aşağıdan yukarı çıkan görülüyor. Bu yollarda perişan olan yalnız ben değilim. Ordu’dan terhis edilen askerlerin halleri de yürekler acısı. Zavallılar dilene diler gidiyorlar.
”³²

Hatıratlara bakıldığı zaman Mondros Ateşkesi imzalanmadan önce, yani savaşın bittiği dönem, insanlar üzerinde büyük bir şaşkınlık ve yorgunluk hali mevcuttu. Bunun belgelere de yansıdığını görebiliyoruz;

“ 30-35 asker bile birkaç subaydan ibaret olan müfrezemiz Şerür’ün bu gelişmiş köylerinde rahat ettiyse de havanın çok sıcak ve bölgenin sıtmalı olması, huzurumuzu kaçırdı. Geceleri sivrisinekten uymanın imkânı yok. Askeri sıtma tutmaya başladı. Hemen, önleyici kinin dağıttım. Buranın köylüleri hep sarı benizli ve sıtmalı. Muayene ettiğim çocukların çoğu dalaklı idi. Hekime karşı çok nazik ve hürmetkâr idiler...”³³

Büyük Savaş ve onun ardından gelen Kurtuluş Savaşı’nın arasında, devlet ve milletin kendini toparlayacak zamanı ve herhangi bir şekilde mali veya psikolojik durumu yoktu. Umutsuzluk ve belirsiz bir gelecek sorununun belirdiği bu dönemde, temel ihtiyaçların karşılanamaması gibi durumlar halkı, askerleri ve mücadele yanlısı olan görevlileri derinden etkilemekteydi.

“Bu gece Pulur’daki odama kapanmış düşünürken hatırıma bir gazete taslağı çıkarmak geldi. Bu, artık, tabur rahipliği hayatımın nükseden bir alışkanlığı oldu. Bu fikrimi arkadaşım Makineli Bölük Yüzbaşısı Zihni’ye açtım, uygun buldu. Hemen “Aras” adıyla ve haftada bir çıkmak üzere ufak tipte bir gazete hazırlayıp buna edebi, mizahi bir şeyler yazdıktan sonra gazeteyi Iğdır’a gönderip dağıttık. Bu, Iğdır’dakiler için eğlenceli bir şey oldu. Gazeteyi, herkes merakla alıp okuyordu. Bunun, kumandanlar tarafından iyi karşılanacağını umduğumdan, gazeteden bir tane de Sarıkamış’ta bulunan Kâzım KARABEKİR Paşa’ya yolladık. Bundan on sayı kadar çıktı. Gazetenin birçok yazısı herkesin ilgisini çektiyse de eleştiri kısımları hoş gitmedi. O zaman Iğdır’da poker oyunu bir salgın halini almıştı. Ahırlarda deyişler bile işlerini güçlerini bırakarak bu oyunla meşgul oluyordu. Bu hususta bir makale yazarak ilgililerin dikkatini çekti. Tümen komutanı hassasiyet göstererek bu oyunu şiddetli bir emirle yasak etti. Bu yüzden Hatunoğullarından bir kişi bize gücendi. Köyde oturup da şehirdeki sosyete hayatını tenkit etmek haddini bilmemezlik sayıldı.

³² Özata (Der.), *Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları*, s. 141- 142.

³³ A.g.e., s. 143.

Fakat biz hiçbir şeye kulak asmayarak kumandanlarımızın takdirlerinden cesaret alarak gördüğümüz, işittiğimiz yolsuzlukları yazmaktan geri durmadık.“

“Sakarya Meydan Muharebesi’nde büyük bir zafer kazanmıştık. Bu haber, Iğdır’da büyük bir sevinç yarattı. Akşam, tümene karargâhında büyük bir ziyafet verildi. Nutuklar söylendi. Benim de bazı kısımlarını aşağıya koyduğum bir yazım okundu:

“Dünya Savaşı’ndan, bizi boğmak isteyen Mondros Mütarekesi’nden, hayatımıza son veren Sevr Anlaşması’ndan sonra bu milletin yaşayacağına kimse inanmıyordu. Hatta İstanbul Hükûmeti, bu mütareke ve anlaşmaların uygulanmasından başka çare olmadığına kanaat getirerek millî namusumuzu ve üç yüz milyon Müslüman’ın mukaddesatını lekelemek suretiyle bizi İsrail kavmi gibi sefil, perişan etmek istiyordu. Bu durumu önceden anlayan millet, o paçavraları; yapanların, tatbik etmek isteyenlerin yüzlerine fırlatarak isyan etti. Tarihte böyle şuurlu, amacı millî isyana, ender tesadüf olunur. Milletın ruhundan kopan bu galeyan onu tekrar düşmanlarına karşı cephe almaya mecbur etti. Bugünkü Garp Cephesi; namus ve mukaddesatımızın Kâbe’sidir. İşte böyle elim bir vaziyette ilken böyle azim bir cephe meydana getirmek ve onu Sakarya gibi büyük bir zaferle şereflendirmek, milletimize has bir hayat kabiliyeti ve karakter yüksekliğidir.” Sakarya zaferinin kamuoyunda uyandırdığı sevincin işaretleri olmak üzere Iğdır’ın evlerinde, bahçelerinde sık sık toplantılar, eğlenceler oluyor; yerli saz takımları da bunlara iştirak ederek sevinç ve gurur, ortalığı çınlatıyordu...

Artık siyasi, askeri vaziyetimizin istikrar oluşturması üzerine, Iğdır’da büyük bir ticaret faaliyeti başladı. Markara Köprüsü’nde Ermenilerle alışveriş arttı. Erivanlılar, muhtaç oldukları tuzu bizden alıyorlar, karşılığında türlü türlü mamül eşya gönderiyorlardı. Ticaret hususunda pek mahir olan Iğdırlılar bu takastan çok istifade ettiler.”³⁴

Burada ise, yorgunlukla başlayan bir savaşın dönüm noktası olan Sakarya Meydan Muharebesi’nin kazanılmasının ardından, herkesin bildiği bir gerçeğin, Zafer’in coşkusunun insanlarda yarattığı sevinç görülebilir. İnsan psikolojisi, özellikle dönemine göre değerlendirildiğinde, Türk Devleti’nin toplumsal kaygıları, bu dönemde yüksek seviyeydi. Uzun yıllar şanlı bir tarihe sahip olan devletlerinden artık yoksun kalıyor olmaları, hiç bitmeyecek gibi duran bir devrin sonuna gelinmiş olması, Türk Milleti’ni derinden yaralamıştı.

Mondros’taki ateşkes görüşmeleri, parlamento tarafından büyük bir endişe ile karşılanırsa da sadrazamın iyimser açıklama yapması kamuoyunu paniğe sevk etmemeyi sağlamıştır. Onun mütarekeden memnun kalmış bu tavrı karşısında kamuoyundan

³⁴ A.g.e., s. 156

sükûnetin bozulmaması ve huzurun sağlanmasını istemiştir. Fakat Türklerin birçoğunun o günlerde anlayamadığı çok önemli bir husus vardı: Ateşkes, emperyalist devletlerin isteklerine göre çözümlenmişti. Ateşkes koşullarını Padişah Vahdettin ve birçok devlet adamı çok sert bulmuştu.³⁵

İmzalanan ateşkesin üzerinden 3 gün geçtikten hemen sonra güvenlik gereği istediği yerleri işgal etme hakkı verilmesiyle İngiltere, ulaşım yollarının güvenliğini bahane ederek, petrol açısından oldukça zengin olan Musul'u, stratejik nokta olarak oldukça öneme sahip olan İskenderun'u işgal etti.⁴⁵ Sadrazam, yapılan bu işgallere karşısında İtilaf Devletleri'ne karşı koyulmamasını belirtiyordu. Hatta kamuoyunu kandırmak üzere İngiliz hegemonyası altına girebilmek için propagandaya başvurmuştu.

Bu olaylar gelişirken Sadrazam Ahmet İzzet Paşa görevinden istifa etti. İstifa etmesinde Ateşkesi kamuoyuna başarı olarak göstermesinin de etkisi olmuştur. Hükümet yavaş yavaş zor durumların içerisine girmekteydi. Mütareke dönüşü oluşturulan iyimser, olumlu hava pek uzun sürmeden değişmiş, stratejik önem arz eden yerler daha ateşkesin ilk günlerinde işgal edilmeye başlanmış, öfkelenen halk yargılanmasını beklediği ittihatçıların kaçmasına engel olamayan Hükümeti zorlamış ve sonunda hükümet istifa etmiştir. Bunu hükümet değişikliği takip etmektedir ki zaten bu zamanlarda bazı benzer sebeplerden dolayı sık sık hükümet değişikliği olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin, İtilaf Devletleri adına İngiltere ile imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin 1, 2, 5, 7, 10, 16, 19, 25. maddeleri Filistin Cephesi'nin, Anadolu'nun, Boğazlar'ın ve Ortadoğu bölgesinin gelecekteki statüsünü yakından ilgilendirmektedir.³⁶

Bu maddelerin ilki Karadeniz ve Çanakkale Boğazları ile ilgilidir. Bu boğazların müttefik devletler tarafından işgali konu üzerinde durulmuştur. Bu konu Osmanlı Devleti için ve daha sonra gelecek Türkiye Cumhuriyeti için en önemli konulardan biri olmuştur. Ticaret ağının en önemli stratejik noktalarından birinin Türk Devleti'nin elinde olması, herhangi bir diplomatik durumda bu noktayı tehlikeye düşürecektir.

³⁵ A.g.e., s.159.

³⁶ A.g.e., s.160.

İkinci madde ise, aslında herhangi bir sebeple, ilgili devletlere karşı oluşacak aksi bir durumda, Osmanlı Devleti'nin yardım edeceği konusundadır. Bu maddedeki husus, Osmanlı sularının, tehlikeli mayın veya kovanlardan temizlenmesidir.

Beşinci madde, sınırlar ile ilgili olan maddedir. İç huzurun ve asayişin devam etmesi için her türlü seferberlik ilan edilecekti ve eğer bir tehlike durumu oluşursa ordu terhis edilecek ve Osmanlı Devleti ile müzakere edilecekti.³⁷

Yedinci maddede ise, eğer stratejik noktalarda herhangi bir sıkıntı yaşanır, İtilaf Devletleri, bu noktaları işgal edebileceklerdi. Bu madde, Osmanlı Devleti toprak bütünlüğü açısından son derece tehlikeli bir maddedir. Çünkü yabancı devletler, Osmanlı Devleti'nin azınlık nüfusunu kışkırtarak bir problem yaratabilirler ve işgal için gerekli zemini sağlayabilirlerdi.

On altıncı madde de ise Hicaz, Asir, Yemen ve Suriye'de bulunan askerler, yabancı devletlerin komutanlarına teslim olacaktı.

Onuncu madde ise Toros Tünelleri'nin işgali ile ilgili olmaktadır.

On dokuzuncu madde ise, ülkenin farklı yerlerinde konuşlanan Alman ve Avusturya birliklerinin veya sivil görevlilerinin buldukları bölgeleri terketmeleriyle ilgilidir.

Yirmi beşinci madde de ise, antlaşmanın tarihine ilişkin bir bilgiye yer verip, Osmanlı Devleti ile aralarında olan düşmanca savaşın son bulacağına yöneliktir.

İşte Osmanlı Devleti'ni, topyekün bir İstiklal davasında birleştiren direnişin temel fikirleri bu yöndeki maddeler ile daha sağlam atılmaya başlanmıştır.

İtilaf Devletleri, 7. Maddeyi gerekçe göstererek Anadolu'yu işgale başlayacaklardı. Bu durum, devlet adamları tarafından ilk durumda öngörülememiş olabilir. Fakat antlaşmanın tehlikeli olduğu zamanla daha iyi anlaşılacaktır. Devlet kanadında, antlaşmanın duyurulmasıyla birlikte, herhangi bir sorun yaşanmayacağına dair kamuoyuna duyurulmuştur. Ve buradan doğacak olan Milli Mücadele ruhunun temelinde, 31 Ekim 1918 yılında Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olduktan sonra Mustafa Kemal'in birliklerini 2-3 Kasım 1918'de Hatay'ın Güney'ine alarak Mondros

³⁷ Osman Özsoy, *Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2007), s. 59.

Mütarekesi'nin Toros Tünelleri, Kilikya ve İskenderun'da ilgili maddelerine itiraz etmiş ve Mütareke imzalandığı anda bulunulan hattın savunulmasını ve İskenderun'a çıkacak İtilaf Devletleri Kuvvetlerine ateş edilmesini emretmiştir. ³⁸Mustafa Kemal Atatürk, stratejik olarak Anadolu'dan alacağı destek ekipler ile savaşı planlamıştır. Bu direniş düşüncesi ise Mustafa Kemal ve arkadaşları arasında ilk defa Filistin Cephesi'nde ortaya atılmıştır. İzmir'in işgalinin ardından, İstanbul'dan 16 Mayıs 1919'da çıkış yapan Mustafa Kemal, Milli Mücadele'yi başlatmıştır.³⁹

3.3. PARİS BARIŞ KONFERANSI

I. Dünya Savaşı yaşandıktan sonra imzalanan mütareke ve devam eden güç ve denge hareketi Anadolu içerisinde siyasal ayrımlara odaklanmakta ve özellikle Ermeni isteklerini göz önünde bulundurmaktaydı.⁴⁰Osmanlı Devleti'nin girdiği en yıkıcı savaşı olan I.Dünya Savaşı, içinde bulunduğu müttefikleri tarafından kaybedilmişti. Savaşın kazanan tarafı olan İtilaf Devletleri, mağlup devletlerle yapılacak olan barış şartlarını görüşmek üzere 18 Ocak 1919'da Paris'te bir konferans yapmışlardı. İlk olarak galip devletler kendi içlerinde uzlaşmaya gitmişlerdir. Yapılan bu konferansa 32 devlet katılmıştır. Fakat konferansa yön veren dört devlet vardır. Bunlar; Birleşik Krallık Başbakanı David Lloyd George, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Woodrow Wilson, Fransa başkanı Georges Clemenceau ve İtalya başkanı Vittorio Orlando idi.

Toplantının başlamasının hemen ardından “Onlar Konseyi” oluşturuldu. Bu konsey başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşmakta ve yine bu konseye de Fransa ve İngiltere hâkim olmuştu. Bu “Büyük Dörtlü ”nün her birinin tutum, tavır ve talepleri farklıydı. Amerika başkanı, milletlerarası ilişkilerde barışın sağlanması amacıyla “Milletler Cemiyeti” kurulmasını istiyordu. Fransa ve İngiltere, yenilmiş ülkeler üzerinde kuracakları hegemonyaları planlamaktaydı. Aynı zamanda Fransa, Almanya üzerinde çok büyük ezici bir zafer kazanmak istiyordu. İngiltere ise, Alman donanmasını

³⁸ A.g.m., s. 394-395.

³⁹ Cemal Kemal, Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 12, S. 46 (2010): 371.

⁴⁰TBMM, *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası*, Cilt: 2 (Ankara: Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1993), s. 113.

kaldırmak ve Avrupa'nın dengesini bozmasının önüne geçecek önlemler almak istiyordu.⁴¹

3.4. İZMİR'İN İŞGAL EDİLMESİ

15 Mayıs 1919'da İzmir'in İşgali, Trabzon'da kurulan Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin yeni bir kolunu daha açtı. İşgal sonrası ikinci bir kongre düzenleyerek silahlı karşı koyma ve bu silahlanmanın bütün Doğu Anadolu'ya yayılmasını hedeflediler. Cemiyet, Doğu illeri ve diğer illerin birlik içerisinde olabilmesi için iletişime geçti. Bütün illerden delegeleri toplayarak bir kongre yapılması öncelikli bir durum oldu.⁴²

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılması ve sonuç itibariyle mağlup çıkması, Yunanistan başbakanı Venizelos'un bu "Büyük Fikir"i yani "Megali İdea"⁴³ yı gerçekleştirmesi için büyük bir fırsattı. Fakat İzmir'e asker çıkarılması fikrine daha akılcı yaklaşan kurmay subayı Metaksas; bu teklife karşı çıkmasının ona kötü bir dönütü olacağını bilerek İzmir işgalini onaylamamıştı. Nitekim 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali başlamıştı. Yunanlıların burada yaptıkları sayısız tecavüz, yağmalama, katletme, zulüm, soygun vs. bir işgalden çok daha fazlasıydı. Öyle ki, Yunan askerlerinin yaptıkları bu işkencelere daha fazla katlanamayan Türk halkı, Anadolu'da başlatılan milli mücadele hareketlerine katılmak amacıyla göç etmişlerdir⁴⁴. Yapılan bu asker çıkartma, Türk halkındaki milliyetçilik duygusunu ateşlendirmiştir. İşgalin bu denli kanlı olmasıyla beraber Batı Anadolu'dan hareket ile ülkenin hemen her yerinde protesto ve mitingler başladı. Bu mitinglerin ilki Türk Ocakları'nın öncülük ettiği Darülfünun toplantısıdır. Darülfünun konferans salonunda yapılan ve Tıp Fakültesi müderrislerinden Akil Muhtar (Özden)'in başkanlık ettiği toplantıda doktor Beşim Ömer (Akalin) ve müderris Muslihiddin Adil (Taylan), Rıza Tefvîk (Bölükbaşı) ve muallim Yusuf Razi (Bel) Bey'ler

⁴¹ Ali Erhan Ertan, "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Yeni Dünya Üzerine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* (2016): 553-555.

⁴² TBMM, *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası*, s. 120.

⁴³ Yunanistan'ın Bizans'ı geri getirme düşüncesine verilen addır

⁴⁴ Murat Özcan, *Tarih Işığında Yunan Mezalimi* (İstanbul: Kültür-Sanat Yayıncılık, 2005), s. 62.

konuşma yapmışlardır. Toplantı sonunda, işgale karşı takınacakları tavırlarla ilgili olarak 19 Mayıs 1919 yılında gazetelerde şu başlıkları belirlemişlerdir:⁴⁵

- Mektepleri kapatmak,
- Milleti Milli Mücadele yolundaki seferberliğinin her alanda desteklenmesi ve miting ve basın yoluyla pekiştirilmesi,
- Devlet içerisinde, herhangi bir sıfatla görev alan kişilerden Milli Mücadele yanlısı olanları, bu davada bilir kişi olarak kabul etmek,
- İşgalleri protesto etmek

Milli Mücadele Dönemi ve diğer dönemlerde basının toplumsal değişim ve siyaset üzerinde etkisinin çok fazla olduğu bir gerçektir. Değişen dengeler bakımından bir kurtuluş mücadelesi veren Türk halkının toplumsal birliği, bu dönemde büyük ölçüde mitingler ve basın ile sağlanmıştır. Özellikle üniversite öğrencileri ve vatansever kadınların bir araya gelerek kurdukları “Asri Kadınlar Cemiyeti” bu anlamdaki örgütlenmelerden önemli bir tanesidir. 16 Mayıs 1919’da bu cemiyetin yayınladığı bildiri toplumu en doğru şekilde yansıtmakta ve günümüzde hala değerini korumaktadır. Bu mitingler milli bilincin ve Kuva-yi Milliye’nin oluşmasına katkı sağlamışlardır.. Aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri de faaliyetlerini hızlandırmaya başladılar. İşgaller karşısında İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin adı “Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi” olarak değiştirilmiştir. Ve özellikle işgale karşı miting yapacakları gece mitinge ki bu Türk ulusunun işgallere karşı düzenlediği ilk miting olma özelliğini taşır, on bin kişi katılmıştır. Mitinglerin başladığı tarihlerde Samsun’a hareket eden Mustafa Kemal Paşa, bu miting ile ilgili olarak; “ *İzmir’de bazı genç vatanperverler, ayın 14/15. gecesini bu elim vaziyet hakkında müdavele-i efkâr eylemişler ve emrivaki haline geldiğine şüphe kalmayan Yunan işgalinin ilhakla neticelenmesine mani olmak esasında müttefik kalmışlar ve Redd-i İlhak prensibimizdir ortaya atmışlardır.*”

Devletin merkezinden ayrı olarakta, Anadolu’nun her köşesinde, aynı kararlılıkta mitinglerin olduğu bir gerçektir. Bu savaşta merkez ve taşra ayrımı kalmamıştır.

⁴⁵ Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997) s. 33-34.

3.5. İSTANBUL HÜKÜMETİ VE PADİŞAHIN TUTUMU

Osmanlı Devleti'nde Mondros Ateşkes Antlaşması ve hemen ardından gelen işgaller karşısında siyasi otorite sahibi padişah ve beraberinde kurulan hükümetler bu duruma tepkisiz kalmışlardır. Hatta halkının Anadolu'da başlatmış olduğu bağımsızlık mücadelesinden rahatsız olup engellemeye çalışmışlardır. Burada da, halkın kendi makus kaderini kurtarabilmek için harekete geçmesinin haklılığını görebiliyor. İşgale karşı oluşan bu tepki karşısında Damat Ferit Hükümeti, 25 Mayıs 1919 yılında, İstanbul'daki tüm mitingleri yasaklamıştı. Bunun ile ilgili olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün meclis konuşmalarından birinde durum çok iyi anlatılmıştı. Mandaterlik gibi bir düşüncenin Mustafa Kemal, silah arkadaşları ve Türk halkı tarafından kesinlikle kabul edilemez durum olacaktır. Ahmet İzzet Paşa'nın barış getirmeyi umduğunu düşündüğü Mondros Mütarekesi'ne tabii olduğunu vurgulamıştır. Bu ateşkes ile Türk ordusunun silahını bıraktığını ve İtilaf askerlerinin bir süre sonra, direnişle karşılaşmayacaklarını düşünerek vatana zarar verdiklerini belirtir. Ve bunu işgal kuvvetleri altında kan ağlayan toplumun çıkar yolu olarak artık İstanbul Hükümeti ve padişahı görmediğini belirttiği cümlelerinde dile getirir.⁴⁶

3.6. MUSTAFA KEMAL'İN SAMSUN'A ÇIKIŞI

Bahsettiğimiz üzere Anadolu'da başlayan işgal hareketleri halk arasında silahlı çatışma yaşanmasıyla devam etmekteydi. Bunun üzerine bölgedeki karışıklıkların giderilmesi için Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından Mustafa Kemal uygun görülmüş ve kendisine 9. Kolordu Müfettişliği verilmişti. Fakat Damat Ferit Paşa bu kararı birdenbire veremedi. Mustafa Kemal'e bu görevin verilmesi onu İstanbul'dan uzaklaştırmak için çok uygundu. Bu karar sayesinde hem işgal önlenilecek hem de Mustafa Kemal uzaklaştırılmış olacaktı. Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçerken milli bir direniş başlatmak konusunda tasarıları kafasında taşıyordu. Hatta bu tasarılar için bazı komutanlarla görüşüp rızalarını almış fakat bununla beraber genel bir ilgisizlikle karşılaşmıştır. İtilaf Devletleri ile başa çıkılamayacağı ve kurtuluş yolunun düşmanlıkla olmayacağını, Padişah ve Halifeye bağlı kalınması fikri kafalarında yer etmişti.⁴⁷

⁴⁶ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt (1), İctima Senesi: (1), (24.4.1336): 8.

⁴⁷ Fahri Yetim, Milli Mücadele Döneminde Kamuoyunun Oluşmasında Mitinglerin İşlevi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.1 (2007): 7.

Mustafa Kemal, bu durumu Büyük Nutuk'ta Samsun'a çıktığı gün içerisinde genel durumu şöyle anlatmıştır:

“Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı Ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Savaş'ın uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir bir durumda. Milleti ve memleketi I. Dünya Savaşı'na sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek memlekette kaçmışlardı Saltanat ve hilafet makamında oturan Vahdettin soysuzlaşmış şahsını ve bir de tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet aciz, haysiyetsiz ve korkar. Yalnız padişahın iradesine boyun eğmekte ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecekleri herhangi bir duruma razı. Ordu'nun elinden silâhları ve cephanesi alınmış ve alınmakta...”⁴⁸

İtilaf Devletleri, ateşkes anlaşmasının hükümlerine uymayı gerekli bulmuyorlar. Birer bahane ile İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayuntap İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askerî birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancı subay ve memurlar ile özen ajanlar faaliyette. Nihayet, konuşmamıza başlangıç olarak aldığımız tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919'da, İtilaf Devletleri'nin uygun bulması ile Yunan ordusu da İzmir'e çıkartılıyor.”

Diğer bir açıklamasında ise, onun görev aldığı 9. Ordu Müfettişliği görevi ile Samsun'a gönderildiğini fakat orada bu görevinden kendi istğiyle istifa ettiğini ve Milli Mücadele hareketini oluşturduğunu söylemiştir. Kendisine bu görevin İstanbul Hükümeti tarafından verilmediğini, tüm sorumluluğun kendisine ait olduğunu kabul ettiğini de açıklamasına eklemiştir.⁴⁹

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı, Kurtuluş Savaşı'nın fiili olarak başlangıcıdır. İşte tamda bu nokta da halkta devreye girmiş ve tam anlamıyla bir Milli Mücadele ruhu ortaya çıkmıştır. Bu ruh, büyük bir savaş sonrası her köşesi Avrupalı devletlerce paylaşılmaya çalışılan toprakların içerisinde kendini var etmiş bir ruhtur. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmadan önce aldığı ve silah arkadaşları tarafından da onaylanıp desteklenen kararı, bir milletin doğuşunu yaratacaktı. Aldığı bu kararlar ile ilgili Nutuk adlı eserinde şöyle bir cümle kullanmaktadır:

⁴⁸ “İlk Meclis Açıklamaları” <http://www.ataturk.net/ata/ilkk.html> [24.01.2018].

⁴⁹ Mustafa Balcıoğlu, “Direnen Millet-Milli Mücadele: Ya İstiklal Ya Ölüm”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Cilt 1, (2012): 164.

“ Efendiler, bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da milli hakimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak!”

Ve bu kararın dayandığı mantığı ise Türk Milleti'nin en temelinde değer yargılarının çok yüksek olduğunu söyleyerek belirtir. Türk Milleti'nin, kendi vatanında esir düşecek ve yabancı bir durumda kalacak azınlık olmaktan, bu kaderi yaşamaktan çok uzak bir millet olduğu konusuna vurgu yapar. Türk Milleti için asıl kurtuluş, kendi vatanlarında, hiçbir yabancı devletin etkisi ve yönetimi altında kalmadan tam bağımsızlığı sağlayarak mümkün olabilir. Bazı kentlerde, işgale karşı destek veren insanların, aslında uzun zamandır Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik durumla ilişkili olarak Avrupalı Devletler ile gelen bolluk ve zenginliğe kandıklarını belirtir. Ama asıl bolluk ve güzelliğin, bereketin, Türk insanının kendi toprakları içerisinde bağımsız yaşamasıyla sağlanabileceğini savunur. Türk Milleti, Mustafa Kemal'in ileri görüşlülüğüne bağlı olarak zaptedilemez ve esir düşemez. Bu karakterde bir milletin, sonunda tam bağımsızlık inancıyla savaşması gerektiğini savunur.⁵⁰

Mustafa Kemal Atatürk'ün bu sözlerinin ardından, Milli Mücadele'ye girecek olan Türk halkının kendi geleceği için savaşmasından başka yolu olmadığını ve dönemin şartlarına nasıl verildiklerini daha iyi görebiliyoruz. Bu nedenle savaşın başlangıç tarihi olarak 19 Mayıs 1919 tarihi alınır.⁵¹ Yukarıda incelenen maddelere ve işgalci kuvvetlerin Anadolu'daki hareketliliğine dikkat çekecek olursak, Kurtuluş Savaşı'nın tetikleyicisi Mondros Mütarekesi ve beraberinde gelen işgaller olmuştur. Özellikle Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesinin, işgal güçleri tarafından ülkenin paylaşılması hususunda zemin olarak kullanılması, Türk Kurtuluş Savaşı'nı hızlandıran etmenlerden olmuştur. Mustafa Kemal, 11 Ekim 1919 tarihinde Sivas'ta bulunan Yenigün Gazetesi yetkililerine, vatanlarına yapılan işgali ve halkın buna karşı takındığı tavırlar hakkında bilgi veriyor ve İstanbul Hükümeti'nin işgalci kuvvetlere karşı olumsuz bir tavır takınmamasını eleştiriyor.⁵²

⁵⁰ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1995) s. 74.

⁵¹ Mustafa Oral, *Türk Kurtuluş Savaşı'nın Tarihsel Konumu, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, C.1, S.2, (2018): 6.

⁵² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2009), s. 1.

⁶²A.g.e., s. 13.

Bunların devamında ise 19 Mayıs 1919 günü, milli bağımsızlık ve çağdaşlaşmaya giden yolda atılmış ilk adımdır. Mustafa Kemal Atatürk için bu günün anlam ve önemi çok büyüktür ki bu günü doğum günü olarak kabul etmiştir. Bu konuda Ayşe Afet İnan şunları yazmaktadır:

“Mustafa Kemal’in doğum ayı ya hiç yazılmaz yahut da yanlış olarak bir sonbahar ayı olarak gösterilir. Hâlbuki kendisinden işittiğime göre, bir ilkbaharda doğmuş olduğunu, hatta bunun Mayıs ayına tesadüf ettiğini söylerdi. Buna esas teşkil eden hatıramı ve Atatürk’ün sözlerini nakledeyim: Bir gün, Cumhurbaşkanlığı Umumi Katibi Hasan Rıza Soyak Atatürk’e bir evrak getirmişti. Bunda, Atatürk’ün doğum gününün bildirilmesi rica ediliyordu. M. Kemal Atatürk, Bunun üzerine düşündü, fakat bu günü kendisi de tam olarak bilmiyordu. Ancak, annesinden işittiğine göre, bir bahar mevsiminde doğduğunu hatırladı. Ay ve gün için ise aynen şöyle dediğini hatırlıyorum:

”Bu bir 19 Mayıs günü niçin olmasın?”⁵³

3.7. MİLLİ MÜCADELE’NİN YOL HARİTASI

3.7.1. Havza Genelgesi

Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkması vatanın ve milletin kurtulması için birlik olan Anadolu halkının bağımsızlıkları için verecekleri mücadeleyi alevlendirmişti. Bunun için ilk olarak Samsun ve çevresinde savaş hazırlıkları hız kazanmıştı.⁵⁴ Mustafa Kemal’in Samsun’a gelmesiyle işgaller karşısında teşkilatlanmaların merkezileşmesini hızlandırıldı. Samsun’da kaldığı süre zarfında yapmış olduğu müzakereler pek iç açıcı olmadığından 12 Haziran’da Havza’ya geçerek faaliyetlerine burada devam etti.⁵⁵

Mustafa Kemal güvenlik açısından Samsun’da kalmayı uygun görmeyip 25 Mayıs’ta Havza’ya geçmiştir. Ülkenin genel durumu ile ilgili halkın aydınlatılması ve bunun için meydana getirilen kuruluşların arttırılması konusunda harekete geçti. 28 Mayıs ise yapılan işgallerin protestosu için, gösteri ve mitinglerin gerçekleşmesi için bütün sivil ve asker görevlilere iletildiği bildiri, ülke içerisinde büyük yankılar oluşmasına neden oldu. Düzenlenmiş olan bu gösteri ve mitinglere katılım çok fazla olmuştu.

⁵³ A.g.e., s. 9-10.

⁵⁴ Serap Taşdemir, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Doğum Belgesi: Amasya Tamimi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20, S. 63 (2005): 1072-1073.

⁵⁵ Ayşe Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), s. 3.

Özellikle İstanbul'da düzenlenen mitingler, sosyolojik ve psikolojik açıdan toplumu büyük ölçüde etkilemiş, devletin başkentini birbirine kenetlemişti. Geniş katılıma sebep olan bu genelge, İngilizleri şüpheye düşürmeye yetmiş ve Mustafa Kemal İngiliz Komutanı General Milne'nin ısrarı üzerine görev aldığı bölgeden, geri gelmesi emredilmişti. Fakat Mustafa Kemal bu çağrıya uymayıp buradaki ulusal görevinin yeni başladığını ve ülkenin bağımsızlığı için yapması gereken şeyleri düşünmesi gerektiği fikrindeydi. Nihayetinde, 12 Haziran'da Havza'dan ayrılıp Amasya'ya geldi ve halkın coşkusu ile karşılandı.⁵⁶

İstiklal Savaşı yolundaki ilk ulusal belge olma özelliği taşıyan Havza Genelgesi, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktıktan sonra, İstanbul Hükümeti'nin onu geri çağırmasının ardından çekilen telgraflar sonrası gelen ilk resmi tepkisidir. Bu açıdan Türk Tarihi'nde çok önemli bir yere sahiptir. Ayrıca genelgede, 25 Mayıs 1919 tarihinde, İstanbul Hükümeti'nin yayınladığı mitingleri yasaklayan karar ile ilgili Mustafa Kemal daha sağlam bir duruş ile aşağıdaki genelgeyi yayınlamıştır:

“ Mustafa Kemal İzmir'in ve maalesef bunu takip eden Manisa'nın işgali gelecekteki tehlikeyi daha açık göstermektedir. Ülke bütünlüğümüzün korunması için milli gösterilerin daha canlı olarak yapılması ve sürdürülmesi lazımdır. Hayatımıza ve milli bağımsızlığımıza zarar veren işgal ve ilhak gibi olaylar bütün milletin içini kan ağlatmaktadır. Üzüntüler durdurulamıyor. Sindirilmesi ve tahammülü mümkün olmayan bu durumun derhâl yok edilip giderilmesi bütün medeni milletlerle büyük devletlerin adalet ve nüfuzlarını sabırsızlıkla beklemek konusunda önümüzdeki hafta içinde Pazartesi başlayıp Çarşamba günü müracaatın arkası alınmak üzere büyük ve heyecanlı mitingler yaparak milli gösteride bulunulması ve bunun bütün bağlı olan yerlere yayılmasına ve bütün İtilaf devletleri temsilcileri ile Osmanlı Hükümetine etkili telgraflar verilmesi ve yabancı olan yerlerde yabancılara da özel etkiler yapılmakla beraber milli gösterilerde adap ve sükûnetin fevkalade korunması ve Hristiyan halka karşı bir sataşma, gösteri ve düşmanca tavırlar alınmaması lazımdır. Sizin bu fikirler etrafında hassas ve etkili bulunmanız yönüyle işin iyi idare edileceği ve başarılı olunacağı hususunda inancım tamdır. Sonucunun bildirilmesini arz ederim. “⁵⁷

Burada, girişilen bir kurtuluş mücadelesinin haklılığı ve halkı birleşerek işgalci kuvvetlere karşı savaşması durumunun geçerliliği savunulmaktadır. Büyük bir

⁵⁶ Selami Kılıç, “Mustafa Kemal (Atatürk) ve Erzurum Kongresi”, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, C.2, S.1(1997): 81-82.

⁵⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Egemenlik Belgeleri. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmliui/handle/11543/2319> [29.04.2019].

kararlılıkta, Türk Milleti'nin çıkarları doğrultusunda çıkılan bu yolda, direnişe geçen ve savaşı hiçbir Türk vatandaşının geri adım atmaması gerektiğinin önemi vurgulanmaktadır. Nitekim Havza Genelgesi, Milli Mücadele'ye dair verilen ilk tepki özelliğini taşımakta ve bir ihtilal parolası niteliğindedir. Yine bir önderin etrafında toprakları için birleşecek bir halka karşı, Mustafa Kemal doğru kişi olduğunu göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği statüden çıktığı ilk resmi belge özelliğini de taşır.

3.7.2. Amasya Genelgesi

Amasya'da yapılan bu genelge Milli Mücadele'nin ilerletilmesi ve geliştirilmesi açısından son derece önemlidir. Bu denli önemli olan bir genelgenin ise Amasya'da gerçekleştirilmesi ise bir tesadüf değildir. 1919 yılı ve devamında Amasya ilinin siyasi ve toplumsal zihniyetinin mücadele yanlısı özellik göstermesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁸Samsun'dan yola çıkıp Havza'ya gelen Mustafa Kemal'in başlattığı bu direnişin faaliyetlerini kişisellikten çıkartmak ve bu faaliyetleri hukuki bir temele dayandırmak istediğini gözlemleyebiliriz.

Amasya'ya gelen Mustafa Kemal, burada halkın büyük sevgisi ile karşılandı. Halk, milli kurtuluş sembolünü Mustafa Kemal'de görmüştü. Onun istediği doğrultusunda Amasya'da bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Amasya, cumhuriyet ve milli bağımsızlık yolunda ilk önemli kararın alındığı yer olması özelliğini kazanmıştır. Amasya Genelgesi aynı zamanda bu doğrultuda atılmış olan ilk hukuki belge olma özelliğini de taşımakla beraber Mustafa Kemal'in de düşüncelerini açık bir şekilde ortaya koymuş olduğu belgedir. İstanbul Hükümeti, Anadolu'da uyandırılan bu milli bilinç ve milli hareketlenme karşısında büyük bir endişe içine girmişlerdi. Bu endişe verici hareketlenmeyi durdurmak, uyanan milli bilincin önünü kesmek amacıyla Mustafa Kemal'i acilen İstanbul'a getirmek istiyorlardı. Erzurum hazırlıkları esnasında verdiği bir kararla görevinden istifa etmiş, bunu ordulara ve millete de bildirmiştir.⁵⁹

⁵⁸ TBMM, *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası*, Cilt:1, (Ankara: Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 1993), s. 21.

⁵⁹ Yaşar Yücel, "Atatürk'ün Cumhuriyetin Kuruluşundaki Görüş Ve Etkinlikleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.14, S.25, (1981): 26-27.

İstanbul Hükümeti tarafından 8-9 Temmuz gecesi, sarayla telgraflaşmalarının ardından, İstanbul'a geri çağırıldığını fakat bu yönde gelen telgraflara karşılık olumsuz yanıt verdiğini belirtmiştir. Bunun ardından yine aynı gece saat 10.50- 11.00 saatlerinde padişaha ve Harbiye Nezareti'ne askerlik görevinden istifa ettiğini belirten telgrafi çektiğini ve o saatten sonra ilan edilerek, tüm resmi sıfatlarından arındığını açıklar. Bu dönemlerde gösterdiği cesareti halktan ve vatan sevgisinden aldığını belirtir.

Maddeleri hakkında bilgi verecek olursak;

- Türk Milleti'nin kendisinin ve toprağının bütünlüğünün ve gelecek zamanlardaki özgür hareket serbestisinin tehlikeye girdiği vurgulanır. Mustafa Kemal'in karşı geldiği manda düşüncesinin vurgusu burada da yapılmaktadır. İstanbul Hükümeti'nin üzerine düşen görevi yerine getirmediğinin belirtildiği bu maddede, milletin iradesinin kendi kaderini yaratacak kadar önemli bir girişim içerisinde bulduklarını vurgular. İstanbul Hükümeti'nin tepkisiz kalmasının, Türk halkını görmezden gelmek olarak yorumlayan Mustafa Kemal, geçmişten o güne kadar gelen tüm anlaşmazlıkların bir kenara bırakılması gerektiğini ve hedefe odanlanmalarının gerekliliğini belirtmiştir. Yine de ilk zamanlar bu girişimin gizli tutulmasının gerektiği de eklenmiştir.
- Doğu illeri adına oluşturulacak cemiyetler için bu maddede, Erzurum ilinde bir kongre toplanması yönünde karar alınmıştır. Erzurum Kongresi'nden sonraki adım ise, Sivas Kongresi olacaktır.
- Mücadeleye katılacak ve cemiyetlerde aktif rol alacak her bir kimsenin isimlerinin kayda geçirilmesi istenmiştir. Böylece daha sistematik ilerleme imkanı elde etmişlerdir.

Bu genelgenin önemlerinden bir diğeri ise, daha önce dağınık bulunan ve bir merkez ve sisteme sahip olmayan direnişin sınırlarının çizilmiş olmasıdır. İşgalci devletler, artık halkın İstanbul'dan ayrılarak her türlü işgale karşı geleceklerinin farkına varmışlardır.⁶⁰

⁶⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Egemenlik Belgeleri. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2319> [13.05.2018].

3.7.3. Erzurum Kongresi

Milli mücadelenin ikinci büyük girişimi olan Erzurum Kongresi, 23 Temmuz-7 Ağustos tarihleri arasında milli mücadelenin stratejik bir haritasını meydana getirmek, milletin ve ülkenin içinde bulunduğu durumu ele almak üzere 13 oturumda meydana gelmiştir.⁶¹

Mondros Mütarekesi akabinde Anadolu'daki işgal sırasında daha da körükleyip artarak çoğalmasına zemin olmuş ve tek bir hedef doğrultusunda şekillendirilir ilerletilmiştir.⁶² Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ve Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum şubesinin beraberliğinde toplanmıştır. Kongre, 57 delegenin katılımıyla başlamıştır.

Mustafa Kemal, ilk konuşmasında özellikle Anadolu'daki milli iradeden ve bir Millet Meclisi oluşturulmasından bahsetmektedir. İstanbul Hükümeti ise bu kongreyi isyan olarak ilan etmiş ve Mustafa Kemal'in tutuklanması için talimat vermişti. Kongrede, İzmir, Antalya, Adana ve yöresinde bulunan toprakların işgalci devletler tarafından ele geçirdiği hususuna dikkat çekilir. Katlanılamayacak derecede ağır geçen Yunan ve Ermeni katliamları ve işgalleri karşısında, Karadeniz'de ortaya çıkan Pontus Devleti kurma hayali için hazırlanmaya başlayan eylemlere karşı hazırlanılması gerektiği vurgulanmıştır.⁶³ Bu işgal ve tacizlere karşı İstanbul Hükümeti'nin eyleme geçeceği inancı gittikçe yok oluyordu. Bu nedenle Doğu Anadolu illerini koruma ve teşkilatlandırma amaçlı olarak Erzurum Kongresi 7 Ağustos 1919 yılında toplanmıştır. Kongreye yönelik başlıklar ve konular aşağıdaki şekildedir:⁶⁴

- İşgallerin devam etmesi ve kıyı kesimlerde yaşanan Yunan katliamlarının, ve Ermenilerin Doğu illerindeki faaliyetlerinin millet için artık büyük bir tehlike olduğu yönünde gözlemler bu maddede açıklanmıştır. Yine İstanbul Hükümeti'nden geçen sürede hiçbir tepki görülmemesi, Milli iradeye karşı yapılan bir saldırı şeklinde nitelendirilmiş ve bu şekilde bir giriş yapılmıştır;

⁶¹ Zekai Güner-Orhan Kabataş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990), 82-83.

⁶² TBMM, *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası*, 25.

⁶³ Ayşe Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1977), 34.

⁶⁴ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I* (İstanbul: Kültür Yayınları, 2004), 486-487.

- Yabancı devletlerin Karadeniz illerinde ve Doğu topraklarındaki düşüncelerini destekleyen eylemlere girişmelerinin, tamamen yersiz ve kabul edilemez olduğu vurgulanmıştır. Bölgede yine Avrupalı Devletler'in, halkın dini durumlarını gözeterik kışkırtıyor olması durumuna atıfta bulunulmuştur. Böyle bir etmen gerçekleşmeden önce, buradaki halkın huzur içinde yaşadığı belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nin himayesi altında bulunan Türk topraklarının ve Türk halkının geleceğinin korunması için yerel ordunun tamamiyle hakim kılınması gerektiği konusunda açıklamalarda bulunulmuştur.
- Bir diğer başlıkta ise, Osmanlı Devleti'nin kendi içerisinde yaşadığı herhangi bir kazanımın, huzuru bozmama esasında olduğu göz önünde bulundurularak, bu gerekliliklere saygı duyulacağı konusu aydınlatılmıştır. Halkın can, mal ve özgürlüklerinin korunacağı esasına değinilmiştir.
- Mondros Mütarekesi'ne dayanan herhangi bir işgal durumunda, bu işten vazgeçmeleri hususunda aksi durum gerçekleştirilirse direnişin bağımsızlık sağlanana kadar devam edeceği vurgulanmıştır.
- Avrupalı Devletler açısından, eğer işgal gibi bir durumu irdelemezler ve toprak bütünlüğüne karşı herhangi bir sıkıntı çıkarmazlarsa, her türlü yardımı kabul edebileceklerini belirtmişlerdir.
- Dönemin değerlendirilmesi yapıldıktan sonra, her türlü şekilde, milletin iradesinin üstünde hiçbir güç olmadığı konusu aydınlatılmış ve kişisel kararların bu kararların altında kalması gerektiği söylenmiştir. Aslında buradaki madde, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kurulacak devletin temel düşünce taşlarından birisi olmuştur.⁶⁵

3.7.4. Sivas Kongresi

Amasya ve Erzurum'da yapılan toplantılar doğrultusunda gerçekleştirilmeye başlanan Milli Hareket, Sivas'ta daha da hareketlenmiştir. Büyük bir önem arz eden manda konusunun reddi, bu kongrede mümkün olabilmıştır.⁶⁶

⁶⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Milli Egemenlik Belgeleri*. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2319> [21.01.2019].

⁶⁶ TBMM, *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliografyası*, s. 43.

Erzurum Kongresi'nden sonra tüm halkın birlik ve beraberlik çerçevesi etrafında toplanması gerekliydi. Fakat şimdiye kadar yapılanlar direniş için hala yeterli değildi. Ülkenin çeşitli yerlerinde kurulmuş olan cemiyetlerin tek merkezden yönetilmesi zorluklara neden oluyordu. Bu sebeple Batı ve Trakya bölgelerinde yerel kongreler gerçekleştirildi. Tüm halkı ve bölgeyi kapsayacak, tüm direniş hareketlerinin tek yönetimde ve genel bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içerisinde toplayacak kongre yapılması gerekiyordu. Bu amaçla önderler bu kongreyi Sivas'ta toplamaya karar verdi.

Kongrenin toplanmasına engel olmaya ara vermeyen İtilaf Devletleri'nin ve İstanbul Hükümeti'nin uğraşları boşa çıkmış ve Sivas Kongresi 4 Eylül'de 8 gün sürecek olan faaliyetine başlamış bulunmaktaydı.

Kurtuluş tarihinin en önemli noktalarından biri bu kongreden geçmektedir. Yeni Türk Devleti'nin bütün temelleri bu kongrede atılmıştır. Daha önceden de yapılmış olan kongrelerde alınan kararlar Sivas Kongresi'nde genişletiliyordu. Kongre, ulusal kurtuluş için tüm halkı seferberliğe davet ediyordu. Bu bağlamda tüm ulusal ve yerel örgütler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti altında toplanıyordu.

Artık Osmanlı Devleti, yok olmaya başlıyordu. Türk Milleti ise kendini bu yokluktan var etmeye başlamıştı. Var olmaya devam etmekle kalmayıp var olmanın verdiği o dehşet hazla ilerlemesini Yeni Türk Devleti ile taçlandırmak için durmuyorlardı.

Mondros Antlaşması'nın Anadolu'da yer yer işgallere sebep olması, Türk önderleri ve ulusunun kurtuluşu için yeni yöntemler aramaya itmiştir. Bunlardan da en önemlisi ve yoğunlukta olanı manda düşüncesiydi. Hiç şüphesiz Sivas Kongresi'ne kadar olan dönemde Türk basınında en çok tartışılan konu; manda konusu olmuştur.

Büyük tartışmalara sebebiyet veren bu hassas konu Sivas Kongresi'nde tamamen reddedilmiştir. Sömürge yerine geçen manda, emperyalist düşüncenin bir ürünüdür. Bütün milletçe bilinen dış ve iç tehlikelerin doğurmuş olduğu millî uyanıştan doğan kongremiz aşağıdaki kararları almıştır:⁶⁷

“1.Yüce Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri arasında resmi olarak kabul edilmiş mütarekenamenin onaylandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalan ve her

⁶⁷ Selahi R. Sonyel, “İngiliz Belgelerinde Erzurum ve Sivas Kongreleri, Erzurum ve Sivas Kongreleri Sempozyumu”, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*. (Ankara: 2003), s. 1718.

noktasına güçlü İslam çoğunluğu yerleşmiş bulunan Osmanlı ülkesi kesimleri, birbirinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılması mümkün olmayan ve hiçbir sebeple, bölünme kabul etmez bir bütün oluşturur. Sözü edilen ülkelerde yaşayan bütün İslam unsurları birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık duygularıyla dolu sosyal ve hukuki haklarıyla çevre şartlarına bütünüyle saygılı öz kardeşirler.”

Aslında her bir madde, bir önce gerçekleştirilen kongrelerin tamamlayıcısı niteliğindedir. Fakat değişmeyen temel fikirlerden biri ise, bu maddelerin milli iradeye saygı ve Türk halkının bağımsızlık düşüncesinin varlığı ile ilgilidir. Bu maddede ise, işgalci devletlerin, işgal süreçlerini hızlandırabilmeleri için ilgilendikleri bölgelerde çıkaracakları isyanlara karşı takınılacak tavır belirtilmiştir.

2. *Osmanlı toplumunun bütünlüğünün ve millî bağımsızlığımızın sağlanması ve yüce hilafet ve padişahlık makamının korunması için millî güçleri yapıcı ve millî iradeyi hakim kılmak, kesin esastır.*

3. *Osmanlı ülkelerinin herhangi bir parçasına karşı meydana gelecek müdahale ve işgale ve özellikle vatanımız içinde bağımsız birer Rumluk ve Ermenilik kurma amacına dönük hareketlere karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerinde yapılan millî savaşta olduğu gibi birleşik olarak savunma ve direnme esası meşru kabul edilmiştir.*

4. *Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan bütün unsurların her türlü hukuku, eşitlikleri tamamıyla korunmuş olduğundan adı geçen unsurlara siyasî hâkimiyet ve toplum dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilmesi kabul edilmeyecektir.*

5. *Osmanlı hükümeti bir dış baskı karşısında ülkemizin herhangi bir parçasını terk veya ihmal etmek mecburiyetinde bulunduğu takdirde hilafet ve saltanat makamıyla vatan ve milletin korunması ve bütünlüğünü sağlayacak her türlü tedbir alınmıştır.*

6. *İtilaf Devletleri tarafından mütareke metninin onaylandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalıp büyük İslam çoğunluğunun yerleşmiş olduğu ve hürriyete medeniyet üstünlüğü Müslümanlara ait bulunan mülk birliğimizin parçalanması görüşünden bütünüyle vazgeçilmek suretiyle bu topraklar üzerindeki tarihimiz, ırkımız ve dinimiz ve coğrafi haklarımıza saygı gösterilmesini ve buna aykırı girişimlerin hükümsüz bırakılmasını ve bu suretle hak ve adalete dayanan bir karar alınmasını bekleriz.⁶⁸*

⁶⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Millî Egemenlik Belgeleri*. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2319> [13.12.2018].

3.7.5. Amasya Protokolü

Ali Rıza Paşa, yeni bir hükümet kurmakla görevlendirildi. Mustafa Kemal Paşa bu yeni hükümetle temasa geçerek isteklerini sundu. Bu isteklerin bir kısmı kabul edildi.

Ali Rıza Paşa, Anadolu ile bağlantılarının kesilmesinin hiçbir sonuç vermeyeceğini düşünerek Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Heyet-i Temsiliyet Başkanı olan Mustafa Kemal Paşa ile görüştürmek için Amasya'ya göndermiştir. Üç gün süren görüşmelerin sonunda, üçü açık ikisi kapalı toplam beş protokol imzalanmıştır.

Artık İstanbul Hükümeti, Anadolu'daki bağımsızlık hareketini meşrulaştırmış ve halkın tek temsilcisinin Mustafa Kemal Paşa olduğunu kabul etmiştir. Milli Mücadele tarafından bakıldığında çok önemli sonuçlar yaratan Amasya Protokolü aynı zamanda halkın Mustafa Kemal Paşa'ya olan inancını ve desteğini daha da güçlendirmişti.

Mustafa Kemal Paşa, Amasya Protokolü'nde Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Amasya'da bir görüşme planlamışlardı. Bu görüşmenin konularından birisi de ordunun durumu idi. Bulunan mevcut askerlerin durumlarını sayılarının rapor edilmesi istenmiştir. Salih Paşa ise, duruma göre imzalanan her türlü protokolda bulunmuştur.

3.8. MİSAK-I MİLLÎ BEYANNAMESİ

12 Ocak 1920 yılında Misak-i Milli kabul edilmiştir. Maddelerine bakacak olursak;

- Osmanlı Devleti'nin, başka milletlerin nüfusunun fazla olduğu yerlerde bulunan halkın kaderinin tayin edilebilmesi için, halkın karar verme aşamasında özgür bırakılması gerektiğinden, buradaki insanların yerleşmiş bulunanlarının toprak bütünlüğü bölünemez bir bütündür.
- Kars, Ardahan ve Artvin için, serbest olması koşuluyla tekrar oylamaya gidilebilir.
Halkın kendi kaderini tayin etmesi durumunda kalmasının tek kabul edilebilir şartının serbest bir seçim yapması gerektiğidir. Bu durum Trakya içinde geçerlidir.
- Boğazlar konusu konuşulduğunda ise, asıl kararın sadece bir devletin kararına bırakılmayacağı belirtilmiştir.

- Eğer komşu ülkelerde bulunan azınlıklarda, aynı özellikleri taşıyan durumlarla karşılaşılırsa, aynı hukuktan buradaki halkta yararlanabilecekti.
- Milli bir yolda ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak ilerlemenin dışında, herhangi bir sıkıntı ile karşılaşılmaması için hareket halinde olacaklarını vurgulamışlar ve özgürlük ve bağımsızlıktan asla vazgeçmemek gerektiğini belirtmişlerdir.⁶⁹

Misâk-ı Milli'yi , içinde bulunulan Kurtuluş Savaşı ile sadece Türkler'in yabancı Devletleri istilasına karşı verdiği bir mücadelenin sonucu olarak görmemek gerekir. Çünkü, döneme hakim olan emperyalist devletlerin, politikaları tüm dünyanın yapısını değiştirmeye yöneliktir. Ve yine dünyanın geri kalanın uğraştığı emperyalist politikalara karşı alınması gereken tavır ve mücadelenin gerçek bir örneğidir. I. Dünya Savaşı'ndan çıkıldıktan sonra, Türk milletinin kaderini kendi elleriyle, topyekün çizdiği gerçeği, dünya tarihi açısından da önemli bir noktadır. Altı maddeden oluşan bu maddelerin oluşum sürecinde temel alınan durum Wilson prensiplerinin 12. maddesidir. 14 maddeden oluşan Wilson prensipleri, Kurtuluş Savaşı'nın öncülerine büyük ölçüde ilham olmuştur.⁷⁰

Ülkenin her yanında bu karardan sona tepkiler gösterilmeye başlanmıştır. Bu durumu, Milli Mücadele Dönemi'ne fazlasıyla katkı sağlayan telgraf girişimlerinden anlayabiliyoruz. Mustafa Kemal Paşa'nın, Kazım Karabekir'e gönderdiği 23 Mayıs 1919 tarihli gizli kişiye özel yazıda, İtilaf Devletleri'nin Türk siyasi varlığını hiçe sayarak İzmir'i Yunanlılara işgal ettirmekle başlayan haksız davranışlarına karşı her tarafta görülen gösterilen ve yapılan siyasî müracatların arkası bırakılmadan “*fili netice alınuncaya kadar*” sürdürülmesinin ve her yanda milli gösterilen iyi şekilde yönetilmesinin olağanüstü önemli olduğu dile getirilmektedir.⁷¹ Devam eden satırlarda ise protesto mitinglerinin Milli Mücadele'deki yerini açıkça ortaya koymaktadır. “*Hilafet, Saltanat ve milli bağımsızlık ancak ve ancak milletin bu heyecan ve üzüntüsünün layık olduğu nüfuz, genişlik ve şiddetle dışarı yansıtılmasına bağlıdır.*”⁷²

⁶⁹ Cemal Güven, “ Misâk-ı Milli: Türkiye'nin İstiklâl ve İstikbâl Esasları”, *Tarihinin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 20 (2018): 111-113.

⁷⁰ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi I. Kitap* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017), s.64.

⁷¹ Volkan Marttin, “ Misak-ı Milli'nin Kabulü ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin Önemi ve Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 18, S. Özel Sayı (2018): 259.

⁷² Nuran Kılavuz, Mondros'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar Millî Mücadele'nin Siyasal Gelişimi, s.62.

3.9. KURTULUŞ SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE TÜRK HALKI'NIN ÖRGÜTLENİŞİ

İtilaf Devletleri, 1 Kasım 1918'den itibaren Osmalı topraklarını işgale başlamışlardı. İşgal kuvvetleri, 41.500 İngiliz, 49.000 Fransız, 17.400 İtalyan olmak üzere toplam 107.000'lik bir sayıya sahiptir. 15 Mayıs 1919'dan itibaren ise 300.000 kişilik Yunan kuvveti de Anadolu'ya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca Anadolu'nun güneyinde Fransız işgalini destekleyen 10.000 silahlı Ermeni, Karadeniz Bölgesi'nde 20-30.000 silahlı Pontusçu Rum kuvveti bulunmaktadır. Kurtuluş Savaşı resmi olarak Yunanlılar'ın İzmir'e çıktığı 15 Mayıs 1919 tarihinde fiilen başlamıştı. Yunanlılar'ın ilk hedefi 120 bin kişilik nüfusa sahip Manisa'ydı. Şehirde 23 bin yerli Rum yaşıyordu. Burada bulunan Rum nüfusu, Yunan işgaline destek veriyorlardı. Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey ise işgal taraftarıydı. Halk ise, işgalin yeni yayılmasından kaynaklı olarak direniş yanlısı değildi.⁷³ Bunun yanında, Yunanlılar ise işgale ve işkencelere devam ediyorlardı. İşte bu işgal ve işkencelere karşı, Kuvay-ı Milliye hareketi oluştu. Toplumun bu dönemdeki genel durumu, özellikle I. Dünya Savaşı'ndan çıkan Türk halkının, yoksulluk içerisinde olduğu, ordusunun dağıtılmış ve silahlarının ellerinden alınmış olduğudur. Halk, bu dönemde derebeylik düzeni içerisindeki bir sosyal hayatı yaşamaktaydı. Kendi geleceklerini savunacak istekleri ve gayretleri dışında her şeyden yoksunlardı. Bu nedenle böyle bir ortamda, mücadelenin önderlerinin halkın durumunu iyi gözlemlmeleri gerekiyordu. Bu durum ile ilgili, 10. Tümen Komutanı Yarbay Cemil Cahit'in 8 Mayıs 1922 tarihinde, Samsun'dan Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği şifrede daha iyi açıklanmaktadır:⁷⁴

“Tokat ve Amasya Livalarında on para olmadığını ve artık askeri besleyemeyeceklerini söylüyorlar. Samsun valisi, parasızlıktan günlük 300-500 lira vermeye tümünü oyalıyor. Günde 5-6000 liraya ihtiyacı olan buradaki kıtalar, bu koşullar altında nasıl beslenebilirler? Açlık ve yoksulluk sıkıntısı dikkati çekecek durumdadır.

Gereği gibi beslenemeyen ve durmadan eşkıya kovalayan askerde, kaçaklık dikkati çekmektedir. Maliye Bakanlığı buradaki kıtaların ihtiyaçlarını gümrük gelirlerinden sağlayıp vermezse, varlığımızı korumanın olacağı yoktur. Bu bir iki gün içinde, Erbaa'da

⁷³ Türkan Çetin, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.3 (1993): 178

önemlice bir hareket düzenlenmiş ve emrim altında uygulamaya geçmek istemişsem de, parasızlık ve yiyeceksizlik yüzünden geri bırakmak zorunda kaldım.

İki gün içinde Maliye para bulmazsa, bir sürecin olsun kıtaların varlığını korumak için, burada, millî tekâlif ambarlarındaki eşyayı satarak geçinmeye mecbur kalınacağını bilgi olarak arzeylerim efendim.”

Dağıtılan ordu ve halk bu durumdayken, diğer bir yandan Mustafa Kemal ve silah arkadaşları birleşiyorlar ve direnişi yönetmeye başlıyorlardı. Artık Kuva-yi Milliye adı verilen ve bu zor dönemde milli bir nitelik ile doğan ordu, düşman ile çarpışabilmek için silahlanmaya başlamıştı. Kuvay-i Milliye hareketinin ise insan kaynakları arasında; askerler, gönüllüler, efeler, eşkiyalar, zeybekler, hapishaneden çıkan hükümlü ve tutuklular, asker kaçakları, toprak sahipleri, kasaba ve köylerden toplanan insanlardır. Savaş, Batı Cephesi, Doğu Cephesi, Güney Cephesi, Trakya Cephesi ve İç Cephe olarak sistematik bir hale getirilmişti. Tüm cephelerde işgal kuvvetlerine karşı halk var gücüyle karşı koymaya başlamıştı.⁷⁵

İmzalanan Mondros Antlaşması'nın ardından, yaklaşan savaşın ve savunmanın öneminin anlaşıldığı sıralarda, askerlik sistemiyle ilgili bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler, aslında bir sisteme dayandırma amaçlıydı. Temsil Heyeti'nin aldığı kararlara göre ülkenin her yanından işgallere karşı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri oluşturulacaktır.

Büyük bir metanetle süren savaşın dönüm noktası ise 23 Ağustos- 13 Eylül tarihleri arasında gerçekleşen Sakarya Meydan Muharebesi olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün yasal olarak Başkomutanlık görevine getirildiği zaman yaptığı konuşmanın önemli bir kısmında, 19 Mayıs 1919 tarihindeki inancından hiçbir şey kaybetmemiş ve kendinden emin bir tavırla düşman tehlikesinin üstesinden başarıyla gelineceğine dair inancının tam olduğunu belirtmiştir.

İşte tam bu noktada, Sakarya Meydan Muharebesi, savaşın topyekün bir şekilde yapılacağına bildirildiği bir dönem olmuştur. Bu anlayışa göre, içinde bulunulan durum, sadece askerleri ve savaş komutanlarını değil, tüm halkı kapsıyordu. Türk milleti, maddi ve manevi tüm varlığını ortaya koyarak sistematik bir şekilde savaşmaya devam edecekti.

⁷⁵ Nurgün Koç, “Millî Mücadele'nin Başlarındaki Gelişmelerin Hatıralar Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *International Journal of Social Science*, C.6, S.3 (Karabük), s. 1249.

Bu dönemde, halkın karşı koyma hareketi ortak bilinç ile meydana getirilmiştir. Bu bilinç, ellerinden silahları alınan bir halkın yok olma korkusu ile ortak hareket ettiği bir bilinçtir. Halkın inancının silahların yerine geçtiği böylesi bir mücadele de, tarih boyunca varlığını kanıtlamış Türk Milleti'nin aksi bir tepki göstermesi düşünülemezdi.⁷⁶

Halkın örgütlenişi, devamında bu örgütlenen direnişi kimin yöneteceğine dair soruları da beraberinde getirmişti Tam bu noktada, içerideki subaylarında aklındaki soru işareti bu konudaydı. Ali Fuat Cebesoy'un anıların bu durum şöyle dile getirilmiştir:

“Mustafa Kemal anlatmıştı. Bir gece Yonyo gazinosunun üstündeki ufak salonda genç subaylar toplanmışlar ve Binbaşı Cemal için:

-Büyük adam, demişlerdi.

Tecrübesi, dünya görüşü, prensipleri ne idi. Bunu soran, araştıran olmamıştı. Hiç unutmam bir gece yine Olimpos gazinosunun büyük bir masasında genç subaylar toplanmıştık. Mustafa Kemal, Ali Fethi, ben ve diğer bazı arkadaşlar vardı. Hem içiyor, hem konuşuyorduk. Konu döndü dolaştı, İran olaylarına geldi. İran'da hürriyet mücadelesine atılanlar, büyük başarı kazanmışlardı. Muzaffer Şah, parlamentoyu açmak zorunda kalmıştı. Venizelos Girit'te aynı dava için ortaya atılmıştı:

Ali Fethi:

- Bizden neden böyle adamlar çıkmaz?

Diye hiddetini ifade etti. Hakikaten neden bizde de böyle adamlar çıkmıyor, cesaretle ortaya atılmıyorlardı? Mustafa Kemal, derin bir düşünceye daldı.

Arkadaşlardan biri neden sonra ona döndü:

-Ben senin ne düşündüğünü biliyorum. Muhakkak neden ben çıkmayayım, diyorsun.

Mustafa Kemal birden atıldı:

-Evet, öyle düşünüyorum, neden, neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?

Mustafa Kemal, Meşrutiyet hareketlerinde lider olmadı. Daha doğrusu yapmadılar. Fakat mukaddes Türk vatanının en korkunç felaketlere sürüklenmek istendiği

⁷⁶ Mustafa Şahin ve Cemile Şahin, Türk İstiklal Harbi'nde Askerlik Şubeleri ve Kilis Askerlik Şubeleri, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, C.1, S. 52, (2014): 279-280. ⁹¹ Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı, 51.

Mütareke yıllarında ortaya atılarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Hakiki ve samimi bir lider olarak başa geçti. Vatanın ve milletin kurtarılmasına öncülük etti."⁷⁷

İşte tam bu noktada, halkın kendi vatanını kurtarabilmek için içeride verdiği mücadelenin yanında, önderlerin içerisinde de zamanın ruhuna ait olan bir karamsarlık söz konusuydu. Kendi kaderini kendisi çizecek olan Türk Milleti'nin, savaş zamanlarında statüsel fark gözetmeksizin bir amaç uğruna kenetlendiğinde, her birey adeta bulunduğu konumu en iyi şekilde değerlendirecektir. Bir başka hatıratta ise, vatan şairi Namık Kemal'in Vatan Yahut Silistre oyununu izkerjen duygulanmalarıdır. Milli Mücadele Dönemi'nden çok önceye tarihlenen bu anılar, vatana duyulan sevginin ve coşkunun, böyle bir savaşta nasıl bir mücadeleye döneceğinin habercisiydi.

3.10. İŞGALLERE KARŞI TÜRK MİLLETİ'NİN TUTUMU

İşgaller, 1 Kasım 1918'den itibaren fiilen başlamıştı. İlk dönemlerde Mondros Mütarekesi'nin, bitmeyecek gibi görünen bir savaşı bitiriyor olması, halkta negatif bir bakış açısı doğurmamıştı fakat topraklarında yabancı birlikleri gördükleri zaman savunmaya geçmeye karar vermişlerdi. İtilaf Devletleri'ni kendi çıkarlarına göre bölüştükleri topraklarda, etkin olarak çalışmaya başlamışlardı. Karadeniz bölgesinde Rumlar'ın önderliğinde bir Pontus Devleti kurulmak isteniyordu. Ermeniler, Anadolu'nun doğu bölgesinde bir başka devlet kurmak istiyorlardı. Türk halkı, kendi topraklarında gittikçe yabancı durumuna düşüyordu. Avrupa'da doğan Milliyetçilik akımının büyük bir savaşa meydan vermesi, bir yandan da topraklarını savunmak isteyenlerin dayandığı bir fikir akımı olmaya başlamıştı ve Türk topraklarında bir direnişi doğurmuştu. İşgaller hızla ilerliyordu. Cemiyetler, Atatürk'ün 19 Mayıs 1919 tarihindeki Samsun'a çıkışına kadar bölgesel nitelikli özellikler göstermeye devam etmişlerdir. Bu cemiyetlerin yanında Milli Mücadele'ye silah, istihbarat gibi önemli ihtiyaçları sağlayacak birçok gizli oluşum da kendisini göstermiştir. Bunların en önemlileri Millî Müdafaa Grubu, Karakol Cemiyeti, Hamza Grubu gibi isimler altında faaliyet göstermişlerdir. Daha öncede Osmanlı Devleti'nin Dağılma Dönemi siyasetinde bahsettiğimiz İttihat ve Terakki Fırkası, bu oluşumlarda çok önemli roller üstlenmişlerdir.

⁷⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım 2* (İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997), 161-162.

Burada en önemli noktalardan birini, milletin düşülen bu zorlu durumdan haberdar olmasını sağlamaktı. Milli Hakimiyet düşüncesini ortaya koyan mitingler ise bu noktada çok önemli bir yere sahiptir. 19 Mayıs tarihinde düzenlenen Fatih Mitingi, çok önemli bir yere sahiptir. Halide Edip Adıvar, durumun ciddiyetini anlatabilmek için hitabet ve edebiyat özelliklerinden faydalanarak, içinde buldukları durumun şu an çok karanlık olduğu fakat her karanlıktan bir aydınlığa yolun da mümkün olduğunu vurgulamıştır.

3.11. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE TÜRK MİLLETİ'NİN DURUMU

I. Dünya Savaşı'ndan sonra yıpranmış bir durumda olan halkı yeniden savaşa hazırlamak için girişimlerde bulunan Mustafa Kemal Paşa, Türk Köylüsüne olan inancını ve güvenini, halka hissettirmiş ve ulusal bir dava haline gelene Milli Mücadeleye Türk Halkı'nın desteğini alarak çalışmalarına devam etmiştir. Bir kısım gerici çevreler ve savaş karşıtı gruplara karşı önlem almak için beyannameler yayınlanarak halk aydınlatıldı. Halk, bu durumda ikiye ayrılmış durumdaydı. Bunlardan ilki, topraklara gelen işgalci devletlerle savaşmayı seçen gruptu. İkinci grup ise, işgal kuvvetlerine iyi davranan ve bu devletlerin yanında duranlardı. Bu nedenle dönemin saygın insanları arasında, halka inebilmek için konuşmalar yapılmıştır. Örneğin, köylerde sözü geçen ağalar ile birlikte ikna çalışmalarına girişilmişti. Bu konuda Milli Mücadele ekibi olarakta beyannameler yayınlanmıştır. Bu beyannamelerde, işgal kuvvetlerinin hangi amaçla geldiklerini ve onlara inanmamaları gerektiğini açıklayan bölümlere de yer vermişlerdir.⁷⁸

Bu sırada orduyu da güçlendirilmek üzere bağışlar yapılmıştır. Yapılan bağışların bir kısmına örnek vermek gerekirse eğer Kadın hanlılar 130 arabanın nakliye ücretini bağışlamışlar, evvelce, Türk Ordusu otuz sekiz bin lira kıymetinde iki uçak alıp, Anadolu meydana gelen bu atmosfer kısa sürede yardımların sürekliliğini tetiklemiş olup halkın bir arada hareket etme duygusu bu sayede gün geçtikçe gelişmiştir diyebiliriz. Fakat işgaller karşısında, düzenli bir ordu ile hareket edebilmek için İstanbul'dan

⁷⁸ Nuran Kılavuz, Mondros'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar Millî Mücadele'nin Siyasi Gelişimi, s. 63-64.

Ankara'ya gelen milletvekilleri ve Rumeli'den gelen delegelerin desteği ile ihtiyaçların karşılanması adına önemli desteklerden sayabiliriz.⁷⁹

Yunanlıların işgal ettikleri bölgeler de uygulamış olduğu politika Anadolu halkının mevcut yapısına ağır darbeler indirmeye devam etmiş lâkin birlikte hareket edebilme alışkanlığını yavaş yavaş kazanan halkın Mustafa Kemal Paşa'ya duydukları güven ile tazelenerek kenetlenmesini sağlamıştır diyebiliriz.

1920'de, Manisa'nın durumunu anlatan bir gazeteci, yıkık ve yanmış minareleri, burada Yunanlılar'ın yaptığı katliamları anlatmaktadır. Yöneticilerle beraber halkında çok zorluklar çektikleri bu kentlerde, kışı atlatacak erzaklarının olup olmadığı sorgulanmaktadır. Turgutlu'ya gelince de Manisa Valisi, fakir insanları yerleştirecek bir yerlerinin olmadığını, bunların kışı nasıl geçireceklerini düşünmeye bile cesaret edemediğini açıklamıştır. Bunların yanı sıra suların kirlendiği ve temiz suyun zorluk içerisinde yaşayan bu insanlar için yeterli olmadığı gözlemlenmektedir. Tam da bu işgalin geliştiği sırada kış mevsiminin yaşanması, sarılması daha güç yaraların devamlılığına neden olmuştur. Hatta gazeteci gözlemlerine devam ederken, vatanları uğruna açlık ve sefalet hatta soğuk çeken insanlar hayret ve büyük bir saygıyla anlatıp betimliyordu. Bu dönemde, padişahın yanında olan halktan kimseler, bir süre sonra işgalin içinde insanlar olarak gözlemleyebildikleri için, mücadelenin içinde yer almaya başlamışlardır. Bunun ile beraber Mustafa Kemal ve silah arkadaşları, Milli Mücadele yanlıları halkı işgal devletlerine karşı desteklememeleri için gerekli uyarı ve aydınlatma konuşmalarında bulunuyordu. Bu dönemde yine Atatürk, Celaleddin Arif Bey'e Konya ilinde bulunduğu bir sırada, buranın direnişe karşı gösterdiği ilgiden memnun olduğunu belirtmiştir. Direniş mantığı, halkın tümünde eşit bir eğilim, ilk zamanlarda gösterememiştir. Fakat ciddiyetin anlaşılmasıyla beraber, direniş yanlıları vatanlarını korumak düşüncesiyle direnişe destek vermişlerdir. Halk böyle bir durumla ilk defa karşılaşılıyordu ve bunun sonucu olarak uzun savaşımlardan çıkma gibi bir etkenleri de göz önünde bulundurulursa, geri dönüş ve toparlanışları kendi tarihini yazan bir millet bakış açısıyla bakıldığında, efsanevi olmuştur. Bu dönemde ordunun terhis ve silahlarının ellerinden alınmasına ve işgal Dönemi'nde yönelik bir hatıratıda ise Harbiyeliler'in dönem içerisinde çok önemli bir yere sahip olduklarını fakat şimdi en ihtiyaç duyulduğu halde duruma seyirci

⁷⁹ Yücel Özkaya, *I. ve II. İnönü Başarılarının Türk ve Dünya Kamuoyu ve Basını Tarafından Yorumlanması*, (Ankara: Ahmet Şükrü Esmer Armağanı, 1981), s. 240-241.

kaldıklarını yazıyor. Burada okulların tasfiye edilmiş olmasının da önemli bir etkisi vardır. Yabancı devletler, kendi işgal sürelerini uzatacak bir durumla karşı karşıya kalmamak için her türlü önlemleri almaya özen göstermişlerdir.⁸⁰

Ülkesinden umudu kesmeyen fakat yaklaşan tehlikenin de farkında olan aydın kesim dahil herkes, bir arayış içerisine girmişti. Bu arayış, nihayetinde Milli Mücadele ruhunu besleyen yegane unsur olmuştu. Bir halkın, kendi ülkesinde yabancı konuma düşmesini anlatan bir diğer hatıratta ise, askerler içerisinde direnişe destek verilmek istendiği fakat, o zamanlar baz alındığında çoğu insanın birbirine güvenemediğini görebiliyoruz. Savaş alanında yan yana çarpışan insanlar, artık birbiri için ister istemez tehlike oluşturabiliyordu. Bu nedenle, kenetlenmenin başlama evresinden önce, kısa bir süre insanlar sessiz bir şekilde örgütlenmişlerdir. Fakat tüm tehlikelere rağmen, kendi vatanlarında esir düşme düşüncesi, onların güvenlerini perçinleyen çok önemli durumlardan olmuştur.⁸¹

Korku ve çaresizlik birleştiği zaman gözünü karartarak ülkesini savunacak duruma gelen halk cephesi, aynı zamanda kendi psikolojik savaşını da veriyordu. Bu psikolojik savaş, halkın savaş alanında verdiği fiili mücadelenin zeminini hazırlamıştır. Toplumun değer yargıları, böyle bir ortamda daha da ön plana çıkıyordu.

“ I. İnönü zaferini Harbiyeliler, Ankara'yı inleten sevinç yaşlarıyla tesid ederken ruhlarında bir üzüntü vardı. İlk milli Zafer'in amelleri olamamak ...”

Yoksulluk içerisinde bulunan fakat gösterdiği üstün karşı koymalar ile vatanının her toprağında savaşmak isteyen halkın bulunduğu durum ise bu şekildedir.

3.12. MİLLİ MÜCADELE'DE TÜRK KAMUOYU

I. Dünya Savaşı öncesi başlayan ve akabinde devam eden Türk halkının ekonomik, siyasi, askeri ve toplumsal çöküşü Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra Türk halkı yorgun ve bitkin durumdaydı. Bu dönemdeki toplum yapısını oluşturan yapı; Ağalar ve eşraf, şeyhler ve din adamları, aydınlar ve halktır. Bu grup süreç içerisinde kendi arasında bir hiyerarşi oluşturmuştur.⁸² Fakat Milli Mücadele gibi kenetlenilmesi

⁸⁰ Serdar Sakin, “Milli Mücadele Dönemi'nde Atatürk'ün Demokrasi Anlayışı ve Uygulamaları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.16, (2014): 233.

⁸¹ Yücel Özkaya, “Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda Anadolu'nun ve Kamu Oyunun Durumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.5, (Ankara: 1990), s. 156.

⁸² A.g.m., s. 147- 148.

gereken bir dönemde, elinde kaybedilecek hiçbir şeyi bulunmayan insanların, herhangi bir nüfuz veya toprak sahibi olan insanlardan daha inançlı olduğu gerçeğiyle yüzleşilmiştir. Tabi ki bunun aksi de mümkün olmuştur. Özellikle ağalar ve eşraf denilen kısmın, Osmanlı yönetiminden itibaren gelen geleneksel bir nüfuzu vardı. Eşrafın Milli Mücadele fikrinin benimsenmesinde hem olumlu, hem olumsuz etkileri vardır. Yani halkın Milli Mücadele'ye takınacağı tavır, çoğu yerde eşrafın kararıyla paralel olmuştur. Mustafa Kemal ve Milli Mücadele yanlılarının, kırsalda ulaşamadığı her noktada aslında harekete inanç besleyen veya ne karar vereceğini bilemeyen insanlar vardı. Kadın veya erkek fark etmeksizin, herkesin desteğinin önemli olduğu böyle bir durumda, ilk kurtuluş hareketlerini buralarda eşraflar yönetmiş ve örgütlenmiştir. Örneğin Talat Paşa'nın telkinleri üzerine kurulan Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyeti Osmaniyesi'nin kuruluşunda Edirne Milletvekili Faik (Kaltakkıran) Bey, Edirne Belediye Reisi Şevket ve Avukat Şeref (Aykut) Bey'lerle, tüccardan Yolgeldili Kasım efendi gibi yörenin eşrafı sayılabilecek önemli şahsiyetleri yer almıştır. Cemiyet 2 Kasım 1918 günü Kasım Efendi'nin İstanbul'da Küçük Kınacıyan Hanı'ndaki bürosunda bir toplantı yaparak, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmayı kararlaştırmıştır. Bu cemiyet, çıkardığı Trakya Gazetesi ile, bölgede Milli Mücadele fikrinin yayılmasına öncülük etmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise, Ermenilerin Paris Barış Konferansı'nda Büyük Ermeni Projesi'ni açıklamalarının ardından, İngilizlerin Kars'a girmesi büyük bir tedirginlik yaratmıştır ve bunun üzerine bölgede mücadele adına Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin Erzurum şubesiyle, 1 Mart 1919 günü Hoca Raif Efendi tarafından, Cevad Dursunoğlu'nun İstanbul'dan aldığı yetki ile kurulmuştur. Fakat bazı örneklerde de görüleceği gibi işgal kuvvetlerine her zaman karşı gelen bölge sakinlerinden veya eşraflarından söz edilemez. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, uzun bir zaman önce kararlaştırılmıştı.⁸³

Fakat bölgeye yapılan baskıların ve ziyaretlerin artmasıyla İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 17 Mart 1919 yılında kurulmuştur. Fakat, bazı durumlarda karşı çıkan eşrafın, başka mandaları desteklediği de doğru bir bilgidir. İlk T.B.M.M.'nde Adana Milletvekili olarak görev yapan Damar Arıkoğlu hatıralarında İzmir'de İtalyan himayesinin eşraf tarafından tercih edildiğine dair bir örneğe yer verir:

⁸³ Emine Kısıklı, "Mustafa Kemal ve Milli Mücadelede Türk Kamuoyunun Oluşumu", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S. 3, (2006): 74.

“Nadir Bey, babamız yerinde, memleketin hatırı sayılır, varlığı yerinde bir insan olduğumuzu, gerek soruşturmamızdan, gerekse görünüşünüzden alıyoruz. Nasıl olur da senin gibi bir şahsiyet, İtalyanların Isparta'yı işgal etmelerini ister ve bizzat memlekete davet eder. Bunun ağır mesuliyetini hiç hesaba katıp düşünmediniz mi? Mehmet Bey cevaben:

- Ortalıkta Türk Hükümeti namına güvenilir bir mevcudiyet yoktu. İstanbul Hükümeti hiç bizimle meşgul değildi. Yunan ordusu durmadan ilerliyor, girdikleri yerde yapmadıkları eza ve kötülük bırakmıyorlardı. Zulüm ve işkence, yağmakârlık alabildiğine devam ediyor. Namusumuz, şerefimiz, malımız iki dudak arasında, ayaklar altında. Bu kötülüğü ve adaletsizliği men ve şikayet edecek bir makamda yoktu. Çetelere güvenilmezdi. Girip çıkıyorlar ve durumu daha da fenaya götürüyorlardı. Benim gibi düşünenler bir araya geldik, her hususta ölçtük, biçtik. Selâmeti İtalyanların işgalinde bulduk. İtalyanlar girdiklerinde yerde halka hiçbir fenalık yapmıyorlar, zulüm, yağma gibi şeyler hatırlarından geçmiyor, bilakis herkese iyilik yapıyor ve işlerini kolaylaştırıyorlardı. Hele hükümet işlerine kat'iyen burnunu sokmuyor, bir misafir gibi uzaktan seyirci kalıyorlardı. Ben müzakere ettiğim kimselerin içinden fedai olarak kendimi ortaya attım. Maksadım memleketime iyilik etmek, hemşehrilerimi Yunan'ın mezaliminden korumaktı⁸⁴

Aslında burada, kamuoyunun durumunu daha iyi anlayabiliriz. Birebir gördükleri saf kötülüklerin yanında, süregelen bir savaşın içerisinde, belki belli bir süre cepheden uzakta kalan halk, kurtuluşunu her açıdan kendisi çizmeye çalışmaktadır. İtalyanlar ve Yunanlılar, Türk coğrafyasına, Kurtuluş Savaşı çerçevesinde iyi niyetlerle ve hiçbir vatansızın kolay yollardan kabul etmeyeceği sebeplerle girmişlerdir. Fakat savaşın boyutunun aldığı bu hal, her şeyin mümkün olabileceğini göstermektedir. Mustafa Kemal ve Milli Mücadele yanlılarının, kırsalda ulaşamadığı her noktada aslında harekete inanç besleyen veya ne karar vereceğini bilemeyen insanlar vardı. Kadın veya erkek fark etmeksizin, herkesin desteğinin önemli olduğu böyle bir durumda, ilk kurtuluş hareketlerini buralarda eşraflar yönetmiş ve örgütlenmiştir. Bunun yanı sıra, bizzat savaşarak destek veren alimlerde olmuştur. Örneğin Ayvalık Cephesi'nde savaşan Hacı Rıfat Efendi esir düşmüştür. Yine örnek vermek gerekirse Kurtuluş Savaşı'nın çıkış noktası olan 19 Mayıs tarihinde, Mustafa Kemal'i Samsun'da karşılayanlar arasında din adamlarının varlığından söz edebiliriz. Bu dönemin başlangıcında medreselerde yetişen öğrencilerin direniş hareketinin yayılmasının ardından hocaların sevinç içinde olduklarını belirtirler. Mustafa Kemal'in savaş boyunca benimsediği birleştirici dil ile daha da

⁸⁴ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım* (İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961), s. 178-179.

isteklenen din adamları, var olan vatanlarında ezanların son bulmaması için özgürlüklerini kaybetmemek için desteklerini sürdürmüşlerdir. Din adamları bölge ve şehir bazlı gezen Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını meydanlarda karşılıyor ve beraber dualar okuyorlardı.

Mücadelenin halk bazında planlayıcıları gibi davranabilmişlerdir. Bu noktada, işgallere karşı asker toplayabilme ve şehrin güvenliğini sağlama gibi inisiyatiflere sahip olmuşlardır.⁸⁵

Kongreler toplanana değin, bölgesel çalışan din adamları zamanla temsili görevle kongrelere de gelmişlerdir. TBMM'nin açılmasında büyük emeği olan Erzurum Kongresi başkanlığına ve üyeliğine Hoca Raif Efendi'nin yardımcılarıyla seçilmiştir.

Alınan kararlara karşı etkili oylar verebilmişlerdir. Örneğin Sivas Kongresi'nde manda mevzusu konuşulduğunda destek verenlerde olmuştur. Fakat Hoca Raif Efendi, mandaya karşı çıkmıştır. Sosyolojik açıdan düşünüldüğünde din adamlarının ilerici ve sahiplenici görüşte olması alışlageldik bir durum, en azından bu dönem içinde, sayılmamaktadır.

Kurtuluş Savaşı'nın kilit noktalarından olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bazında düşünüldüğünde direniş yanlıları, şehir ve bölge bazlı olarak bu cemiyetlere katılmışlardır. Ankara ilinden katılan Müftü Rıfat Efendi, Kınacızade Şakir, Hatib Hacı Ahmet Efendiler; Edirne ilinden Müftü Meydan Efendi; Diyarbakır ilinden Ahmet Hamdi Efendi bu kişilerdendir.⁸⁶

Mustafa Kemal'in, halifelik kurumunu Anadolu mücadelesinde kalkındırabilmesi onun en akıllı hareketlerinden biri olmuştur. Çünkü Avrupalı ve istilacı olan bu devletler, din nüfuzunu kullanarak ayaklanmalar çıkarmayı önemli bir yol olarak kullanmışlardır. Çünkü, Anadolu'da din alimlerinin olumlu ve olumsuz anlamda destek verdiği gerçektir. En önemli nokta fetvaların olumlu yönde olanlarıdır. Örneğin Ankara Fetvası Mustafa Kemal ve bu fetvanın hazırlayıcısı olan Mehmet Rıfat Efendi'nin destekleri ile Anadolu'nun iç bölgelerine de yayılabiliştir. Ard arda ilan edilen bu

⁸⁵ Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları I*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara (2012): s. 35.

⁸⁶ Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları I*, s. 55-57.

fetvalar, Anadolu'ya karşı içeriden gelebilecek her türlü din bazlı tehlikeyi bertaraf etmede önemli bir etken olmuştur.⁸⁷

Tarihin, dinlerin doğuşu bazlı derinliklerine bakıldığında, toplumunun önemli dinamiklerinden biri olduğu bir gerçektir. Ve bunu herhangi bir toplumun başına gelmiş herhangi bir istilacı devlet eğer bu toplumun hassas noktalarından biriye, bu durumu her zaman kullanmak istemiştir.

Destek veren imamlar arasında yine İzmir İşgali sırasında İzmir Müftüsü Zahmetullah Efendi vardır. Bu görevli, gerçek vatan sevgisinin, bağlı buldukları dinlerin temel taşı olduğunu ve damarlarında kalan son damlaya kadar savaşmaları gerektiğini savunmuştur. Yine bu bölgede Cemiyet-i İslamiye adında bir örgüt kurulmuştur.⁸⁸

Aynı zamanda bu fetvaları verenler, Milli Mücadele'nin her türlü direniş noktasında hissedildiği gibi tehlike içinde direnişlerini sürdürmüşlerdir. Fakat tam tersi olarak da Milli Mücadele'ye destek verenler örneğin Manisa Müftüsü Alim Hoca gibi ödüllendirilmişlerdir. Bu direniş zıtlıklardan doğan bir sistem varlığını içermektedir.

Örneğin Talat Paşa'nın telkinleri üzerine kurulan Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyeti Osmaniyesi'nin kuruluşunda Edirne Milletvekili Faik (Kaltakkıran) Bey, Edirne Belediye Reisi Şevket ve Avukat Şeref (Aykut) Bey'lerle, tüccardan Yolgeldili Kasım efendi gibi yörenin eşrafı sayılabilecek önemli şahsiyetleri yer almıştır. Cemiyet 2 Kasım 1918 günü Kasım Efendi'nin İstanbul'da Küçük Kınacıyan Hanı'ndaki bürosunda bir toplantı yaparak, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmayı kararlaştırmıştır. Bu cemiyet, çıkardığı Trakya Gazetesi ile, bölgede Milli Mücadele fikrinin yayılmasına öncülük etmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise, Ermenilerin Paris Barış Konferansı'nda Büyük Ermeni Projesi'ni açıklamalarının ardından, İngilizlerin Kars'a girmesi büyük bir tedirginlik yaratmıştır ve bunun üzerine bölgede mücadele adına Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin Erzurum şubesiye, 1 Mart 1919 günü Hoca Raif Efendi tarafından, Cevad Dursunoğlu'nun İstanbul'dan aldığı yetki ile kurulmuştur. Fakat bazı örneklerde de görüleceği gibi işgal kuvvetlerine her zaman karşı

⁸⁷ Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları II*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara (2012): s. 41.

⁸⁸ Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları I*, s. 22.

gelen bölge sakinlerinden veya eşraflarından söz edilemez. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi'nden önce kararlaştırılmıştı.

Nitekim Osmanlı Devleti'nin girdiği I. Dünya Savaşı'nın üzerinden çok geçmeden böyle bir savaşa daha girilmesi, halk açısından da oldukça yıpratıcıdır. Psikolojik yönden değerlendirildiğinde ise, halkın en güvendiği ve sürekli yanında olacağını düşündüğü, bugüne kadar devletin merkezi İstanbul'dan uzak olarak yaşadığı bir ortamda, eşrafa güvenip onun kararlarına göre kendi kararlarını şekillendirmesi oldukça olağan bir durumdur. Örneğin Atatürk, Milli Mücadele için bir dönüm noktası olan 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun iline, Osmanlı Devleti'nin görevlendirmesiyle çıkarak Milli Mücadele'yi başlatmıştır ve Havza'da bir miting yapmaya karar vermiştir. Eşrafla temasa geçerek, halkın mitinge katılımının sağlanması konusunda eşrafi örgütlemiştir. Mustafa Kemal, o gün miting konuşmasını ve devamında asıl önemi eşraflara vermiştir. Çünkü eğer eşrafları kazanabiliyorsa, halkı kazanabileceğini çok iyi bilmektedir. Gözlem, yorumlama ve öngörü yeteneği son derece gelişmiş olan Mustafa Kemal Atatürk, bölgeden ayrıldıktan sonra gittiği her şehirde, durumlarının ne kadar vahim olduğunu ve savaşmaları gerektiğini önce eşraf ve ulemaya anlatmak istemiştir. Anadolu'da belirli bölgelerde kurulan direniş derneklerinin destekçileri ve yöneticileri arasında olanlar ise çoğunlukla eşraflardan oluşmaktaydı. 28 Mayıs 1919 tarihinde Müftü olarak görev alan Hacı Mustafa'nın, Babaeski Müftü vekili Hasan'ın, Maçka Müftüsü Kamil Efendi'nin çektiği telgraflar, bu eşrafın çalışmalarının birer kanıtlayıcısı niteliğindedirler. Türkiye'nin dört bir yanında bulunan din adamları, diğer durumlarda da olduğu gibi direnişi desteklemeyenlerin dışında, bu devlet adamlarının Kuva-yi Milliye hareketini desteklediğini görüyoruz. Buradan varılabilecek sonuçlardan birisi de şu şekildedir. Milli Mücadele lideri Mustafa Kemal Atatürk ve diğer önderler, sadece vatan ve milleti gafletten kurtarmak için seçilmiş sıradan kişiler değillerdi. Onlar, Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminden faydalanmış, aynı zamanda yurt dışına çıkarak kendi benliklerini ve toplumlarını daha iyi gözleme imkanları bulmuşlardır.

Türk toplumu içerisinde diğer önemli kişiler ise din adamlarıydı. Hem Avrupalı Devletler hem de İstanbul Hükümeti, mücadelenin başlarında mücadeleye engel

olabilmek için din adamlarını kullanmışlardır. Bu etki altında kalan bazı din adamları, Milli Mücadele fikrinin gelişmesine büyük zararlar vermişlerdir. Celal Bayar hatıralarında, damadı Hacı Hasan Efendi ve kafa dengi birkaç hoca tarafından kandırılan Tire'nin Müftüsü Hacı Mehmet Efendi'nin, “*İstila eden hangi devlet olursa olsun, onlarla iyi geçinmeyi ve emirlerine itaat etmeyi Müslümanlık emrediyor!*” *Sakin memleketi kana boyamayın.*” gibi sözlerle bölge halkını etkilediği anlatılır. Mayıs ayında Samsun'a çıkararak mücadeleyi başlatan Mustafa (Kemal Atatürk, Nutuk'da milletin uyarılıp harekete geçirilmesi için 28 Mayıs 1919 yılında şehirlerde devlet kademelerinde görevli olan kişilere, Erzurum'da 15. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu ve Diyarbakır'da 13. Kolordu Komutanlıkları'na, Konya'da Ordu Müfettişliği'ne genelgeler göndermiştir. Bu genelgelerde, İzmir'in işgalinin ardından, diğer şehirlerinde aynı hızla işgal edileceğini, bu nedenle, direnişlerin bölgesel nitelikte olsalar dahi daha istekli ve kararlı görünmesi için çalışmalarının gerektiğini vurgulamışlardır. Bu telgraflarda, milletin ve millete ait olan vatanın vurgusu fazlaca yapılmakta ve direnişe karşı koyma amaçlı olarak insanların fikirlerini belirtmesi için gün gün mitinglerin yapılması uygun görülmüştür. Bir süre önceki güvensizlik ve çekincenin yerini artık daha aktif rol alabilecekleri bir pozisyon alıyordu. Bu pozisyon, sokakların ve insanların kelime ve ses yetenekleriyle şekillendirilmek ve topyekün kullanılmak isteniyordu. Çünkü artık, bir milletin kurtuluşu için sadece savaşın savaş alanında verilmesi yeterli değildi. En ufak bir plansızlık ve sessizlik anı, insanları umutsuzluğa sürükleyebilirdi ve bu umutsuzluğa, direniş ve savaşın bu noktasında yer olmamalıydı. Din potansiyel gücünün bilincinde olan Mustafa Kemal, oluşacak olumsuz durumlara hazırlıklıydı.⁸⁹ Fakat tam tersi olarak mücadeleye destek veren din adamları da vardı. Hatta Mustafa Kemal yıllar sonra Amasya'da yaptığı bir konuşmada, Amasya'da bulunan din adamlarından destek aldığını unutmamış ve bunun ile ilgili bölümleri konuşmasına eklemiştir. Kendisi, daha önce buraya geldiğinde, milletin işgaller karşısındaki tutumuna dikkat çekmiştir. Burada durumu gözlem altında tuttukten sonra bölgede bulunan cami görevlisiyle konuşup, halkın onu daha iyi dinleyeceklerini göz önünde bulundurarak, halka durumu izah etmesini istemiştir. Buna tabi ki karşı çıkan görevlilerde olmuştur fakat Mustafa Kemal'i kırmadan yardımını esirgemeyen Kamil Efendi Hazretleri, dönemin diğer önemli kilit kişileri gibi önemli

⁸⁹ Yücel Özkaya, *Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda Anadolu'nun ve Kamu Oyununun Durumu*, s. 153.

vaazlar vermiştir. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından, Mustafa Kemal Atatürk, her konuşmasında böyle mucizevi durumlara hatıratlarında yer vermiştir.

3.13. MİLLİ MÜCADELE'DE TÜRK KADINI

I. Dünya Savaşı'ndan yenik olarak ayrılan Osmanlı İmparatorluğu, işgallerin başlamasının ardından Yunan ve Ermeni işgallerinin başlamasıyla birlikte Türk milleti saf dışı edilmeye çalışılıyordu. Osmanlı Devleti işgalleri kabul etmiş, ordusunu terhis etmiş veya etmektedir. İstanbul Hükümeti, Türk birliklerine, işgalcilere karşı konulmaması için emir vermiştir.⁹⁰

Başlayan işgaller yurdun dört bir yanında yankı uyandırmış ve Türk halkının bu işgallere karşı tepkisi ise anında gelmiştir. Kendi arasında küçük örgütlenmeler ile başlayan bu küçük gruplar yakın zamanda Kuvayı Milliye adı olarak da anılacak olan milis kuvvetlerin kurulmasına destek vermiştir. Halkın kendi kendini bilinçlendirmesi zor olmamıştır fakat birlikte hareket etme duygusundan yoksun ve emir komuta sisteminin olmayışı gibi zorlukların üstesinden İstiklal Savaşı olarak verilen mücadele sayesinde altından kalkmaya çalışılmıştır.

Türk kadınının Milli Mücadele sırasında yapmış olduğu katkılar ise: işgalleri protesto için düzenlenen mitinglere katılma, yaralanan askerler ile ilgilenme, askere eşya, para vb. eşyaların temin edilmesini sağlama, giyecek ve yiyecekler için hazırlık yapılması ve erzakların cepheye taşınması, cepheye giden erkeklerden geride kalan işlerde ve tarlada çalışmayı devam ettirme, göçmen ve yaralı yakınları ile ilgilenme gibi birçok yardımın kadınlar tarafından sağlanmıştır. Anadolu kadınının Milli Mücadele zamanında olan katkılarını Mustafa Kemal Atatürk bir konuşmasında, kadınların erkeklerle uzun süre yan yana yaşadığını ve uzun zamandır hayata karşı beraber hareket ettiklerini belirtiyor. Burada düşmana karşı tıpkı erkekler gibi kadınlarında savaş alanında ve savaş alanlarının arkasında canla ve başla hareket ettikleri gibi sosyal konular üzerinde duruyor. Erkeklerin askerlik sıfatıyla veya görevli sıfatlarla düşmana karşı durduklarını fakat bu düşmana karşı dik duruşun arkasında kadınların kararlılıkla her alanda erkeklere yardımlarının da üzerinde duruyor. Mustafa Kemal Atatürk, mücadelenin

⁹⁰ Mustafa Balcıoğlu, *Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuvayı Milliye*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002), s. 40.

kazanılmasındaki en önemli etkenin kadınlar olduğunu söylüyor. Nitekim düşünüldüğünde, toplumun savaş ile en alakasız ve korunmaya muhtaç gibi görünen kadınları, çocukları ve yaşlıları vardır. Fakat böylesine bir savaşta hiçbir türlü geri adım atmadan ellerinden gelen gayreti göstermeleri en önemli olaylardan birisi olmuştur. Atatürk burada, kadının hem ailesiyle ilgilendiğini, aynı zamanda cepheye de erzak ve mermi taşıyan efsaneleşen bir varlık olmaya başladığını vurguluyor. Bu nedenle konuşmasının devamında, onları takdir ediyor.⁹¹

Milli Mücadele, kadınların daha önce Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girdiği bunalımlı yıllarda etkin bir rol almaya başladığı görülmüştü. Fakat o dönemde, erkeklerin cephede olmalarından ötürü kadınlar ilk olarak evlerinde yaşadıkları sıkıntıları gidermek için etkin bir rol almaya başlamışlardır. Burada kendi gücünü fark eden Türk Kadını, daha sonrasında Milli Mücadele ile beraber her alanda aktif rol almaya, ellerinden geleni en iyi şekilde yapmaya odaklanmışlardır.⁹²

İzmir'in işgali ile beraber mitinglerde artık sık bir şekilde yapılmaya başlanmıştı. Bu mitinglere katılan kişilerin çoğu kadınlardan oluşmaktaydı. Erkeklerin bir çoğu bu dönemlerde savaşta olduğu için, kadınlar mitinglerde onları ve vatanlarını desteklemeye başlamışlardır. Bu mitingler içerisinde en önemlilerinden biri, Halide Edip Adivar gibi Türk Edebiyat Tarihi'nde ünlü bir kişi ve Milli Mücadele'ye katkıda bulunma açısından çok önemli bir yere sahip olan kadınlarımızın da bulunduğu İstanbul'da bulunan Sultanahmet Meydanı'nda 23 Mayıs 1919 yılında yapılan mitingdi. Buradaki kadınlar, sadece soylu veya zengin insanlardan değil, tüm kesimi kapsayan bir kalabalıktan oluşmaktaydı.⁹³

Kurtuluş Savaşı'nda kadınlar, hem sosyal hayatta hem de cephede destek amaçlı çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu savaş, Osmanlı toplumundan beridir süre gelen geleneksel cinsiyet ayrımcılığının önemli bir kırılmasıydı. Kadınların kurduğu önemli cemiyetler arasında “Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti” ve “Kadınlar

⁹¹ Mustafa Kemal Atatürk, “Konya Kadınları ile Konuşma”, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçler II*, Der. Şadi Borak, Utkan Kocatürk (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2016), s.152.

⁹² Nermin Abadan Unat, *Türk Toplumunda Kadın* (Araştırma, Eğitim), (İstanbul: Ekin Yayınları, 1982), s.378.

⁹³ Afet İnan, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını”, *Büyük Zafer ve Sonuçları 60. Yıldönümü Toplantısı Bildirileri, 1995*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1995): s. 45.

Cemiyeti” vardır. Mitinglere katılan önemli kadınlar arasında yine gösterebileceğimiz kişilerden biri Halide Edip Adıvar, Nakiye Elgün, Münevver Saime gibi toplumun her kesiminden kadın mücadeleye özellikle miting alanlarından başlayarak destek vermişlerdir. Artık kadınlar sadece ev görevlerinde değillerdi, bu oluşumunu tamamlamayacak bağımsız bir Türkiye’nin kadınlarının ilk adımıydı.⁹⁴

İşgaller ile paralel bir şekilde ilerleyen mitingler, İzmir’in işgali ile çok önemli bir boyut kazanmıştır. Bu boyut protestolar ile büyümüş ve işgali protesto etmek amaçlı olarak İzmir’de de büyük bir miting düzenlenmiştir.

İstiklal Savaşı’nın dönüm noktalarından biri olan 19 Mayıs 1919 tarihinde toplanan Sultanahmet Mitingi’nde Asri Kadınlar Cemiyeti olarak düzenlenen ilk miting özelliği taşıyan bu protesto eyleminde, Türk kadınının herhangi bir sınıfsal ayrıma maruz kalmadan birlik olması gerektiğini anlatan bir konuşma yapan Halide Edip Adıvar, kenetlenmenin sadece savaş alanında değil, sosyolojik bir bütünleme içerisinde de devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu dönemin okuyan genç insanları ve kadınları da en bilgili şekilde tüm hünerlerini ortaya koymuşlardır. Onlara göre artık vakit, en ufak bir fikrin bile önemseneceği ve dikkate alınabileceği bir vakitti. Bu nedenle okuyan ve okumayan, zengin ve fakir gibi sınıfsal ayrımlar bir kenara bırakılarak, mücadeleye devam edilmiştir.

Ünlü edebiyatçı Halide Edip Adıvar bir konuşmasında, her karanlık bir gecenin sonunun aydınlığa çıkacağını, çekilen acıların gerekli fedakarlıklarla büyük bir kurtuluşa dönüşeceğini belirten bir konuşma yaptıktan sonra, halkın önem verdiği ve kendi içlerinde buldukları güç olan Allah inancına vurguda bulunarak savaşı galip bir şekilde kazanacaklarına inancının tam olduğunu belirtmiştir. Ve bu yolda, topyekün kelimesinin hakkını verme amaçlı, ellerinde ne varsa ortaya koymaları gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim daha sonra romanlarına yansiyacak şekilde yarattığı karakterlerinde, tüm beşeri isteklerden arınmış ve tüm isteği, arzusunu vatan uğruna yönlendirdiği hikaye ve romanlarını oluşturmuştur. Kendisi sadece miting konuşmaları yapmayı aynı zamana,

⁹⁴ Bekir Sıtkı Baykal, “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu’daki Tepkileri”, *Atatürk Konferansları III*, Yıl: 1969, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970), s.113-116.

padişah ile konuşmayı da talep etmiş fakat red cevabı almıştır. Buradan da siyaset hayatına tüm benliğiyle sarılmaya başlayan kadınları görebiliriz.⁹⁵

İstanbul Fatih ilçesinin Sultanahmet Meydanı'nda devam eden mitinglerde, konuşma yapan kadınlar içerisinde bulunan Nakiye Hanım, Avrupalı devletlerin ülkelerinde herhangi bir hakkının bulunmadığını istekli arzulu ve inançlı bir konuşma tarzıyla belirtmiştir. Buradan aslında kendi içlerinde var olan kurtuluş düşüncesinin, korkusuzca meydanlarda konuşulması, orada ve cephede bulunan tüm kadınlar için cesaret verici olmuştur. Aynı zamanda, dönemin önemli gazeteleri arasında sayılan Hakimiyet-i Milliye ve İrade-i Milli adlı gazetelerde yazılar yazmışlar ve Mustafa Kemal'in her kanaldan direniş başlatacağız temalı telgraf ve genelgelerine uygu hareket etmeye başlamışlardır. Mitinglerde kadınlar, hem gazetelerde yazdıkları eserler ile, hem içinde buldukları durumu anlatan romanlar ile kurtuluşu ölümsüzleştirmişlerdir. Anadolu içlerinden gelen haberler ile oluşturdukları gazete içeriklerinde, iletişim ögesini benimsediklerini göstermişler ve en ufak bilgiye dahi, yüksek bir motivasyonla görev bilinci içerisinde davranmışlardır.

Kadınlar toplumu bilgilendirmenin yanı sıra, ihtiyaç dahilinde yardım isteme durumlarını da kontrol etmişlerdir. Geniş kitleleri etkilemek için yapılan konuşmaların dahilinde, savaşın nabzını gerekli bir şekilde tutmaya başlayan kadınlar, her türlü gelişme ve ihtiyacın takipçisi olmuşlardır. Asri Kadınlar Cemiyeti ve Hilal-i Ahmet Kadın kolları, askerin temel ihtiyaçlarını karşılamak adına örgütlenmişlerdir. O dönemde ekonominin kötü olmasından kaynaklı olarak ve İstanbul Hükümeti'nin desteğini de almayan bir halk hareketinin içinde olmalarından ötürü giyecek, yiyecek gibi ihtiyaçları kendi güçleri doğrultusunda gidermeye çalışmışlardır. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, önemli devlet görevlilerinden biri olan vali Reşit Paşa'nın karısı olan Melek Hanım'ında içinde bulunduğu bir topluluktan ve buradan da anlaşıldığı üzere, erkeklerin yanında böyle bir durumla karşı karşıya kalacaklarını bilmeden bilincen kendini hazırlayan eşlerin varlığından söz edilebilir.⁹⁶ Toplum içerisinde eşlerinin devlet kademesindeki konularından dolayı daha üst seviyede bulunan kadınların, anne veya eş sıfatlarını, tüm toplumsal ayrıcalıklarını kullanmadaki becerileri ile harmanlayarak kullandıkları bir gerçektir. Bu gerçek, özellikle Anadolu'ya kötü etkiler göstermeye devam eden Yunan

⁹⁵ Müjgan Cunbur, *Türk Kadını İçin*, (Ankara: Türk Kadınları Kültür Derneği Yayınları,1997), s.118.

⁹⁶ Kemal Arıburnu, *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri* (İstanbul: Yeni Desen Matbaası, 1975), s.61.

ve Ermeni işgalleri sırasında kendini göstermeye devam etmiştir. Faaliyetler içerisinde en önemli girişim, direnişe karşı kadınlar arasında da bir bilinç oluşturmaktır. Kadınların, erkeklere göre duygusallık oranının daha fazla olduğu bilinen bir gerçektir. Kadınlar, tüm zaaflarını ve bugüne kadar geri bırakıldıkları tüm alanlarda kazanabilecekleri deneyimleri, İstiklal Savaşı sayesinde kendi elleriyle inşa etmişlerdir. Kadınlar, bildikleri ve bu zamana kadar uzmanlaştıkları dikiş, yemek, gibi konularda organize olmayı başarmışlardır.⁹⁷

Kadınlar, kendi içlerinde tüm Anadolu kadınlarını kapsayacak bir sistem ile ilerlerken, Mustafa Kemal Atatürk ile sürekli iletişim halinde olmuşlardır. Savaş anında cepheyi ve çarpışmaları kontrol eden Atatürk, Kurtuluş'un tam anlamıyla sağlanabilmesi için her alandaki girişimleri yakından kontrol etmiştir. Eski savaş sistemlerinin terkedilmesi gerektiğinin farkına varmış olan Mustafa Kemal, tek bir kanaldan gösterilen karşı koymanın, sosyolojik ve psikolojik bazda bütünsel bir karşı koymaya eş değer olmayacağını farkındaydı. Gelişim, birçok açıdan ilerlemeyi içerir. Fakat bu ilerleme, devletlerin ve insanların ihtiyaçları dahilinde olumlu veya olumsuz bir hal alır. İşte ilk defa, kendi ellerinde olan bir durumun kritiğini çok güzel bir şekilde gerçekleştirmiş bir önderin varlığı bu noktada, direnişçilerin yalnız olmadıklarının vurgulanması açısından son derece önemlidir.⁹⁸ Kurulan Cemiyetler, kadınları daha önce hayal edemeyecekleri derecede organize ederek, psikolojik destek verilmesi gibi çok ince düşünülebiyecek durumlarda seferber etmiş ve yardımların toplanmasında anahtar bir rol üstlendirmiştir. Asri Kadınlar Cemiyeti, ilk olarak tahsilli gençlerin oluşturduğu bir cemiyet olarak meydana gelmiştir. Bu cemiyete başkanlık eden kişi, daha öncede karşımıza çıkan bir durumla aynı özellikleri içerir. Zekiye Hanım, cemiyetin başkanıdır ve devletin önemli kademesinde bulunan bir görevlinin eşidir. Kendisi, tıpkı diğer cemiyetlerin yaptığı gibi mitingler gerçekleştirmiş ve toplumun her kesiminin toplantı anlayışını gözlemleyerek bu yönde girişimlerde bulunmuştur. Bu dönemde, kişisel haberleşme aracı olarak telgrafi kullanmışlar ve yardım konusundaki kararlılıklarını sonuna kadar sürdürmüşlerdir. Bu dönemde savaş, barış gibi kavramların yanı sıra, savaşın arka plan incelenmesi gerekli bir

⁹⁷ Bekir Sıtkı Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", *Atatürk Konferansları III*, Yıl: 1969, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970), s.113-116

⁹⁸ Hanri Benazus, *Bir Millet'in Yeniden Doğuşu, Türk Kadınının Uyanışı* (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005): s.72-73.

şekilde yerine getirildiğinden dolayı yardım, birlik ve beraberlik kavramları ön plana çıkmışlardır.⁹⁹

Vatanının kurtulabilmesi ve bağımsız Türk Devleti'nin kurulabilmesi için kendi canını da verir. Bu yıllarda 21 Mayıs 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinin imzasız bir yazısında Türk kadınının Milli Mücadele'deki rolü üzerinde durulur. Bu yazıda, İzmir'in işgalinin protestosu için İstanbul Bakırköy'de bulunan ve organize olan kadınların, siyasal bağlamda alınan kararları tartıştığı bir toplantının varlığından sözedilmektedir. Kadınlar burada I. Dünya Savaşı sonrasında yapılan antlaşmaların sonuçlarının, bugünkü durumlarındaki etkisini tartışmışlar ve bölgesel olarak gerçekleşen işgalleri değerlendirmişlerdir. Bu işgallerin, sadece bir dönemi içermediği, tarihin bu sahnesine gelinene kadar Türk Halkı'nın pek çok zorlu durum atlattığı konusu üzerinde durmuşlardır. 16 Ocak 1920 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlanan Nakiye Hanım ile yapılan röportajda da Türk kadının Milli Mücadele'ye olan duyarlılığı daha iyi açıklanır:¹⁰⁰

“.../...

-- Anadolu'daki Harekât-ı Millîye hakkındaki düşünceleriniz?

--Anadolu'nun vatanî meselelerde gösterdiği alâka, bilhassa millî hareketler şüphesiz çok Memduh. Bu hareketlerin pek hayırlı neticeler vereceğine emin olabiliriz. Bu hareketler, bazı gazetelerde tekrar edildiği veçhile blöften ibaret değildir.

Bilhassa, Anadolu'nun kadınlarının milli meselelerde gösterdiği vatanperverlik son derece tebciye layıktır. Anadolu kadınının fedâkarlığını bir düşünelim; bütün harp senelerinde, evladını, kocasını, malını, mülkünü hep vatan için fedâ etti. Boş kalan tarlalarda kendisi çalıştı. Haydi bu hareketleri her milletin hamiyetli kadınları için tabii bir hâl olarak kabul edelim. Fakat, muharebede askere erzak, cephaneye taşımak, hatta bizzat harb etmek yalnız Türk kadınlarında görülen celadet ve vatanperverlik nümuneleridir.”

Bu oluşumlar, Anadolu'da hür ve bağımsız yaşam düşüncesinin yayılmaya başladığı bir direnmenin, nasıl filizlendiğinin anlaşılması için çok önemlidir.

⁹⁹ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984), s.215.

¹⁰⁰ Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989), s.58-77.

Türk Kadını, kendi benliğini bir savaşın ortasında oluşturabilmiş ve kendi farkındalığını elde etmiştir. Topyekün savaş mantığı, en ücra köşede bulunan bir insan için dahi yapılacak bir etkinin öneminin vurgulanması açısından oldukça önemlidir.¹⁰¹

3.14. MİLLİ MÜCADELEDE TÜRK EDEBİYATI

Milli Mücadele yıllarında, Mustafa Kemal Atatürk, Erzurum Kongresi'nin gerçekleştirileceği anın öncesinde yapmış olduğu toplantıda, içine girecek oldukları bu davanın seferberlik sürecinin sonucunda zaferin geleceğinden emin bir şekilde konuşmasını sürdürmüştü. Savaş alanından veya savaşın arka planında dahi milletin azim ve kararlılığının önemini vurgulamış, bu azim ve kararlılığın yoksunluğunun yaşandığı her alanda başarının gelmeyeceğini vurgulamıştır. Bu nedenle, bu bilinç ile aktif rol almanın gerekliliğini vurgulamış ve Türk Milletine yakışanın bu olduğu konusu üzerinde durmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, mücadelenin ilk günlerinden, son bulduğu güne kadar inançlı ve dirayetli konuşmalarını hiçbir zaman aksatmamış ve millete yol gösteren bir lider olarak her zaman temkinli davranmıştır. Daha önce okunan hatıratların bir tanesinde geçen konuşmada, milletine ve vatanına olan inancını belirten pek çok cümle sarfetmiştir. Bu cümlelerin Anadolu'daki yansımaları ise, mitinglerin kararlılıkla sürdürülmesi şeklinde olmuştur.¹⁰²

Milli mücadele, yaşlısından gencine, kadınından erkeğine, askerinden köylüsüne kadar vatanın her köşesinin seferberlik içerisinde olduğu bir dönemdir. Bu dönemde halkı kendi bağımsızlıklarını kendi elleriyle kazanabileceklerine dair umutlarını yeşerten mücadelenin önderlerinin hayat görüşleri ve felsefi düşüncelerindeki istikrar, bu ruhun oluşmasında en önemli katkı payına sahiptir. Bu nedenle, gazetesinden, dergisine, dönemin tüm kaynaklarını incelediğimizde, edebiyat alanının bu döneme ışık tuttuğunu rahat bir şekilde görebiliriz.¹⁰³

Ateşten Gömlek adlı roman, kendisine birebir Milli Mücadele'de savaşmış biri olarak Halide Edip Adıvar'ın en önemli eserlerinden bir tanesidir. Romanın baş kahramanı "Ayşe", o sıralar işgal altında bulunan İzmir'den İstanbul'a gitmek zorunda

¹⁰² Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), s.33.

¹⁰³ Ahmet Kıymaz, *1918-1928 Arası Romanda Millî Mücadele*, s. 10.

olan ateşli bir Millî Mücadeleci'dir. Kocasını ve çocuğu Yunan Kuvvetleri tarafından öldürülen Ayşe'nin, tüm ideali akrabası Peyami ve O'nun arkadaşı İhsan ile birlikte Anadolu'ya geçerek, Millî Mücadele'ye katılmaktır. Oluşturulan Ayşe adlı karakterin, kendi özel hayatı ve duygu dünyasında yaşanan karmaşayı çok güzel bir dille aktaran Halide Edip Adıvar'ın asıl ortaya koymak istediği şey ise çok açıktır. İnsanların, gündelik hayatta veya ömürleri boyunca katlanamayacaklarını düşündükleri her acının, vatani savunma uğruna görmezlikten gelinmesi, tek amaç uğruna birleşen Anadolu insanının ruhunu yansıtmaktadır. Bir anne için evladını kaybetmenin acısı, tüm Türk toplumu için topraklarını kaybetmenin acısı ile eşdeğer ve hatta daha üstün bulunarak, dönemin toplumsal bakış açısı anlaşılmalı çalışılmıştır. Tarihsel kronoloji takip edilirken daha önce bahsedilen, I. Dünya Savaşı'na katılan Osmanlı Devleti'nin arka planında, toplumun tüm acısını, cephede eşleri savaşırken geride kalan kadınların üstlenmesi ve ailelerinin hayatta kalması için ellerinden gelen her şeyi yapabilecek kadar fedakar annelerin duygu dünyasına, Ateşten Gömlek adlı romanın sayfalarında da rastlanır. Millî Mücadele'de herkese kendine göre bir görev düşmüş ve herkes bu görevi elimden gelir mi gibi bir düşünceye kapılmadan kabul etmiştir. Roman kahramanı Ayşe ise, diğer bir yandan yazışmalar veya iletişim gibi masa başında yapılan işleri küçümseyen ateşli bir mücadelecidir. Diğer bir roman kahramanı olan Peyami'ye “ *Sen Peyami, İzmir yolunda hâlâ sararmış kâğıtlara bakarak mı yürüyeceksin ?*” Ayşe, mücadeleciler bir ruh anlayışı içerisinde cephelere yakın yerlerde hemşirelik gibi bir görev yerine getirerek, vatan için kendilerini cephelerde savaşmaya aday askerlere yardım eder.

Ayşe, tüm Milli Mücadele kadınlarının bir örneğidir. Bunu yayınlanan diğer belgelerde ve hatıratlarda daha iyi görebiliyoruz. Romanın yazarının da bu dönemdeki Kurtuluş Savaşı'na fiili olarak katılması, kendisini roman karakteri yazarken olumlu yönde beslemiştir.¹⁰⁴

Bu dönemi yansıtan bir başka roman ise Peyami Safa'ya aittir. Milli Mücadele ruhunu taşıyan Sözcü Kızlar adlı romanın kadın kahramanının adı Mebrure'dir. Peyami Safa'nın Mebrure karakteri ile Halide Edip Adıvar'ın Ayşe karakteri, savaşa karşı duruşlarında özdeşleşirler. Mebrure'de “*Ya İstiklâl ya ölüm*” diyerek, kendisini bu yolda feda edebilecek kadar yürekli bir kadındır¹⁰⁵. Romanın kahramanı, Yunan Kuvvetleri'nin

¹⁰⁴ A.g.e., s. 27.

Batı Anadolu'ya asker çıkarmasıyla kaçan, önce Bursa'ya sonra İstanbul'a giden ve buradaki olumsuz hayat şartlarına karşın kendini hedefinden uzak tutacak kötü etmenlerden korumaya çalışan bir kadındır. Tüm isteği, babasının Yunan Kuvvetleri'nin elinden kurtulup kurtulmadığını öğrenmek istemektir. Bu nedenle Anadolu'da ceryan eden bu savaşın zaferle sonuçlanmasını bekler. Eğer babasını bulabilirse kendisini seven Fahri ile evlenecek ve Anadolu'ya geçecektir. Farketildiği üzere, roman kahramanları, tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi, dönem problemleri ve gündelik hayat içerisinde problem yaşayan karakterlerdir. Çünkü Kurtuluş Savaşı, sanki hiç bitmeyecekmiş gibi düşünülen ve yıpratıcı geçen I. Dünya Savaşı'nın ardından gelen bir savaştı. Tıpkı taşrada kimsenin tanımadığı bir Türk insanının hayatına mercek tutuyor olan bu eserler, dönemin anlaşılması açısından çok önemlidir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, *Sodom ve Gomore* eseri ise bu dönem ile ilgili yazılmış bir başka eserdir. Romanın erkek karakterlerinden Necdet, ruhunu bağımsızlık anlayışıyla şekillendirir. Necdet'in asıl düşüncesi ise İstanbul'u işgal eden kuvvetlerin bir gün gideceğini ifade eder. Bu aslında kaçınılmaz bir sonudur. Çünkü aynı duyguları, İstanbul işgali sırasında düşman gemilerine bakarken Mustafa Kemal Atatürk de hissederek ve "*Geldikleri gibi giderler.*" der. Bu anlayışın, bir roman teması olarak yayılması da, Milli Mücadele'ye önder olan Mustafa Kemal Atatürk'ün bağımsız, özgür ve ilerici görüşünün tüm halkı heyecanlandırması ile eş değer görülebilir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* adlı romanında ise erkek kahraman olan *Rasim* ile dönemde bulunan yabancı düşmanlığı işlenir. Anadolu insanı, genele olarak yabancıları hoş karşılamamaktadır. Onları, kendi değerlerinin devamlılığı için bir tehlike olarak görmekte dirler. Bu insanlardan birisi de Reşat Nuri Güntekin'in karakteri *Rasim*'dir. "*Rasim'de bir garip hassa vardı. Sulh vaktinde bir kısım vatandaşlara karlı giriştiği mücadelelerinde daima tatlılıkla ikna, sükun ve uzlaşma taraftarıydı. Fakat yabancı deyince bu yabancı dindaş da olsa- bütün şeytanları üşüşüyor, etrafı kıpkızıl görmeye başlıyordu.*"

Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* adlı eserinde ise, yine Milli Mücadele'ye dayanan fakat bu sefer vatan aleyhtarı olarak görülen bir karakterin gözünden yazılır. Halide Edip burada, karakterlerini oluştururlarken, Anadolu'da hemen her yerde görülebilecek, cahil, çıkarıcı ve bilinçsiz insanların değer yargılarını yansıtır. *Vurun*

Kahpeye isimli romanın başkahramanı Aliye adında bir kadındır ve Batı Anadolu’da bir kasabaya öğretmen olarak atanır. Kasabada kaldığı süre boyunca, içinde bulunduğu durumu ve milli duygularını göz önünde bulundurarak Milli Mücadele yanlısı ve Kuvayı Milliye yanlısı olduğunu her fırsatta vurgular. Milli bilinci arttıracak her şeyi yapmaya özen gösterir. Kendisi zaten bir öğretmendir. Ve öğrencilerine, Milli Mücadele’yi destekleyici konuşmalar yapar. Onlardaki inancı eksiksiz sağlam tutmaya çalışır. Fakat Aliye’nin bulunduğu kasaba; Hacı Fettah Efendi ve Kantarcılar’ın Uzun Hüseyin Efendi’nin Yunan Kuvvetleri’ni davet etmesi sonucu Yunanlılar tarafından işgal edilir. İşgâl Kuvvetleri’nin komutanı Damyanos, güzelliği ile tanınmış Aliye’yi Ömer Efendi’nin de bulunduğu bir zamanda evinde ziyaret eder ve Aliye öğretmene aşık olur. Bu aşktan faydalanmak isteyen Aliye öğretmen, köyde bulunan baskıcı ortamı rahatlatıp, eğitim verdiği okulun açılmasını sağlamıştır. Halkı için böyle fedakarlıklar yapmaya başlayan öğretmenin vakit geçmeden köy ahalisi tarafından iffetsiz dedikodulara maruz kaldığı görülür ve romanın sonunda linç edilerek öldürülür.¹³⁶

Romanlarda işlenen bazı bölümlerin benzerleri, o dönemde de işlenmiştir. Örneğin Aka Gündüz’ün, Dikmen Yıldızı adlı romanında roman karakteri Yıldız Hanım ile silah ve mühimmat taşıyan köylü kadınları arasında geçen konuşmalarda bunun örneklerini görebiliriz. Yıldız Hanım, Gavurhanı yakınlarında kağnılarıyla cepheye cephe taşıyıp geri dönen köylü kadınlarını görür ve onlarla konuşur:

“ -- Nasılsınız bacılar? Nereden geliyorsunuz?

-- Polatlı’ya cephe götürdük de...

İnebolu- Polatlı- Kağnıbaşı bürgülü soluk kadın- cephe- Milli Mücadele... Bu tarihi yazacak olan, o tarihi İzmir’e ve Meriç’e götüren kadar aziz ve sevgili olacaktır.”

Daha önce bahsettiğimiz konu çerçevesinde romanda geçen bu olayı, tarihi gerçekliğe göre inceleyecek olursak da; işgal altındaki İstanbul’dan Anadolu’ya insan, silah ve mühimmat naklini gerçekleştirenlerin yine devlet elinin yetmediği yerde halkın seferber olduğunu görürüz.¹⁰⁶

¹⁰⁶ A.g.e., s.180.

SONUÇ

Bu çalışmada, Milli Mücadele Dönemi'nde Halkın Durumu başlığı altında, halkın kendi vatanının işgaline karşı nasıl ortak bir psikoloji ve düşünce ile beraber hareket ettiği olgusu incelenmiştir. Gelişen siyasal olayların karşısında, tarihsel süreç içerisinde tepkisini gerçek ve korkusuz bir şekilde ortaya koymasının sebebinin ne olduğu konusundaki nedenler, beşeri ihtiyaçlar çerçevesinde kontrol edilmiştir. Milli Mücadele Dönemi'nde, halkın içinde bulunduğu durumların dinamiklerinin incelenmesinden alınan sonuç, bir bireyin içinde bulunduğu toplumun psikolojik durumunun birincil rol oynadığıdır. Bu dönemde Avrupa'da gelişen bazı düşünce akımlarının da etkisi çerçevesinde, daha önceki dönemlere göre değişen olgunun ne olduğu konusu, çalışmanın çıkış noktasıdır. Bu kitlenin, ortak amaca doğru odaklanması, Türk toplumunun vatanını kurtarabilmesi için yegane unsur olmuştur.

Bu bağlamda, çalışmanın araştırılması ile ilgili olarak, kronolojik sıraya göre işleyen siyasal unsurlar, tezin oluşmasında en etkili konulardan olmuşlardır. Kurtuluş Savaşı yılları ile ilgili olarak, dönüm noktası sayılabilecek, halkı birebir veya dolaylı yoldan ilgilendirebilecek konular, tasnif edilerek çalışma sürdürülmüştür. Baz alınan siyasal olayların, halkın gözünden incelenmesine öncelik verilen bu çalışma, dönemin içerisinde aktif rol oynayan farklı kişilerin bakış açılarından incelenmeye çalışılmıştır.

Milli Mücadele yılları ile ilgili olarak, Kuvay-i Milliye Hareketi'nin doğuşunda maruz kalınan durum, Türk Milleti'nin gözlerinin önünde vatanını kaybetmesinin yarattığı ruhsal bir çöküntüden kaynaklanmaktadır. Bu tetikleyici unsur, ilk olarak Mondros Mütarekesi'nin devamında gelen süreçte, Yunanlılar'ın İzmir'i işgali ile devam etmiş, ve bölgesel direnişlerin kurulmaya başlamasıyla gelişmiştir. Bu süreçte, tezde ortaya konmak istenen fikirlerden biri ise Türk Milleti vatanı savunma fikrine, Osmanlı Devleti Dağılma Dönemi dinamiklerinden etkilenerek hazırlanıyordu. Bunu, Avrupa'nın değişip, gelişmeye başlamasıyla, Osmanlı Devleti'nin bu gelişmeleri yakalayabilmesi için yaptığı girişimlerde görebiliyoruz. Fakat geç gelen ve nitekim sonuçsuz kalan bu girişim nedeniyle bireylerin her açıdan yoksun kaldığı her geri durum, Milli Mücadele Dönemi'nde oluşacak direnişe katkı sağlamıştır. Bunun devamında gelen I. Dünya Savaşı'nın uzun sürmesi ile yaşanan yorgunluğun, kendini kurtarabilmesi için son bir şansı olduğunu farkederek Türk Milleti'nin gelişip, ilerleyebilmesine yardımcı olmuştur.

Çalışma, ne durumda olursa olsun, Türk Milleti'nin gösterdiği mücadelenin, bir düşünce birikiminden ve özgürlük isteğinden kaynaklandığını vurgular. Bu ve benzeri çalışmalardan ayrı olarak Milli Mücadele Dönemi'nde Halkın Durumu adlı tez çalışmasında, siyasi bilgiler daha geri planda tutularak, savaşın ardından gelecek nihai bir barışın varlığına olan inancın bir milletin kaderini çizmesinde ne kadar etkili olduğunu göstermesi önemli bir ayrıntıdır.

Çalışmanın, Kurtuluş Savaşı Dönemi'nin daha geniş bir perspektiften inceleme olanağı sunmasıyla, Kurtuluş Savaşı öğelerinin daha sonraki çalışmaları açısından faydalı olacağı düşünülmüştür.

KAYNAKÇA

- Adivar, Halide Edip. *Ateşten Gömlek*, 19 bs. İstanbul: Atlas Kitabevi, 1984.
- Arıburnu, Kemal. *Milli Mücadele’de İstanbul Mitingleri*, İstanbul: Yeni Desen Matbaası, 1975.
- Arıkoğlu, Damar. *Hatıralarım*, İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2009.
- Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, 1 bs. İstanbul: Kültür Yayınları, 2004.
- Atatürk, Mustafa Kemal. “İlk Meclis Konuşması” <http://www.ataturk.net/ata/ilkk.html> [24.01.2018].
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam Mustafa Kemal*, 18 bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Balcıoğlu, Mustafa. “Direnen Millet-Milli Mücadele: Ya İstiklal Ya Ölüm”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I. C. 1* (2012): 164.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi* (İstanbul: 2013), 23.
- Baydar, Mustafa. “Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi Sekreteri Saime (Ayoğlu) ile Sohbet”. *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1972.
- Baykal, Bekir Sıtkı. *Milli Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989.
- Baykal, Bekir Sıtkı. *İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu’daki Tepkileri*, *Atatürk Konferansları III*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970.
- Benazus, Hanri. *Bir Milletın Yeniden Doğuşu, Türk Kadınının Uyanışı*, 1 bs. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005.
- Biçici, Mehmet. “Hatıratlarla Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na Girişi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 13, S. 3 (2014): 694.

- Brock, Ray, *Mustafa Kemal Atatürk & Hayalet Süvari*, çev. Haluk Gururkan (İstanbul: Birharf Yayınları, 2006), 222.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Sınıf Arkadaşım 2*, 1 bs. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997.
- Cihan, Ahmet. *Osmanlı'da Eğitim*, 1 bs. İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.
- Cihat Akçakayalıoğlu, "Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı", *Atatürk Araştırma ve Merkezi Dergisi*. C. 9, S. 25 (1992): 43-44.
- Celaleddin, Mahmut. *Mirat-ı Hakikat*, C: III. 1 bs. İstanbul: Matbaacı Osmaniye, 1326.
- Cunbur, Müjgan. *Türk Kadını İçin*, Ankara: Türk Kadınları Kültür Derneği Yayınları, 1997.
- Çapa, Mesut. "Bir Harbiyelinin Milli Mücadele Anıları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 14 (1994): 147.
- Çetinkaya, Sevgi. "Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na Girişi", (Yayınlanmış Doktora Tezi). İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Çetin, Türkan. "Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. C. 1, S. 3 (1993): 178.
- Çınar, Burak. "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü". *Akademik Bakış*. C. 8, S. 15 (2014): 42.
- Dinçer, Hasan. *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 5 bs. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2017.
- Doğramacı, Emel. *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, 1 bs. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989.
- Ertan, Ali Erhan. "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Yeni Dünya Üzerine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 3, S. 3 (2016): 553-555.
- Güner, Zekai ve Orhan Kabataş. *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990.

- Gözcü, Alev. “ I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin Gündelik Hayatından Kesitler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*. C. 16, S. 32 (2016): 133.
- Gürcan, Metin. “Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri”, *Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar*, Der. Atilla Sandıklı. İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, 71-72.
- Horvarth, Bela. *Anadolu 1913*. çev. Tarık Demirkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- İnan, Ayşe Afet. *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeleri*, 10 bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- İnan, Ayşe Afet. *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 2 bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1977.
- İnan, Afet. “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını”, *Büyük Zafer ve Sonuçları 60. Yıldönümü Toplantısı Bildirileri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1995, 45.
- Kalabak, Ali Yasin. “Osmanlı’nın Son Döneminin Sosyo-Ekonomik Buhranları ve Mali Emperyalizm”, *Selçuk üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. C. 14, S. 27 (2014): 307.
- Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, 3 bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Karabekir, Kazım. *I. Dünya Savaşı Anıları*, 1 bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Kemal, Cemal. “Mustafa Kemal’in Mondros Mütarekesi’ne Tepkisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. S. 46 (2010): 372.
- Kemal, Gazi Mustafa. *Nutuk*, 6 bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Kılavuz, Nuran. “Mondros’tan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışına Kadar Millî Mücadele’nin Siyasal Gelişimi”, *Ekev Akademi Dergisi*. C. 16, S. 51, (2012): 62.
- Kılıç, Selami. “Mustafa Kemal (Atatürk) ve Erzurum Kongresi”, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*. C. 2, S. 1 (1997): 81-82.

- Kısıklı, Emine. “Mustafa Kemal ve Milli Mücadelede Türk Kamuoyunun Oluşumu”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 7, S. 3, (2006): 74.
- Kıymaz, Ahmet. *1918-1928 Arası Romanda Millî Mücadele, 1 bs.* Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.
- Kuntman, Mehmet Derviş. *.Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları, 1 bs.* Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009.
- Koç, Nurgün. “Milli Mücadele’nin Başlarındaki Gelişmelerin Hatıralar Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *International Journal of Social Science*, C. 6, S. 3 (2013): 1249.
- Mardin, Şerif. *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Martin, Volkan. “ Misak-ı Millî’nin Kabulü ve İstanbul’un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi’nin Önemi ve Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. C. 18, S. Özel Sayı (2018): 259.
- Mısıroğlu, Kadir. *Kurtuluş Savaşı’nda Sarıklı Mücahitler, 1 bs.* İstanbul: Sebil Yayınevi, 1969.
- Mustafa Balcıoğlu “Batı Anadolu’nun İşgali ve Kuvayı Milliye”, *Milli Mücadele Tarihi – Makaleler-*, Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002, s.40.
- Oral, Mustafa. “Türk Kurtuluş Savaşı’nın Tarihsel Konumu”, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*. C. 1, S. 2 (2018): 6.
- Özcan, Murat. *Tarih Işığında Yunan Mezalimi, 2 bs.* İstanbul: Kültür-Sanat Yayıncılık, 2005.
- Özkaya, Yücel. *I. ve II. İnönü Başarılarının Türk ve Dünya Kamuoyu ve Basını Tarafından Yorumlanması*, Ankara: Ahmet Şükrü Esmer Armağanı, 1981.
- Özkaya, Yücel. “ Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nda Anadolu’nun ve Kamu Oyunun Durumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 5, (1990): 156.

- Özsoy, Osman. *Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı*, 2 bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.
- Pallis, Alexander Anastasius. *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*. çev. Orhan Azizoğlu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 1997.
- Quataert, Donald. *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, çev. Ayşe Berktaş İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Rouvin, Pierre, *1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*, çev. Örgen Uğurlu (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2004), 457-458.
- Sakin, Serdar. “Milli Mücadele Dönemi’nde Atatürk’ün Demokrasi Anlayışı ve Uygulamaları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 1, S. 16, (2014): 233.
- Sarıkoçuncu, Ali. “Sivas Kongresi Öncesinde Manda Sistemi Konusundaki Yazışma ve Tartışmalardan Örnekler”. *Erzurum ve Sivas Kongreleri Sempozyumu*, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2003, 79-91.
- Sonyel, Salahi Ramadan, *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika*, 1 bs. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Sonyel, Selahi Ramadan. “İngiliz Belgelerinde Erzurum ve Sivas Kongreleri, Erzurum ve Sivas Kongreleri Sempozyumu”, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*. (Ankara: 2003): 17-18.
- Şahin, Mustafa ve Cemile Şahin. “Türk İstiklal Harbi’nde Askerlik Şubeleri ve Kilis Askerlik Şubeleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 52, (2014), 279-280.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Kurtuluş Edebiyatı Tarihi (Milli Mücadele Hatıraları)*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1938.
- Şamsutdinov, Abdula Mardanoviç. *Mondros’tan Lozan’a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi*. çev. Ataol Behramoğlu. İstanbul: Doğan Kitapçılık. 1999.

- Şener, Bülent. “Avrupa Kıtası Açısından Birinci Dünya Savaşı'nın Sonuçları”, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı*, Edit. Ümit Özdağ. Ankara: Kripto Yayınları, 2014, 360-361.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1 bs. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Taşdemir, Serap. “Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğum Belgesi: Amasya Tamimi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. 20, S. 63 (2005): 1072-1073.
- TBMM, Zabıt Cerideleri*.
- Tezel, Şükrü. *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, 1 bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972.
- Toprak, Metin. “Osmanlı'dan Devreden Kriz Potansiyeli ve tek Parti Dönemi Ekonomik Krizleri”, *Yeni Türkiye: Türkler*. C. 1, S. 17 (2002): 599.
- Türkgeldi, Ali Fuat. *Görüp İşittiklerim*, 3 bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, “*Milli Egemenlik Belgeleri*” <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2319> [13.12.2018]
- Toprak, Zafer. *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul: Doğan Kitap, 2010.
- Unat, Nermin Abadan. *Türk Toplumunda Kadın*, İstanbul: Ekin Yayınları, 1982.
- Yetim, Fahri. “Milli Mücadele Döneminde Kamuoyunun Oluşmasında Mitinglerin İşlevi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 8, S. 1 (2007): 7.
- Yüceer, Saime. *Ali Cevat Borçbakan'ın Hatıraları*, 1 bs. Bursa: Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2005.
- Yücel, Yaşar. “Atatürk'ün Cumhuriyetin Kuruluşundaki Görüş Ve Etkinlikleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*. C. 14, S. 25 (1981): 26-27.

DİZİN

-9-
9. Kolordu Müfettişliği, 36

-A-
Ahmet İzzet Paşa, 36
Akdeniz, 13, 14
Ali Fuat Cebesoy, 51, 52
Ali Rıza Paşa, 47
Almanya, 13, 14, 15, 16, 18, 27, 33
Amasya, ix, 39, 40, 41, 44, 47, 49, 61, 79
Amerika Birleşik Devletleri, 33
Anadolu, v, 6, 7, 14, 19, 20, 22, 24, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 47, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 76, 77, 78
Araplar, 19
Arşidük François Ferdinand, 16
Asri Kadınlar Cemiyeti, 35, 64, 65, 66
Atatürk, 33, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 51, 52, 54, 55, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 68, 70, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80
Ateşkes, 27, 31, 36, 55
Avrupa, 6, 7, 8, 10, 13, 15, 16, 18, 21, 34, 52, 72, 79
Avusturya- Macaristan, 13
Ayastefanos, 14
Azınlıklar, 7

-B-
Bağımsızlık, 55, 61, 77
Bahriye Nazırı Salih Paşa, 47
Bakanlar Kurulu, 5
Balkan Savaşları, 14, 18
Balkanlar, 14
Barış, 27, 76
Başkan, i
Başkomutanlık, 50
Birleşik Krallık, 33
Bismark, 13, 14
Boğazlar, 13, 22, 31, 47
Bosna-Hersek, 14, 15

Britanya, 17
Bulgarlar, 18
Büyük Dörtlü, 33
Büyük Ermeni Projesi, 56, 59

-C-
Cemal Paşa, 18
Cemiyetler, 52, 66
Cephe, 50
Cumhuriyet, 14, 74

-Ç-
Çağdaş, 8, 14, 48, 49, 75, 76, 77
Çanakkale, 19, 31

-D-
Dağılma Dönemi, 1, 5, 6, 52, 72
Damat Ferit Hükümeti, 36
Damat Ferit Paşa, 36, 37
Darülfünun, 34
David Lloyd George, 33
Demokrasi, 55, 78
Donanma-yı Hümâyün, 17
Dünya Savaşı, 10, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 24, 27, 30, 33, 34, 37, 75, 78, 79

-E-
Egemenlik, 40, 42, 44, 46, 79
Ekonomik, 7, 8, 20, 24, 76, 79
Ekonomik Durum, 24
Endüstri Devrimi, 27
Ermeniler, 52
Erzurum, ix, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 56, 58, 59, 61, 68, 76, 78

-F-
Ferit Paşa, 36
Filistin, 6, 16, 19, 31, 33
Fransa, 13, 15, 17, 18, 33

-G-
Galiçya, 19
Georges Clemenceau, 33

Güney Cephesi, 50

-H-

Hakimiyet-i Milliye, 65
Halide Edip, 53, 63, 64, 68, 69, 70, 74
Halkın örgütlenişi, 51
Harbiye Nezareti, 42
Hariciye Nezâreti erkâmı, 17
Havza Genelgesi, ix, 39, 40, 41
Hicaz, 6, 14, 19, 32
Hilafet, 48
Hükümet, 31

-I-

I. Dünya Savaşı, v, 1, 2, 5, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 19, 21, 22, 25, 27, 28, 33, 34, 37, 48, 49, 53, 55, 60, 62, 63, 67, 69, 70, 72, 74, 75, 76
Irak, 6, 16, 19

-İ-

İngilizler, 19, 37
İngiltere, 7, 14, 15, 18, 31, 33
İnsan psikolojisi, 30
İskenderun, 31, 33
İslam, 46
İstanbul Hükümeti, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 45, 47, 57, 60, 62, 65
İşgal, 34, 49, 75
İşgalci, 42
İtalya, 13, 15, 18, 33
İtilaf Devletleri, 31, 32, 33, 36, 37, 45, 46, 48, 49, 52
İttihad ve Terakki Cemiyeti, 16
İttihat ve Terakki, 5, 52
İttihat ve Terakki Partisi, 5

-J-

Jöntürkler, 16
Jurnalçiler, 16

-K-

Kadınlar, 21, 63, 65, 66, 67, 74
Kafkas, 19
Kamuoyu, v, 54, 77
Kanunu Esasi, 5
Karadağ, 15

Karadeniz, 31, 43, 44, 49, 52
Kazım Karabekir, 18, 48
Kıbrıs, 7, 15
Kilikya, 33
Kongre, 33, 34, 41, 43, 44, 45
Kurtuluş Savaşı, vii, 1, 2, 11, 29, 32, 37, 38, 44, 48, 49, 51, 57, 58, 62, 63, 70, 72, 73, 75, 77, 78
Kurtuluş Savaşı'nı, 2, 29, 37, 38, 48, 57, 58, 62, 77
Kuva-yi Milliye, 35, 50, 60
Kütahya, 1, 2

-M-

Makedonya, 14, 19
Maliye, 5, 49, 50
Masonlar, 16
Megali İdea, 34
Meşrutiyet, 5, 9, 51
Milletler Cemiyeti, 33
Milli, v, vii, 1, 2, 3, 10, 22, 28, 32, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80
Milli Hakimiyet, 53
Milli Mücadele, v, vii, 1, 2, 3, 10, 22, 28, 32, 35, 36, 37, 38, 41, 43, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 80
Millî Mücadele, 28, 48, 53, 68, 69, 76, 77
Milliyetçilik, 6, 13, 52
Miting, v
Mondros, 2, 19, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 38, 43, 44, 45, 48, 50, 52, 53, 55, 60, 72, 76, 78, 79
Mondros Mütarekesi, 2, 28, 30, 31, 33, 36, 38, 43, 44, 52, 60, 72, 76
Mustafa Kemal Atatürk, 3, 19, 33, 36, 38, 39, 50, 60, 62, 63, 66, 68, 70, 75
Mustafa Kemal Paşa, v, 19, 28, 35, 47, 48, 53, 54
Mücadele, v, vii, 33, 48, 53, 56, 59, 60, 62, 63, 67, 69, 71, 72
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, v, 1, 35, 41, 45, 56, 59, 65

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, 35, 50, 58

Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, 63, 74

Müslüman, 7, 30, 46

Mütareke, 31, 33, 52

-N-

Nutuk, 37, 38, 61, 74, 76

-O-

Onlar Konseyi, 33

Ortadoğu, 31

Osmanlı Devleti, v, 1, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 27, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 41, 44, 45, 47, 52, 60, 62, 63, 69, 72, 74, 75, 76

Osmanlı Hükümeti, 40

Osmanlı İmparatorluğu, 5, 8, 62, 78

-P-

Padişah, 19, 31, 36

Paris Barış Konferansı, 34, 56, 59, 75

Peyami Safa, 69

Protesto, 48, 77

-R-

Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi, 35

Reşat Nuri Güntekin, 70

Romanya, 15, 19, 24

Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, 45

Rumlar, 52

Rumluk, 46

Rusya, 7, 13, 14, 15, 17, 19

-S-

Sadrazam, 31, 36

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, 31

Sakarya Meydan Muharebesi, 30, 50

Saltanat, 37, 48

Samsun, 35, 37, 39, 40, 41, 49, 52, 57, 60, 61

Sanat, 33, 34, 41, 77

Sanayi Devrimi, 7

Saraybosna, 16

Savaş, 6, 20, 21, 25, 27, 29, 37, 50, 55, 66, 68, 69, 76

Sevr Anlaşması, 30

Sırbistan, 15, 17

Sivas Kongreleri, 45, 78

Sivas Kongresi, ix, 42, 44, 45, 58, 78

Siyasi, 53

Slav, 15

Sodom ve Gomore, 70

Sosyal, i, vi, 8, 14, 19, 34, 36, 48, 55, 56, 74, 75, 76, 77, 78, 80

Sosyolojik, 58

Suriye, 6, 14, 19, 32

-Ş-

Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, 43, 56, 59

-T-

Tanzimat Devri, 9

Tanzimat Dönemi, 9

Tekâlif-i Harbiye, 22, 23

Toplumsal, 66, 74

Topyekün, 27, 68

Toros Tünelleri, 32, 33

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, 43

Trakya, 6, 19, 45, 47, 50, 56, 59

Türk, v, vii, 1, 2, 3, 5, 7, 8, 10, 14, 18, 20, 21, 27, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80

Türk Halkı, v, 1, 53, 67

Türk Kadını, v, 63, 65, 66, 68, 74, 75, 76

Türk Milleti, 1, 5, 10, 28, 30, 38, 41, 42, 45, 51, 52, 68, 72, 73

Türk Ocakları, 34

Türk Tarihi, 1, 40

Türkiye, vi, xi, 5, 7, 8, 14, 20, 27, 28, 31, 34, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 53, 60, 63, 64, 67, 74, 75, 76, 77, 78, 79

Türkler, 7, 8, 48, 79

-V-

Vahdettin, 19, 31, 37
Vatan, 52
VI. Mehmet, 19
Vittorio Orlando, 33
Vurun Kahpeye, 70

-W-

Wilson prensipleri, 48
Woodrow Wilson, 33

-Y-

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 70
Yemen, 14, 19, 32
Yeni Türk Devleti, 45
Yenigün Gazetesi, 38
Yeşil Gece, 70
Yunan İsyanı, 15
Yunanistan, 17, 18, 34
Yükselme Dönemi, 9

-Z-

Zafer, 30, 55, 63, 76, 79

